

Ценности и политика

ЕС и Югоизточна Европа

Съдържание

Предговор	2
Ценности и политика - ЕС и Югоизточна Европа: Въведение	3
„Моята представа за човека отговаря на тази от конституцията“: разговор с Ханс-Йохен Фогел.....	8
Доклади от конференцията	13
Штефан Денерт: „Ценности и политика – разширена на юг Европа – Общност на ценности?“.....	13
Ханес Свобода, MdEP: Общите ценности на Европейския съюз в политическата практика.....	16
Гордана Силяновска Давкова: Идеалът за човека – изисквания за етос, патос и логос.....	22
Холм Зундхаусен: Връщане в Европа? Югоизточна Европа между Запада и Изтока	29
Интервюта	35
Албания	35
Реджеп Мейдани, бивш държавен президент на Република Албания	35
Интервю с Илир Мета	46
Dritero Agolli, писател	49
България.....	57
Сергей Станишев, министър-председател на Република България	57
Меглена Кунева, министър по европейските въпроси	65
Желязко Христов, председател на КНСБ.....	69
Македония	76
Радмила Шекеринска, бивш зам. Министър-председател на Република Македония	76
Теута Арифифи, зам-председател на партията DUI и парламентаристка	81
Мирияна Борота-Поповска, Университет “Св. Кирил и Методий”	87
Сашо Орданоски, журналист.....	92

Предговор

В членството си в ЕС страните от Балканите виждат възможност за по-бързо икономическо приобщаване към богатите държави от Централна Европа. В същото време много политици от страните-членки на ЕС изразяват убеждението, че с приближаването на тези страни към ЕС и тяхното по-късно членство ще може трайно да се осигури мирът там. Много страни се стремят към интеграция в ЕС. Същевременно много хора примерно във Франция и Холандия гледат с недоверие на процеса на разширяване и не приемат Европейската конституция.

Визиите, възприемани като представа за едно бъдещо състояние, почиват на характеризирането и анализа на фактическото състояние, опита от миналото и обосновани предположения, надежди и представи как и накъде да се върви. По отношение на Европа да разработват визии са призовани не само политиките, а и всички значими обществени групи.

В хода на политическите процеси основната задача на политиката е да създава онези условия и да определя онези посоки, които се приемат от по-голямата част от населението. Битката за най-добрите идеи и визии както и изкуството за тяхното осъществяване се основава на ценности, дълбоки убеждения, човешки образи, а при немалко хора и на вярата в Господ-бог.

Проектът „Ценности и политика” се стреми да намери отговор на въпросите, кои ценности, кои убеждения и човешки представи днес са значими и обединяват Европа. На това място се изказваме благодарност на д-р Ханс-Йохен Фогел, Федерален министър в оставка и бивш председател на Германската социалдемократическа партия, който със своите публикации и с отпечатаното впоследствие интервю бе автор на идеи и даде съществен принос за настоящата публикация. За успеха на международната конференция “Разширената на юг Европа – Общност на ценностите?”, проведена в гр. Струга на 17 юни 2006 г., голяма заслуга имат Бюрата на фондация “Фридрих Еберт”, представлявани от Арнолд Вемхьопнер и Ханс Шумахер за България, Шефан Денерт за Македония и Александер Дима за Албания както и многото местни сътрудници в офисите на фондацията. Благодарим на Секретариата по европейски въпроси към правителството на Република Македония, под чиято егида бе проведена конференцията. Нека благодарим също на сътрудниците от Югоизточна Европа за приноса им към публикуването на интервютата, за преводите и изготвянето на отчета от заседанията. Трябва да споменем и д-р Фолкер Манц, който направи отлична езикова обработка на интервютата от България, Македония и Албания. Необходимо е също да благодарим на всички хора, които се обърнаха към проблемите и желаят със своите специализирани разработки да съдействат за присъединяването на страните от Южния и Западен Балкан към Европейския съюз. Нека на това място да благодарим и на д-р Райнхолд Зонс, ръководител сектор “Централна и Източна Европа” към фондация “Фридрих Еберт” в гр. Берлин, който от самото начало подкрепи този проект.

Д-р Алфред Диболд

Ценности и политика - ЕС и Югоизточна Европа: Въведение

С приближаването на Западните Балкани към Европейския съюз техните мултиетнически общества тръгват по пътя към по-голяма демокрация, мир и култура в междуетническото сътрудничество. Колко ще продължи още този път – Как ще вървят тези страни по този път? – И същевременно ще променят ли те и Европа? Настоящата книга търси отговорите на тези въпроси. Едновременно тя ще бъде принос към настоящата дискусия по проблема за ценностите. Думата имат политици, дейци на културата и изкуството, учени, синдикалисти и публицисти.

Правят се съпоставки между изложените позиции в дискусията, артикулират се представи за свободните, справедливи и солидарни общества и се извеждат препоръки за действия.

Но преди да се представят интервютата ще разгледаме въпроса какво въобще да се разбира под понятието ценности в политическия процес и какво е и какво трябва да бъде значението на ценностите, особено за нас като европейци. Едва когато ние самите имаме сигурност по въпроса, можем да се изправим в диалог с другите.

Ако човек се опита да подходи аналитично към въпроса най-напред трябва да се разяснят две неща. Първо трябва да се разграничат ценностите, които следва да бъдат предмет на разглежданата тук постановка на въпроса. Второ – необходимо е очевидно предварително да се определи какво точно да се разбира тук под “ценност”, т.е. за какво става дума фактически в следващите разсъждения.

В качеството си на морално-философски понятия ценностите са преди всичко критерии за по-ясно определяне на “доброто”: едно действие, което отговаря на изискванията на ценностната система, залегнала в тях, е по-добро по смисъла на тази система, отколкото действие, което противоречи на нейните цели. Следователно ценностите коренно се различават от обикновените привички или манталитети, които са както изменчиви така и безпристрастни дадености от емпиричната структура на обществото. Наистина в противовес с това ценностите могат емпирично и да са утвърдени в едно общество, но те са неделими от залегналите в тях изисквания. Което означава, че под въпрос е не само тяхната действена сила в определен исторически период, тяхната (положителна) фактичност, а също така винаги и тяхното (нормативно) значение.

И ако човек следователно не желае да попадне под укорите на неправилното натуралистично заключение задължително трябва да признае и разкрие метафизическата – следователно неподлежащата в никакъв случай на логично “доказателство” – база на всякакъв вид ценности: ценностите са в крайна сметка въпрос на вяра.

Осъзнаването на тази метафизическа сърцевина не означава, че те не са подчинени на произволността. Ценностите се възприемат, откриват и признават за правилни от хората, но те не се създават от хора.

Обаче същевременно често, както се знае, има големи различия в разбиранията кои точно са правилните, може би даже общо задължителните ценности – не само между отделните култури, но често и между отделните хора. Но от своя страна едно действащо съвместно съществуване предполага определени споразумения и решения в една или друга посока и по отношение на въпросите за ценностите. Следователно фактът, че за ценности не може да се полемизира, но че дискусията за тях трябва да

се води по същество и то в посока постигане на резултат, е дилема за всяко общество поне дотолкова, доколкото то не желае да се опира на насилственото налагане на определен ценностен канон за сметка на всички останали.

Донякъде изход от тази дилема предлага разбирането, че макар и нашите ценности да са от непоклатимо значение за нас, може би даже за всички, то прозрението ни за същите, нашето “нормативно знание”, е ограничено и несъвършено. Следователно когато разбираме дискурса за ценностите като съвместно търсене на истината, към която ние като хора само се приближаваме, но съвсем не можем сами да я притежаваме, тогава изведнъж става ясно, че в този дискурс равностойно трябва да се дава думата и на други, което е и в наш интерес.

Това означава, че съвместното търсене на ценности изисква респект и толерантност, с което отново се изправяме пред дилема. Защото именно респектът и толерантността са най-подходящите ценности, за да се откажеш така да се каже отново от себе си, защото точно те изискват респект и толерантност и към противниците им. Следователно границите на толерантността трябва да преминават точно там, където става дума за самата устойчивост на дискурса за ценностите. Този, който поставя под въпрос неговите основни правила, поставя сам себе си извън дебата. Но това означава също, че когато не може да се постигне консенсус относно тези основни правила, изходът е само мирното разделяне (респ. “съвместно съществуване” или използването на сила.

Общото схващане за основните правила за разбирателство следователно е необходимо условие за функционирането на обществото – но това още не е достатъчно. Защото в общественото съвместно съществуване дискурсът за ценностите служи не само за намиране на истината: в много области той служи и за установяване на реда на съвместното съществуване, по-конкретно за създаване на правила. Значи трябва да се прави разлика между индивидуалните, лични ценности, профитиращи от дискурса, но не изискващи съгласие, и колективните, общностни ценности, съдържащи изискването за съвместно, обществено утвърждаване. Докато самоуважението, общуването между индивидите (като типичен пример) не подлежат на обществена намеса и спадат към първата категория, то например правото на живот трябва да се утвърждава и се числи към последната категория: самоуважението е изискване само за индивида, а правото на живот е изискване на обществото.

Често пъти обаче категоризацията на ценности към частната респ. политическата сфера е далеч по-малко еднозначна отколкото в посочените примери. А така също – когато има общ интерес от съществуването на задължителни правила, това още не е гаранция, че всички са единодушни по въпроса, за кои области да се отнасят тези правила. Но договарянето на общи правила предполага и взаимно съгласие по въпроса за материята, която следва да се регламентира; там, където такава няма, не може да се очаква успешен дискурс за правилата.

От друга страна такова съгласие е необходимо особено там, където става дума за политически общности в по-тесен смисъл. Спрямо другите групи (партии, съюзи, обединения по интереси и много други) те се отличават именно с това, че обикновено те не допускат или позволяват напускането им само с цената на емиграцията, така че отделният индивид не може да се “измъкне” от наложените от тези общности ценностни представи.

Второто условие за отношението към ценностите, което трябва да е налице с оглед съвместното съществуване като общество, следователно е постигането на колкото се

може по-голям консенсус относно разграничаването на политическата сфера от частната респ. сферата, подлежаща на регламентиране с доброволно съгласие. За разлика от консенсуса по въпроса за процесуалните правила такова разграничаване наистина може да се развива (а и непрекъснато да се усъвършенства) в процеса на дискурс, но то редовно трябва да довежда до общо приемлив резултат. Общество, което не може да постигне това, т.е. не е единно по въпроса за какво въобще трябва да постига съгласие, е изправено пред поредната алтернатива да премълчава всичко, излизащо извън най-малкия общ знаменател – или да прибегва до насилие.

Тъй като такова разграничаване се извършва в дискурс, естествено в различните общества то може да доведе до различни резултати. Същевременно сферата на политическата общност и нейната ценностна система се различава от сферата на религиозните, съсловни или класово обусловените ценности: поради факта, че политическите общности като държави, национални федерации, държавни области, градове и селски общини се дефинират по териториален принцип, необходимият консенсус относно разграничаването на политическия морал също трябва да се дефинира на териториална основа.

И тъй въпросът, към който се подхожда в представения по-нататък текст, гласи – докъде се разпростира европейското пространство на ценностите и по-специално до каква степен присъства в него Югоизточна Европа или е на път да се включи в него. С поглед към разширяването на Европейския съюз от 2007 г. със страните от неговия югоизточен фланг това същевременно е и въпросът, дали с тази крачка Европа сама ще се фрагментира и евентуално ще се върне назад към най-малкия общ интерес от типа на зона за свободна търговия, или ще се консолидира като ценностна Общност и по този начин ще увеличи политическата си мощ.

Предимно така могат да се обяснят разпростирането и смисълът на един европейски консенсус за правилата и сферата на влияние на политическия дискурс. Следователно по какво “Европа” се квалифицира като политическо единение спрямо други държави и държавни съюзи?

Очевидно изясняването на този въпрос се затруднява по две причини. От една страна това е както преди така и сега голямата хетерогенност на европейските държави и тяхната политическа култура между монархия и република, президентска система и пряка демокрация, конкуренция и конкорданция или отношението към Бога и антиклерикализма. Но от друга страна това е и широкото разпространение на много европейски характеристики в продължение на дълъг период от време. Юдейско-християнската традиция, буржоазията от Просвещението, римското право и кодексът на Наполеон, човешките права или така също секуларизацията наистина са част от европейския свят на ценности, но днес те вече не са запазената марка за уникалността на Европа. От една страна те са част от онова, което в световен мащаб се възприема като културата на “запада”, а от друга – като естествено разбиране за буржоазния (обикновено от “западен тип”) образован елит в почти всички страни в света.

Въпреки това в отношението на днешна Европа към този културен фундамент съществува съществено отличие в сравнение с други региони: тези елементи са общо утвърдени или поне заложили в обществото за разлика от “не западните” общества. *Сблъсъкът между цивилизациите (clash of civilizations)*, който е част от ежедневието на обществата в много страни от Азия или Африка, в Европа не е от такъв характер. И за разлика от “западните” страни на Америка или Австралия ние европейците сме потомството на “останалите в родния край”. Нашето наследство не е манталитетът

на емигранта, напротив – ние произлизаме от хората, които въпреки цялата критика съумяха да запазят чувство към Европа дотолкова, че да останат тук дори в периоди на велики преселения, за да доразвиват респ. усъвършенстват по-скоро съществуващото, отколкото да изграждат наново. Затова и на нашите общества липсва обединяващата нишка на някаква обща идея. Гражданите на Европа не са обединени от някакъв велик проект или от обет за свобода, а от историята с цялата нейна хетерогенност и всичките ѝ превратности, стигайки до опита с тоталитаризма в повечето европейски страни. Тази специфична акцентуация, която претърпяват ценностите на Запада в стария континент, би могла да бъде база за обяснение на някои недоразумения между двата бряга на Атлантическия океан, които именно в днешно време разкриват и различията в рамките на общата ни цивилизация.

Все таки общите ценности на Запада естествено характеризират предимно това, което днес наричаме Европа и с което доста често имаме предвид най-вече Западна и Централна Европа. Консенсусен тук е преди всичко либералният идеал на политическата дискуссия, в центъра на която се поставят свободата и равноправието на отделния гражданин и голямата толерантност спрямо различните мнения. И обратно, строго се отхвърля ограничаването на достъпа до политическия дискурс, било то поради религия, произход, класова принадлежност или пол. На това се дължи високата цена на свободата на индивида, залегнала в Декларацията за човешките права на Обединените нации. Всеки, който не зачита тези принципи, застава извън политическия процес в целия западен свят, а по този начин – и в Европейския съюз. Той трябва да знае, че ще бъде считан за противник и че ако се наложи - ще се води борба срещу него като враг.

Следователно докато рамката на дискурса би могла да бъде Западът, и не само той, то това само отчасти важи за нейния смисъл. Така например ние европейците сме много по-подготвени и умеем да задължим държавата да участва във формирането на стопанския живот или изграждането на материалното положение на гражданите, отколкото американците.

Т.е. всеки, който е готов да осъществява политика в условията на откритото либерално общество, е добре дошъл в Европа, за да дискутира по въпросите за ролята и имиджа на една силна и активна държава – така горе-долу би могла да изглежда опростената стилизираща работна дефиниция на това, което днес означава Европа като политическа Общност на ценностите.

Но до каква степен тази дефиниция за “Европа” включва и страните, за които става дума в следващите материали, т.е. страните от Западните Балкани? Европейският съюз също поставя този въпрос, като договорът за ЕС наистина предлага възможност на всяка европейска страна да кандидатства за членство, но свързва това с условието в страната-кандидатка да се зачитат свободата, демокрацията и правовата държавност, които са основни принципи, “общи за всички страни-членки”.

Това условие, което е конкретизирано в Критериите от Копенхаген за оценка на кандидатурите за присъединяване на потенциални нови членове, е израз на значението, което Съюзът отдава на своя ценностен фундамент. А за неговата устойчивост като политическо единение е важно правилата, които се извеждат от този фундамент и които представляват процесуалните правила на нашия политически дискурс, да не подлежат уговорки.

Но същевременно ЕС даде да се разбере на срещата на върха в Солун през 2003 г., че счита целия Балкан за интегрирана част от Европа, чието бъдеще той вижда в

рамките на своите граници. Това не означава, че в тези страни още днес трябва да има обществен консенсус относно това, което ние наричаме “европейски ценности”. Но ако нямаше основание за надеждата, че и там има възможност за постигане на такъв консенсус през идущите години, откриването на перспективата за присъединяване не само щеше да е погрешно, а и опасно за вътрешната устойчивост на Съюза. На фона на противоположностите между частите от населението с модерна, западна ориентация и респ. с по-скоро традиционална и национална насоченост, които са характерни и днес за тези общества, тази надежда означава по-конкретно възможността да се утвърждават силите, които споделят нашите ценности и специално нашия идеал за политически дискурс.

Следователно нещата зависят от обществения процес в страните на Западните Балкани, процес, чийто “европейски” изход е и в интерес на самите държави-членки на ЕС: шансът, в най-голяма близост до нашите граници да се установяват мир и стабилност, се противопоставя на опасността за дистанциране на тези съседи от Европа и за вероятността от възникване на потенциално агресивен национализъм и фундаментализъм в едно пространство, което от 2007 г. географски ще бъде изцяло обхванато от ЕС.

Както става ясно и от обобщените тук текстове съществува добра възможност, именно благодарение на европейската перспектива, в крайна сметка тази вътрешно обществена полемика да се реши в полза на европейските ценности, но само при условие, че ЕС поддържа и двете – както перспективата за присъединяване, така и изискването от всяка отделна страна, действително и безкомпромисно да изпълнява Критериите от Копенхаген. Тогава и само тогава Западните Балкани могат да поемат развитие, на което се надява ЕС и от личен интерес, за да се развива и укрепва като пространство на мира, свободата и стабилността.

Юркен Ерке

Д-р Алфред Диболд

„Моята представа за човека отговаря на тази от конституцията“: разговор с Ханс-Йохен Фогел

Д-р Ханс-Йохен Фогел е юрист. От 1960 до 1972 г. е бил кмет на Мюнхен, от 1972 до 1974 федерален министър на устройство на територията, строителство и градоустройство, след това до 1981г., а през 1981г. кмет на Берлин. От 1987 до 1991г. той е бил председател на ГСДП, а от 1983 до 1991г. председател на ПГ на ГСДП в Бундестага.

Разговорът с д-р Ханс-Йохен Фогел води д-р Алфред Диболд.

Наскоро публикувахте книга за политиката и благоприличието. В нея определяте политиката като налагане на влияние върху реда и формирането на общността въз основа на определени ценностни представи и конкретна представа за човека. Как бихте описали ценностните си представи и представата си за човек?

Конституцията дефинира най-добре представата ми за човека, най-вече в първия си член: *Човешкото достойнство е неприкосновено. Важен е всеки отделен човек. Никой човек не бива да бъде превръщан в инструмент.* И в този смисъл важните ценности са критериите за формирането на общността, но и за живота на отделния човек: свободата, справедливостта и солидарността. Освен това, в основата на виждането ми за това какъв трябва да бъде човек е и християнското ми убеждение, а именно - представата ми за божественото начало у човека, представата, че със смъртта не настъпва окончателният край на човешкия индивид, а той продължава нататък – в друга форма, както и разбирането ми, че човек е в състояние да различава доброто от злото.

Вили Бранд е казал: Ще допуснем историческа грешка, ако отхвърлим като отживял залегалия в основата на демократичния социализъм, на социалдемократията идеал за неразривната връзка между свободата, справедливостта и солидарността. Какво мислите за това?

Често с удоволствие си припомням това изречение. Впрочем, от него стигам до заключението, че малко преди смъртта си Вили Бранд се е изказал не само в полза на трите основни ценности, а и против жертването на понятието „демократичен социализъм“. Очевидно, той е искал да запази това понятие като елемент от социалдемократическата традиция. Естествено, през последните десетилетия съдържанието на това понятие се промени. Първоначално то описваше едно крайно състояние на обществото, което ще настъпи един ден. За социалдемократията крайното състояние винаги беше демократичният социализъм. Днес е в сила определението, което даде Вили Бранд. Точно така е записано и в „Берлинската програма“. Така и трябва да го оставим.

Ценностните Ви представи налагат заключението, че убежденията са важни за Вас. Как бихте разграничили убежденията от идеологиите и каква роля играят убежденията във Вашия живот?

Идеологиите са общи представи за това как трябва да бъде устроено обществото и как може да се постигне това състояние. Трудното е, когато идеологията се появи с претенция за истинност. Още по-трудно става, когато тя използва правото да наложи своите представи със сила. Това е характерно за комунизма, например, наблюдава се и в по-ранните етапи на Християнството. При социалдемократията никога не е

имало такова нещо. В „Ерфуртската програма” от 1891 г., обаче, имаше идеологически представи, които претендираха за истинност. Претенция, която се опираше на мнимата закономерност на хода на историята - закономерност, която след това щеше да завърши именно в социализма. Междувременно, с основание сме станали по-чувствителни спрямо идеологиите. Като социалдемократи ние признаваме различни обосновки на основните ни ценности. В Годесбергската, а още по-категорично и в Берлинската програма се казва: По въпроса за това от какви съображения човек признава трите основни ценности, партията трябва да уважава решението на всеки. Убежденията са повече присъщи на отделния индивид. Какви представи имаш за себе си и своето съществуване? Защо си тук? Какво трябва да направиш, за да водиш добър и успешен живот? Това са субективни представи, които са още по-респектиращи, когато почиват на размисъл, на обмен на мнения и на опит. Убеждението е обратното на простото харесване. Само че то не бива да закостенява дотолкова, че вече да не е в състояние да реагира на възражения и нови разбирания.

Като политик бяхте известен преди всичко с любовта си към реда. Според Вас какви добродетели непременно трябва да притежава добрият политик?

Във философията и в етиката е залегнало схващането, че човек винаги трябва да има предвид четирите, т.нар., основни добродетели, а именно - интелигентността, смелостта, съобразителността и справедливостта. Не виждам никаква по-голяма вариация на представите за добродетели. Съществуват и т.нар. вторични добродетели, но, за съжаление, понякога думата „вторичен” се омаловажава и дори - злепоставя, а не това е, във всеки случай, нейният смисъл. Тези добродетели са любов към реда, прилежност, точност, грижливост.

Липсват ли Ви донякъде тези ценности днес или в това отношение нищо не се е променило?

Тук ще бъда съдържан в оценката си. По-старите хора винаги има опасност да кажат, че по-рано всичко е било по-добро, а сега всичко е станало по-лошо. Аз се пазя от такава генерална оценка. Във всеки случай виждам две тенденции, при които могат да бъдат изгубени от поглед както основните, така и вторичните добродетели. Първата е тенденцията да се гледа на икономическия принцип като на най-висшия критерий, което ще рече, че всичко се измерва с материалния резултат, с материалния успех, както и тенденцията икономическият принцип да обхваща и области от живота, в които, по мое твърдо убеждение, той няма място. Той е навлязал дълбоко в сферата на развлеченията, а напоследък виждаме, понякога по ужасяващ начин, как все повече завладява и спорта, поради което на него не се гледа вече като на начин за поддържане и активиране на физическите сили и работоспособността, а като на средство за големи икономически операции и постигане на големи печалби. Скандалът със съдиите показва това.

Втората е тенденцията да правиш каквото си искаш. *Всичко може да мине!* Важното е да изпиташ удоволствие, а останалото – няма значение! На това трябва да се противопоставим. Може би през последните 10-15 години тези тенденции се засилиха. Все пак съм далеч от това да кажа, че всичко е станало по-лошо и всичко е загубено. И по-рано не всичко беше така, че да отговаря 100% на представите ми.

Как влязохте в политиката?

Влязох в политиката с постъпването си в партията. Не беше толкова естествено за един академик, който, освен това, беше изкарал късмет на изпита, да влезе в

Германската социалдемократическа партия и при това да не премълчава, че е християнин. В началото това предизвика голямо учудване. Но, може би, решаваща роля изигра това, че в работническото предградие Фрайман (навремето се казваше още Райхсбанаусбесерунгсверк - завод за ремонт на железници) спечелих доверието на онези, в началото много колебливи мъже (жени почти нямаше) и те ме избраха за наследник на тежко болния тогавашен председател. Ако не бях издържал този тест, това щеше да се отрази на по-нататъшното ми развитие. Обаче аз го издържах и днес донякъде още съм горд с това, че тези хора ми гласуваха доверието си.

Сигурно Вили Бранд е Вашият покровител, който навреме разпозна политическия Ви талант и Ви премести от Мюнхен в Бон.

За първи път Вили Бранд влезе в живота ми през 1953 г. Тогавя бях председател на местния съюз в северен Мюнхен, в един работнически квартал. Там, в една казарма, бяха настанени голям брой бежанци от 17 юни. Те бяха изключително критично настроени към социалдемократията. Попитах във Висшия съвет на партията в Бон дали не могат да ни пратят някого, който да може да се разбере с тези хора. Те казаха: Да, има един - Бранд. Аз казах: Кой е той? Тогавя казаха, че бил депутат в Бундестага и бил в Берлин. Посрещнах го на гарата. Това беше първият ми контакт с него. И той наистина успя да накара тези хора да го слушат. Той не промени ориентацията им. Мисля, че и след това те гласуваха за Аденауер. Но той успя да премахне тази, почти изпълнена с омраза враждебност към социалдемократията.

Бихте ли препоръчали днес на младите хора да влязат в политиката?

Да, бих го направил. Човек не трябва да се грижи само за себе си, а трябва да се ангажира и с общността. Политиката не е нищо друго, освен ангажимент към състоянието на общността. Запазваш това, което е добро; променяш онова, което не е добро. Наистина съм малко загрижен, защото броят на младите хора, които се вслушват в такъв съвет, по-скоро е намалял, във всеки случай не се е увеличил.

Често хората са достатъчно зрели да поемат мандат, едва когато вече са малко по-възрастни, да речем на 40, 50 години, и имат повече опит. Но тогавя шансовете да се ангажират по този начин вече не са толкова добри.

Имам големи съмнения по отношение на т.нар. *инсайдери* (бел.прев. - вътрешни кадри) - някой следва политология, става член на някоя партия, след това става сътрудник на депутат, после на някоя фракция и след това самият той става депутат. Накрая става дори Парламентарен държавен секретар или министър, без някога поне за малко да е водил "нормален" живот извън политиката и без да знае какво се случва на мнозинството от неговите съграждани. Затова и смятам, че не е много препоръчително човек да влиза в парламента на 19 години.

Не знам дали съзнаваме достатъчно, че хората над 60 години в момента съставляват около 24 % от населението. Това са 32 % от имащите право на глас, тъй като тези под 18 години и тези без немско гражданство не могат да гласуват. Освен това, те са по-прилежни в упражняване правото си на глас, така че реално представляват повече от една трета от избирателите. Понастоящем тази една трета от избирателите е представена от малко депутати в Бундестага. Това не трябва да продължава така. При това нямам предвид депутатите, които вече са в парламента, да изкарат още един или два мандата. Имам предвид хората, които на 60, 62 или 65 години имат пълен трудов живот зад гърба си, да влязат за един или два мандата в парламента. Впрочем, те биха имали повече опит, а и по-голяма независимост.

Така ли гледате вече на това в Германската социалдемократическа партия?

Навсякъде, където изкажа това мнение, предизвиквам размисъл, а напоследък срещам дори и съгласие. Във всеки случай, аргументът, че тук става въпрос за една трета от избирателите, прави впечатление.

По какво се отличава един добър политик и какви качества трябва да притежава?

Той се нуждае от стабилно и издържливо здраве - както физическо, така и психическо. Трябва да запази доверието в себе си. Думите и действията му не трябва да се разминават. Трябва да умее да си служи с властта и то властта не като самоцел, а като средство за налагане на онова, което смята за правилно. В противен случай той би бил само спътник или любезен наблюдател, но не и създател. Освен това трябва да може да се изразява. Трябва да може да говори така, че да установява контакт със слушателите си.

Обществените решения, обаче, все по-често се вземат от демократично нелегитимни институции. От това професията на политик загуби от своята атрактивност.

Да, в икономическата сфера влиянието от страна на капитала значително нарастна. Аргументът „Ако не правите това и това, тогава ще отидем там и там” е знак, че демократично легитимният орган Бундестаг е подложен на това влияние - може да се каже и натиск, много по-силно отпреди, когато меродавни бяха националните рамкови условия. Това важи и на световно ниво. Имам предвид: Защо американската администрация отхвърля Протокола от Киото? Заради натиска на крупната американска индустрия! Или също така определени процеси в Световната търговска организация. Защо? Не защото такива са разбиранията на демократично легитимните сили, а защото са подложени на масивен натиск.

Защо са необходими синдикатите днес?

Най-простото обяснение е това: синдикатите са необходими, за да не е сам отделният работник срещу силата на работодателите и силата на капитала. Мисля, че това би било връщане във втората половина на 19 век, когато и под влияние на държавата, синдикатите са много отблъсквани и изобщо не са приемани, за да бъде отделният човек сам срещу предприемача. Вярвам, че хората постепенно отново ще осъзнаят, че и работниците имат нужда от обща организация и представителство - не в смисъла на класовата борба, а в смисъла на известен баланс на силите.

Друга причина е, че въз основа на своите традиции и работата си в развитието на нашата общност, синдикатите могат да допринесат със своя много специфичен опит. А и основната ценност на солидарността може да се поддържа чрез съществуването и дейността на синдикатите.

Имайки предвид масовата безработица, обаче, оставаме с впечатлението, че капиталът е спечелил борбата срещу труда.

Не бих отишъл толкова далеч. Това би означавало безнадеждност и капитулация. Научих се да избягвам това в живота си. Признавам си, че всъщност съм по-скоро оптимист. Не, не. Нещата станаха много по-трудни вследствие на глобализацията, вследствие на факта, че продукти със същото качество могат да бъдат произведени без големи усложнения с половината от разходите за труд. Това е факт. И никой, дори и заарландецът, чието име споменавам с неудоволствие заради събитията там, не си и представя, че ние в Германия бихме могли отново да затворим границите. Отношенията се промениха. Европейското сътрудничество, а също и световното

сътрудничество между синдикатите става по-важно, защото рамковите условия, които познавахме по-рано на национално ниво, сега отново се пренасят най-напред на европейско и навярно окончателно на световно ниво. Не, борбата не е загубена. Но тя се нуждае от значителни усилия. А разумните предприемачи съзнават напълно, че се нуждаят от потребители на продуктите им не само в чужбина, но и в страната.

В една от главите на книгата си говорите за отношението си към Бог. За Вас това е нещо много важно, много централно, което Ви е вдъхнало и много сила. Бихте ли ни разкрили Вашата представа за Бог, когото Вие наричате Herrgott?

Обмислях за секунда дали човек изобщо трябва да говори за това при такива обстоятелства. Хората са склонни да казват: това е нещо лично и не говоря за това. Всъщност, защо да не говорим? Това е интересна тема за много хора, било то и мислещи по различен начин.

Отношението ми към Бог в живота ми стана по-силно едва след 70-те години. Тогава представата ми за личен Бог още повече се превърна за мен в архимедова точка, която ми дава опора. С тази представа свързвам това, че човек не е всемогъщ и че дължи отчет пред една по-висока инстанция. Така е записано, впрочем, и в преамбюла на конституцията, в който се говори за отговорността пред Бога и хората. Понятието *Herrgott* е баварска особеност, по-малко абстрактно от понятието за Бог от чисто философско-теологична гледна точка. Ще посоча „Свята нощ“ на Лудвиг Тома, в която *Herrgott* се отнася към един човек по много човешки начин.

За какво се сецате, когато се говори за политическия Ви завет? Какво бихте искали да кажете на поколенията след Вас?

Бих искал да им кажа, че е необходимо, но също така е разумно и важно за отделния човек да не се грижи само за себе си, а да се ангажира и с общността. Също така много бих искал да кажа, че поглеждайки назад към историята ни след 1945 г., ние, германците, нямаме повод да ходим с увесени носове, а имаме повод за благодарност. Написал съм следното: Ако по време на войната, по-скоро на пленничеството, някой ни беше казал как ще се развие Германия през следващите 50 години, щяхме да го сметнем за луд, щяхме да кажем: Ти не си с всички си! Понякога си пожелавам да изпитваме малко повече радост, а също и благодарност към съдбата или Господ Бог.

Доклади от конференцията

Штефан Денерт: „Ценности и политика – разширена на юг Европа – Общност на ценности?“

Конференцията на тема „Ценности и политика – разширена на юг Европа – Общност на ценности?“ бе организирана от фондация „Фридрих Еберт“ в партньорство със Секретариата по европейски въпроси към Правителството на Република Македония. Идеята за конференцията възникна в резултат на интервютата, включени в този том. Интервютата бяха крайно интересни, за да бъдат просто само отпечатани и оставени да събират прах в частни и обществени библиотеки. Въпросите и тогава и днес бяха и са следните: Кои ценности определят понастоящем ситуацията в обществата на страните от Югоизточна Европа? Съвместими ли са те с ценностите, които в ЕС най-общо са приети за европейски стандарт? А оттук възникна и следващият въпрос: Съществува ли въобще общ знаменател на европейските ценности, има ли консенсус по този въпрос в рамките на 25-те страни-членки на ЕС? Тези и още много въпроси си поставихме на конференцията „Политика и ценности“ и дадохме думата за отговор на тях на представители на политиката и науката от Албания, България, Македония, но и от Брюксел и Берлин.

„Ценности и политика“ – идейна общност, която в по-нови времена сякаш е несъобразена с времето. Счита се, че в политиката прекалено много доминират икономически принципи, за да може тя да се свърже и с ценности. Но въпреки това в Европа дебатът за политическите ценности получи нов тласък, не на последно място вследствие на съмненията и предизвикателствата, на базата на които изглежда в Западна Европа се поставя под съмнение нещо, което се разбира от само себе си. Има се предвид планираното разширяване на ЕС в посока към Изтока до извън границите на европейския континент, в тази връзка нека споменем дебата около Турция. Но тук се визират и предизвикателствата за Европейския социален модел в резултат на глобализацията, демографското развитие – намаляване броя на населението и остаряване на обществото – и имиграцията, но това са само някои от важните аспекти.

Търсенето на ценностите на Европейския съюз намери най-ясен израз във формулировката на Конституционния договор: *„Ценностите, на които се основава Съюзът са зачитането на човешкото достойнство, свободата, демокрацията, равенството, правовата държавност и съблюдаването на човешките права, в това число и правата на хората от малцинствата. Тези ценности са общи за всички страни-членки в едно общество, което се отличава с плурализъм, липса на дискриминация, толерантност, справедливост, солидарност и равенство между жените и мъжете.“*

Освен това дебатът бе оживен с темата за общо европейско съзнание благодарение на г-н Юрген Хабермас, според който то се базира на общия опит в европейската история. Част от това са приватизацията на вярата и рефлексивната дистанция на хората от самите себе си, domestikацията на държавната власт и чувствителността на гражданите при накърняване на личностната и физическата цялост, критичната оценка на пазара и етосът на борбата за по-голяма социална справедливост, но и сетивността на хората по отношение на парадоксите на прогреса.

Какво е положението с ценностната ориентация в Югоизточна Европа? Страните от Югоизточна Европа подобно на централно-европейските постсоциалистически държави след рухването на източния блок тръгнаха към търсене на своята специфична идентичност. Вакуумът на ценности и идентичност, възникнал вследствие сиването на господстващия дълги десетилетия обществен модел, трябваше да бъде запълнен. В повечето случаи това стана чрез връщане към митовите за национална независимост и към също така разбираща се в националната връзка религия на мнозинството от населението. Ценностите характеризират идентичността и обратно – идентичността оказва влияние върху ценностните представи. В това отношение много интересно е да се разбере, дали наново откритите или повторно дефинираните през последните 15 -20 години идентичности могат и желаят да се вмъкнат под покрива на ценностите на ЕС. Или дали има съпротива срещу тези ценности, нещо, което би затруднило най-малкото части от населението, не само да възприемат изискванията на ЕС, но и да ги приложат в живота.

Малко по-горе цитирах текст от Конституционния договор на ЕС, в който се набляга на ценностната ориентация на ЕС. Очевидно тук не става дума за евроцентрически основни убеждения, тук по-скоро се разпознават универсални ценности, които най-общо се обозначават като “западни ценности”. В опита на Хабермас да дефинира европейското съзнание се вижда по-скоро нещо специфично европейско, чиято характеристика обаче сякаш се отнася в по-голяма степен за ЕС -15 отколкото за днешния ЕС -25. Но как могат да се обхванат и дефинират формулираните в Конституционния договор универсални обществени ценности или дали да се осъществят в конкретна политика, без да се изпадне в изкушението, те да бъдат размити в глобална общовалидност? Европейският съюз е развивал собствения си отговор на този въпрос в продължение на своята вече почти 50-годишна история. ЕС е правова и ценностна Общност, чиято дееспособност се гарантира от институциите на ЕС. Правилата са дефинирани в договорите на Общността и „*aquis communautaire*“ – Достиженията на общностното право – във вече обхващаща детайлност -, като те се контролират и налагат.

От своя страна ЕС очаква от държавите, желаещи да станат част от правовата общност на Европейския съюз, да изразят волята си за присъединяване чрез приемането на т. н. „критерии от Копенхаген“. Между другото те изискват: *„...Като предпоставка за членството си страната-кандидат трябва да има изградена институционална стабилност като гаранция за демократичен и държавно-правов ред, за съблюдаването на човешките права и зачитането и закрилата на малцинствата;*

Освен прозаичните и по-скоро технически критерии, според които една страна-кандидатка бива одобрявана за ЕС, роля играят под формата на ценности привидно и “меките” фактори, които трябва да се отразят в институционалното изграждане на държавата и нейното функциониране, като по този начин се превръщат в “твърди фактори”, чието осъществяване не може да стане от днес за утре. Въпреки това те са елементи от основния градеж на ЕС. Именно и тъкмо институционалното прилагане на тези критерии в рамките на страните-членки на ЕС осигурява висока степен на легитимност и съответното доверие у гражданите, създавано от държавата и политическата система.

Сега се поставя въпросът, до каква степен това вече е валидно за региона на Югоизточна Европа. Позволете ми по този въпрос да се обърна назад към опита от Централна Европа и да цитирам Андрас Бозоки: *„Хоризонтът на опита на*

гражданите от постсоциалистическите страни в преход с институциите на техните държави често пъти е друг. Те трябва знаят, че понякога институциите не играят роля. Обикновено в политическия живот на техните страни преобладават неформални практики.“ Считам, че тази характеристика не е напълно чужда и на населението в Югоизточна Европа. По-нататък Бозоки изтъква: „В страните-кандидатки през 2004 г. се появи един феномен, свързан с възприемането на политическите елити от населението, с начина, по който тези елити управляваха процеса на трансформация след 1990 г. и как те осъществяваха процеса на техните страни към ЕС. Докато подкрепата за приемането в ЕС бе по-голяма отколкото същата от страна на западноевропейските държави, изборната активност в референдумите обикновено беше под 50%. Доверието в демократичните процеси и действащата култура на политическия спор очевидна бяха пътни знаци, които още не бяха спазвани. Затова и наблюдателите говорят за “симулирана подкрепа на присъединяването.” Последствието е „**членство без принадлежност**“.¹

Ако страните от Югоизточна Европа искат да избягнат подобен сценарий, то за целта е необходимо повече от прокламирането на свобода, справедливост и солидарност. Тогава централните ценности на ЕС следва да намерят институционален и практически отзвук в ежедневния опит на техните граждани. Това в никакъв случай не е лесна задача, но пък благодатна.

Целта на конференцията бе извършването на критичен анализ на промените, които обществата на Албания, България и Македония изживяха през изминалите 20 години; установяването на използваните образци и идентичности от миналото, на състава в сместа от новото и старото в днешната ценностна ориентация на съответните общества, на степента на напредък в институционалното осигуряване на прокламираните от ЕС ценности, на вида предизвикателства вследствие на антизападните дискурси и на това, каква е степента на познаването и възприемането на ценностите на ЕС.

¹ Андрас Бозоки. „Членство без принадлежност?“, в:Из политиката и съвременна история, Б 5-6/2004, стр. 3-4.

Ханес Свобода, MdEP: Общите ценности на Европейския съюз в политическата практика

Член на Европейския парламент, зам. председател на делегацията по въпросите за отношенията със страните от Югоизточна Европа

Преди всичко искам да благодаря най-сърдечно за поканата от фондация “Фридрих Еберт”. Винаги идвам с удоволствие по покана на фондация “Фридрих Еберт”, когато времето ми позволява. А с особено удоволствие идвам на такива хубави места, които ме свързват със също така хубави спомени. Веднъж вече – от другата страна на езерото, близо до Охрид, проведохме съвещание на Смесената комисия на Европейския и Македонския парламент.

Бих искал да започна с някои принципни забележки, за да докажа с пример на взети решения и дискусии от актуално естество, че до голяма степен Европейският съюз е Общност на ценностите, макар и имиджът му вероятно да е друг.

Позволете ми най-напред да се върна назад към учредяването на Европейския съюз. Европейският съюз бе учреден като Общност на ценностите, с оглед на преодоляването на войната, расизма и национализма и създаването на предпоставки за осигуряване на траен мир. Не случайно ядрото на Европейския съюз – с последствия и до днес – бе създадено на базата на прокарването на мост между Франция и Германия, т.е. между двата заклетни врагове, водили помежду си войни векове наред. Не случайно обобществени – т.е. подчинени на общ административен орган – бяха онези ресурси, които са и бяха от меродавно значение за въоръжаването и войната: въглищата, желязото и стоманата. Това бе началото и произходът на Европейския съюз.

Приложеният инструмент бе икономически. Но целта, причината и посоката на задачата бе установяването на мира. Никога повече не биваше да се допуска избухването на войни. Бе обявена борбата срещу фашизма, който през Втората световна война доведе до огромното опустошение в Европа. Ставаше дума за отпор на национализма и расизма с оглед на пангерманската арогантност спрямо милионите жертви и най-вече не само спрямо евреите, а и спрямо ромите, хомосексуалистите и т.н. Винаги трябва да помним това начало на Европейския съюз.

С хода на времето тази ценностна общност несъмнено пое посока на развитие към една предимно икономическа общност. Докато в края на краищата Европейската икономическа общност се превръща в Европейски съюз, поради стремежа, на преден план отново да излязат реалните ценности. Кулминационната точка бе т.н. “Каталог на основните права”, разработен и приет от правителствените ръководители, а в последствие залегнал и в Европейската конституция. Но тя не бе ратифицирана (все още), така че Европейският каталог на основните права макар и цели по характер, остана и без правна сила за реализация.

Въпреки това при произнасяне на свои решения Съдът на Европейските общности в много случаи вече се е позовавал на този Европейски каталог на основните права, следователно той де факто го е считал като основна ценност на Европейския съюз.

По този начин има два актуални основни документа на Европейския съюз. Единият основен документ дефинира т.н. “Лисабонски процес”, т.е. икономическия аспект. Европа желае да стане най-конкурентноспособният континент в един глобален свят. Другият документ е каталогът на основните права, в който се казва, че Европейският съюз е също така и общност на ценностите.

Тази паралелност аз считам за абсолютно правилна. И двата аспекта са важни, както икономическият, така и Общността на ценностите. Ще приведа някои примери, които потвърждават това.

1.) В хода на разширяването на Европейския съюз централна роля играят ценностите и тяхното спазване. Това се установява не само в т.н. “Критерии от Копенхаген”, които се отнасят до въпроса за правова държавност и закрила на малцинствата например. Затова и в последните кръгове от преговорите и разговорите, които водим след приключването на преговорите с България и Румъния, почти изключителна роля играят ценностите. Въпросът опира не толкова до икономическото положение и политическите проблеми, колкото до независимостта на правосъдието, борбата с корупцията и трансграничната престъпност, както и до правата на малцинствата – имайки предвид по-специално Румъния.

Това са ценностите, по които се дебатират. И ако по отношение на България има още един открит въпрос, то това е независимостта на правосъдието. А именно Европейският съюз оказва натиск за изменения в Конституцията и назначаването на нов главен прокурор и т.н. Именно тези преговори доказват доста ясно, колко важно е съблюдаването на ценностите.

Важна роля играе винаги и закрилата на малцинствата, както е в Словакия, която също е добър пример за това. Докато там управляваше правителството на Мечиар и нямаше достатъчно зачитане на унгарското малцинство и ромите, ЕС дори не започна преговорите със Словакия. Разговорите с нея започнаха едва след политическите промени, с които се създадоха и предпоставките за ново законодателство.

Но по въпроса за малцинствата има един проблем – липсва точна дефиниция за защитата на малцинствата. В тази връзка обръщаме внимание на решенията на Европейския съвет. В Европейския съюз няма точна дефиниция, именно защото в някои страни със силно изразена централизация в управлението няма регионална или малцинствена автономия, имам предвид Франция например. Други страни са със федеративна структура. Но общата позиция е, че малцинствата не само трябва да се зачитат, както е фиксирано в Хартата на основните права на Европейския съюз, но че и трябва да има специална закрила за тях, на техните възможности за развитие. Дискутира се по въпроса, доколко тук са целесъобразни нормативни уредби за автономия и до къде да се разпростира възможността за езиково развитие.

2.) Европейският съюз издига високо основната ценност за солидарността, т.е. в посока към единен Социален съюз. И затова в Каталога на основните права може да се намери много по въпроса за солидарността, за правата на работниците и служителите, за правото на колективно трудово договаряне и.н., нещо, което излиза

и извън границите на много конституции. Цитира се обаче и правото върху придобивките и услугите на Общността. Това означава, че Съюзът – а това смущава някои хора, имам предвид например президента на Чешката, Република Вацлав Клаус – в икономически аспект е нещо повече от една ориентирана към капитала Икономическа общност, тъй като в него се обръща голямо внимание на социалните права.

В Европейския парламент изминалите месеци се характеризират особено с дебата за т.н. “Директива за услугите”. В случая става дума за закон, с който се уреждат възможностите за трансгранично предлагане на услуги, на услуги в строителния бранш в Европа. Имаше дълъг дебат по въпроса – кое право да е валидно – дали националното право, т.е. принципът за страната на произхода, или нещо друго. Това означава че всичко, което е валидно в моята родина, да е валидно и другаде, когато предлагам услуга. Някои от новите страни-членки се застъпват за този принцип. Другият модел е принципът за целевата страна, според който валидни са законодателството и основният принцип на страната, на която предлагам услуга. След дълги дискусии в Европейския парламент, а и в Съвета, огромното мнозинство констатира, че не е целесъобразно да се подбиват социалните стандарти. Наистина пазарите трябва да се отворят и да се избягва дискриминирането. Съществува общ европейски пазар на услугите. Но трябва да се признават социалните права и социалните стандарти, които са разработени в отделни страни. Това също е ясно доказателството, че нещата не опират само до икономически, а и до ценностни фактори.

3.) Основните европейски ценности ясно изразяват принципа за недопускане на дискриминация. Това означава, че никой не бива да бъде дискриминиран поради пол, цвят на кожата, етническият си произход, половото си влечение и т.н.

И по този въпрос се водят непрекъснати дебати. Например по въпроса в Европейския водим много бурна дискусия във връзка с една нова страна-членка – Полша. С голямо мнозинство приемехме резолюция, насочена против всякакъв вид актове на расистко насилие, каквото се наблюдава в рамките на Европейския съюз, по-конкретно във Франция и Великобритания, но и срещу т.н. “хомофобни” актове на насилие, срещу заплахата за насилие над хората, които се обявяват за хомосексуалисти.

Големи грижи ни създава стоящото много в дясно правителство на Полша с представените в него партии, които не само са настроени и се изказват противоевропейски, но и се застъпват за прилагане на насилие от страна на скинхедс срещу малцинствата.

4.) Тази седмица водихме бурен дебат относно “Рамковата програма за научни изследвания”. В тази Рамкова програма за научни изследвания има сблъсък на няколко основни ценности. Основната ценност, залегнала и в Каталога на основните права гласи – свобода на научните изследвания. Също като поставените цели в здравната политика и закрилата на живота. В тази връзка водихме интензивни дискусии относно научните изследвания в областта на ембрионалните стволови клетки, т.е. за използването на стволови клетки от ембриони с оглед медицинската изследователска дейност за борба с тежките заболявания, които понастоящем не

могат да се лекуват по друг начин. От една страна някои хора, преди всичко силно свързаните с католическата църква, желаят забраната на всякакъв вид изследвания в областта на ембрионалните стволови клетки, но от друга страна пък много хора се застъпиха за свободата в научните изследвания и за приоритета на човешкото здраве.

В края на краищата в Европейския парламент се стигна до компромис със средствата на ЕС от съответния фонд за научни изследвания, т.е. следва да се финансират изследванията на ембрионални стволови клетки в страни, в които това по принцип е разрешено за целите на медицинската научна работа. Разбира се, клонирането с изследователски цели е забранено според Каталога на основните права.

5.) В момента подготвяме междинния отчет на “извънредната комисия на СИА/ЦРУ”. Както знаете, имаше поредица от отвеждания на европейски граждани от страна на СИА/ЦРУ – според нас, а както се констатира и в доклада на Европейския съвет, това бе както в нарушение на европейските принципи, така и на националните права. За много хора това е важен въпрос и част от борбата с тероризма.

Борбата с тероризма е решаваща задача. Но според нас тази борба следва да бъде в съответствие със съблюдаването на основните човешки права и правото на човека на свобода. Ето защо на много широка база непрекъснато подготвяме резолюции срещу затвора Гуантанамо и призоваваме Съединените американски щати да закрийт Гуантанамо и да осигурят на затворниците нормални съдебни процедури.

С ограничено съгласие в комисията обсъдихме въпроса за отвеждане на граждани от СИА/ЦРУ. Например в каталога на основните права се казва, че никой не може да бъде принудително извеждан от Европа в страна, в която изтезават хора, но въпреки това се стигна до такива случаи. Имаше редица нарушения, по които ние в Европейския парламент ясно казваме – ДА на антитерористичната борба, но НЕ на злоупотребата с основните права и свободата и НЕ на подчиняването на европейските ценности на конкретните американски цели на ЦРУ или на други американски институции.

Последните моменти, на които искам още да се спря, са свързани с югоизточния регион на Европа. В Солунската Декларация от 2003 г. недвусмислено се констатира, че са валидни не само критериите от Копенхаген. Необходима предпоставка за присъединяването към Европейския съюз е сътрудничеството с Трибунала в Хага. Съвсем очевидно това е въпрос и на човешките и малцинствени права, който еднозначно доказва, че в Европейския съюз се държи на ценностите, а не само на Икономическата общност. Така например преговорите с Хърватска започнаха едва когато токова сътрудничество бе налице. А в момента в това отношение има голям проблем със Сърбия, тъй като Младич все още не е предаден, което е една от предпоставките за подписване на споразумението за стабилизиране и асоцииране.

Последният въпрос, на който бих искал да се спря накратко, е външната политика във всичките нейни аспекти. Дали дискутираме с Русия или преговаряме с Иран, по всички тези въпроси едно е ясно, че и в областта на външната политика Европа осъществява не само икономическа външна политика в политически смисъл, а че за нея ценностите - роля играят винаги например в нашата критика към Русия във

връзка с Чечения по въпроса, какво е отношението на Русия към Грузия във връзка с Южна Осетия, Абхазия или Молдова по отношение на Транснистрия.

Несъмнено и в рамките на европейските институции има разлика в прилагането на европейските ценности. Комисията и Съветът на Европа са по-скоро с икономическо-прагматична ориентация, докато Парламентът е с ориентация към малцинствата и човешките права. Но едно е ясно, че Европейският съюз не е само Икономическа общност. Той вече не е ЕИО, а Европейски съюз. Ценностите играят голяма роля. Затова важен аспект в подготовката за членство в Европейския съюз за всички страни, които се намират на пътя към Европа, е дискусията относно ценностите и прилагането на Ценностен Правилник.

Част 2

Дискусия

За отношенията между ЕС и САЩ. Известният австрийски писател Карл Краус е казал за отношенията между Германия и Австрия следното: „Нищо друго не ни разделя повече отколкото общият език.“ Вероятно това противоречие може да се приложи и за отношенията между САЩ и Европа: „Нищо друго не ни разделя толкова много, колкото общите ценности.“

Погледнато по-повърхностно, позициите относно ценностите са доста, дори абсолютно еднакви. Но въпреки това в интерпретацията на тези ценностни системи съществуват много различия. Една от разликите например е, че в САЩ религиозните ценности имат по-висока стойност отколкото в Европа. Когато се говори за „демокрация, свобода, човешки права, права на малцинствата“ в абстрактен план, няма да се разпознае някакво различие. Но при конкретното осъществяване, примерно по отношение на антитерористичната борба – нека кажем Гуантанамо – или в отношението на Америка към процесите на развитие в Латинска Америка, в Ирак или Иран, отчасти има големи разлики.

По този въпрос възникна дебат във връзка с разширяването в ЕС. В голямата част от новите страни-членки, но не във всички, отношението към САЩ е много по-положително, отколкото в старите страни-членки. Същото важи и за България и Румъния. Де факто по отношение на комунизма Америка не е направила много повече от Европа. Но тя е действала по друг начин, артикулираща се по-ясно и по-ясно изнасяща дебата за ценностите. Но Америка не е реализирала повече от това. Например когато днес наблюдавам какво казва Америка за Русия относно Чечения, то Европа несъмнено действа по-еднозначно отколкото Америка. Също и по въпроса с Турция. Америка винаги мълчи на тема човешки права, докато Европа декларира позиция. Въпреки това де факто Америка се приема по-добре от новите страни-членки.

Що се отнася до балканския регион много хора от Западна Европа не разбраха, че концепцията на Европа се променя както в географски план, така и по съдържание. За страните-учредители, по-конкретно според Франция, Европа се състои фактически само от Запада на нашия континент. Всичко останало е компромис. Предвид разширението на Европа в южна посока от шест на 12 страни, след това на 15, а в последствие на още 10 нови страни-членки много хора си задават въпроса,

дали това въобще е Европа. Да, това е Европа. Но друга Европа с друго историческо развитие, а това естествено се отнася специално за Балканите. Прие се още, че Европа не граничи само с Атлантическо и Средиземно море. Но че Европа след няколко месеца ще граничи и с Черно море, и че ще се развие в съвсем ново измерение, много хора не могат да разберат.

Освен това има някои хора, по-конкретно от Европейската народна партия, които считат Европа за християнски клуб по принцип. За католическите среди включването на православната общност в ЕС наистина е трудно. А като се има предвид колко мюсюлмани живеят в Европа, това е още по-трудно. От тези среди се чуват гласове като: „ДА на разширението с Хърватия! Хърватска е изключително религиозна католическа страна, и като такава част от нас. Но по тази точка трябва най-малкото да се направи пауза.“

Следователно очевидно има сили, които просто искат да прокарат граница напърно през Балканите. Граница, която включва католическите общности. Всичко останало, отиващо не само в посока православие, но и най-вече в посока ислям, да останело вън. В това отношение аз съм на съвсем друго мнение. Европа не е, не е била и не бива да става християнски клуб!

Гордана Силяновска Давкова: Идеалът за човека – изисквания за етос, патос и логос

Проф. д-р Гордана Силяновска Давкова е професор по конституционно право и политически системи в университета “Свети Кирил и Методий” в Скопие, Македония

1. Живеем в противоречиво време, в постиндустриално общество, в информационно общество, в ерата на глобализация, на технологичен прогрес. Но същевременно животът ни е изпълнен със сътресения и страх от неизвестното бъдеще. Съществува ли риск от заплахата за нашето съществуване в стремежа ни към по-прогресивно общество? Съществува, ако пренебрегнем критериите за добро, морал, справедливост, човечност и солидарност. Такава опасност съществува обективно, ако от една страна развитието се разглежда като възможност за разрешаване на обществените проблеми и повишаване качеството на живот, а от друга страна се вземат решения за бъдещето развитие, без да се отчитат етничните проблеми и без да се държи сметка на ценностното измерение в политиката.

Намираме се на кръстопът. Сега трябва да погледнем назад, да научим уроците от миналото и да си припомним целта на Ренесанса: “Връщане към природата и наново осъзнаване на нашата човешка природа”. Трябва да виждаме действителността от етична перспектива, да дискутираме по въпроса за кризата в морала и за лицемерието и да прокараме пътя към едно развитие с морален облик, към развитие, по мярка и адекватно на човека. При този проект сме изправени пред следните предизвикателства: първо – изграждане на общество, в което хората са свободни и имат добър качествен живота в материално и културно отношение, второ – изграждане на общество, в което хората са господари на цивилизацията и всички човешки постижения са в тяхна услуга, трето – отричане на ексклузивния национализъм и създаване на регионални кооперативни общности/сдружения за стабилизиране на регионалния мир и прогрес, и четвърто – изграждане на глобална, кооперативна “междукултурна” общност “без граници”, основаваща се на универсалните етични принципи и ценности на солидарността, партньорството, общността, толерантността и сътрудничеството.

2. Политиката е вътрешно противоречив феномен. Тя е дейност, посредством която хората формират, съблюдают и променят общи правила на поведение. В крайна сметка става дума за обществена дейност, която от една страна е свързана неделимо със съществуването на различия и конфликти, а от друга страна – с необходимостта от сътрудничество и колективно действие. От различните философи и различните традиции тя се възприема различно. За едните тя е “изкуството на господстване”, респ. “отнасяща се до полисите” (според класическия антично-гръцки вариант) или “отнасяща се до държавата” (според съвременния вариант, Д. Истън). Някои я разбират като “ръководене и управляване на обществените дела” (Аристотел, Ж.Ж. Русо, Ж. С. Мил, Х. Арндт), някои като разрешаване на конфликти чрез дискусия и разбирателство (Б. Крик), а други като борба за неограничени ресурси (Х. Ласуел, К. Милет, К. Маркс, В. Ленин).

Непрестанна полемика се води и около сферата на “политическото”. Традиционно тя се свежда до институциите и действащите в “обществената област” играчи, но предвид съотношението на силите тя въздейства и върху “частната сфера”. В политическите изследвания съществуват няколко подхода - политико-философският, който се фокусира повече върху “това, което трябва да бъде” и по-малко върху “това, което е”; - емпиричният, който се занимава с институциите и структурите; бихейвиористическият, с който се прави опит за въвеждане на научна строгост и множество модерни подходи, сред които от особено значение е теорията на рационалния подбор. Политическите изследвания са научни тогава, когато се основават на обективното познание на света на политиката респ. на разграничаването между факти и ценности. Тук задачата е тежка, тъй като достъпът до данни е труден, ценностите са забулени в политически модели и теории и съществува риск от пристрастност в политическите проучвания.

3. Днешният Европейски съюз се различава от този, с който започна европейската мечта през петдесетте години на миналия век. Той е друго, по-демократично и по-интегрирано обединение. Европейският съюз е един от най-реномираните и желани клубове в света. За съседите, които искат да влязат в него, думите на Робер Шуман звучат съблазнително “трябва всеки твърдо да е твърдо убеден, че сме необходими един на друг, независимо от положението, в което сме, и властта, която имаме ”². Това послание на тогавашния външен министър на Франция, бе възприето най-напред от германския Федерален канцлер Конрад Аденауер. Той прекрати вековните вражди между страните-членки на Европейската общност "Europe is turning away from power, or to put it a little differently, it is moving beyond power into a self-contained world of laws and rules and transnational negotiation and cooperation. It is entering a post-historical world of paradise of peace and relative prosperity, the realization of Immanuel Kant's "perpetual peace".³ ... (в превод от английски: "Европа се отвръща от властта, или, казано по-просто, тя излиза извън рамките на властта и навлиза в един свят, състоящ се единствено от закони, правила, международни преговори и сътрудничество. Тя навлиза в един постисторически свят, подобен на рая на земята, изпълнен с мир и благоденствие – с вечния мир на Емануел Кант.)

Десетилетният мир изведе европейците до нови приоритети – повече работни места, по-добро финансово състояние, по-добро качество на живота, но и по-голяма сигурност след атентатите в Ню Йорк, Мадрид и Лондон. За гражданите на Европа стана ясно, че без сигурност не може да има свобода и затова 60% от германците дават предимство на сигурността пред свободата⁴. Свободата и сигурността естествено са допълнителни категории. Няма сигурност без свободата на гражданите и обратно – няма свобода на гражданите без демокрация. Правовата държава, респ. “Левиатан” на Хобс, е гаранция за края на "bellum omnium contra omnes" респ. на преодоляването на предбуржоазното първобитно състояние. В духа на естественото право според Джон Лок човекът

² Šuman, R.: Za Evropa, Delegacija na Evropskata komisija, Skopje, 2004.

³ Kagan, R./Knopf: A. "Of Paradise and Power", New York 2003, S. 3.

⁴ Focus, 45/ 2001, www.focus.de/emnid.

притежава естествени права – право на живот, на свобода и собственост. Те са от пред-екзистенциално естество, т.е. те не подлежат на държавна намеса.

Въпреки перманентната секуларизация съвременният европейец е *homo religiosus*. За Шуман, Аденауер и де Гаспар християнството респ. “християндемократията” са били политическа ориентация, основа за равноправието на хората, за достойнството на човека и мира между народите.

В Европа има дълготрайна и дълбока традиция по отношение на социалните държави и взаимодействието между капитала и труда. От такъв тип традиция възникват солидарност и равенство. Неолиберализмът разклаща тези ценности. Семейството все още е съществен сегмент в живота на повечето европейци и олицетворява основните цели на държавата. Приоритетна цел на европейските родители е отглеждането и възпитанието на отговорно, култивирано и образовано поколение, за което те са готови да се жертват.

4. Процесът на европейското обединение е свързан с възловия въпрос – кои са целите на обединението? Защо националните държави са готови да отстъпят част от своя суверенитет? Кой са предимствата на сигурността и благополучието? Национално-държавните стратегии са ориентирани към консистентни респ. съвместими с ЕС решения, следователно към решения, водещи до европеизацията на националните системи. Прилагането на критериите от Копенхаген е тясно свързано с ценностната рамка на националните системи респ. с ценностите, на които се базира системата. Разбира се, въпросът за ценностите е неделим от модела на политическата култура респ. от традицията и социализацията като техни детерминанти.

ЕС не е хомогенно общество, някои говорят за “стария” и “новия” ЕС. Има привърженици на задълбочената интеграция (представявана от страните-учредителки Германия, Франция, Италия и държавите от Бенелюкс) и застъпници за запазване на по-голям национален суверенитет (Полша, Чехия, Великобритания, Дания, Швеция). Предполага се, че между новите страни-членки има мнозинство, което гледа скептично на по-нататъшното интегриране.

Важно в случая е да се подчертае, че според Евробарометър 2003 г. гражданите на новите страни-членки са били по-склонни към интеграцията отколкото средното равнище в рамките на ЕС -15. Освен това общо взето по-малките държави са по-приятелски настроени към ЕС. Чрез него те очакват по-бързо решаване на острите проблеми. За тях присъединяването към ЕС е от голямо значение в смисъла на един вид реинтеграция в Европа. Но след 2004 г. подкрепата за ЕС в страните-членки намаля заради войната в Ирак, дебата около конституцията и провалилите се референдуми във Франция и Холандия, но и поради причини в самите страни-членки. Скептицизмът на гражданите към ЕС не е насочен генерално към европейската интеграция, а срещу мнимия бюрократизъм и централизацията на ЕС.

5. Защо ЕС отвори вратите си за страните от Централна и Източна Европа? Първо – след десетилетни призови за отказ от комунизма като авторитарен модел, възникна състояние, при което западноевропейските държави почувстваха

морален дълг да демонстрират своята солидарност с демократизиращите се страни от Централна и Източна Европа.

Второ – икономическите възможности на една разширена Европа са много по-големи. Не са за пренебрегване за западноевропейските продукти пазарите на Централна и Източна Европа, привлекателни според логиката на печалбата на западната икономика са евтината работна ръка и ниските данъци. Трето – стабилността на континента не зависи само от Запада, а и от Изтока. Присъединяването на държавите от Централна и Източна Европа означаваше също изместване на границата на ЕС към Русия. Ако тези държави бяха останали извън процесите на интеграция в Европа, щеше да се запази възможността за ново влияние от страна на Русия, както и проблематичността с тяхната демократизация и отварянето на техните икономики. Икономическата подкрепа на Европейския съюз е извънредно важна за икономическата трансформация на страните от Централна и Източна Европа.

6. Югоизточна Европа е смесица от култури и религии, намира се на кръстопътя между Европа и Близкия Изток и е потенциална зона на **етнически** конфликти. На Балканския форум в Солун през 2002 г. европейският комисар Патен заяви: “За нас изборът е еднозначен – или ще внесем стабилност на Балканите или Балканите ще изнесат нестабилност в Европа”⁵.

Какви са аргументите за приемане на Балканите като част от ЕС?

Първо – Балканите са част от Европа – в географски, исторически, политически и особено в културен план. Второ – идеята за единна политика се одобрява от всички политически фактори и цялата общественост. Трето – перспективата за ЕС е най-важният двигател и аргумент за положителни развития в региона. Тя ще отнеме на националистическите партии възможността да дестабилизируют региона и да застрашат мира в периода след войната и в засегнатите от войната области. Четвърто – за стабилността на Европа няма пълна гаранция без стабилни Балкани. Присъединяването на Балканите към ЕС ще означава пълното единение на региона. Вместо изместването на граници на Балканите е необходимо тяхното премахване – чрез влизането в ЕС. Когато Хърватия подаде заявка за кандидатстване през 2003 г. Романо Проди обяви: “Едва когато Балканите станат част от ЕС можем да говорим за цялостен ЕС. Ние няма да изоставим балканските страни по техния път към Европа”.

Еврокомисарят по разширяването Оли Рен каза за връзката между капацитета на ЕС за прием и Западните Балкани следното: “Западните Балкани въобще не са проблем за приемния капацитет на ЕС”. Австрийският канцлер Волфганг Шюсел каза: ”Обещанията на ЕС спрямо България, Румъния и балканските страни трябва да се спазят, а Турция трябва да се разглежда като извънреден/специален случай”⁶.

Обобщение

7. Фондация “Фридрих Еберт” и Секретариатът по европейски въпроси към правителството на Република Македония взеха извънредно и целесъобразно решение, като проведоха Регионалната конференция на тема “Ценности и

⁵ Speech by Chris Patten, Western Balkans Democracy Forum - Thessaloniki, 11 April 2002.

⁶ "Future Enlargement: 'absorption capacity' coming to the fore", 23 March 2006, www.euractive.com.

политика – разширена на юг Европа – Общност на ценностите” на 17.06.2006 в гр. Струга. В конференцията взеха участие политици, специалисти от областта на науката, управлението и медиите, представители на неправителствения сектор и на гражданското общество.

Преди това д-р Алфред Диболд проведе дванадесет интервюта с изтъкнати личности от сферата на науката, културата, журналистиката и им зададе ключови въпроси относно ценностите и политиката. Той се интересуваше от отношението на събеседниците си към основните ценности, към въпроса, кои личности ги олицетворяват, към ценностните системи в миналото и настоящето, към европейската идея, към анализа на националните ситуации под аспекта на характера и качеството на политическите идеи и представи, към възможността за създаване и развитие на европейски модел на ценностите и към процесите и тенденциите в ЕС по отношение на съседските държави от гледна точка на ценностите.

Отговорите маркират ценностната рамка на Югоизточна Европа. В интервюто с г-н Холм Зундхаусен същият описва феноменологията на ЕС като на Общност от държави и народи, интегрирани от общи ценности. Разговорът с г-н Ханс-Йохен Фогел отразява “германската” ценностна рамка, социалдемократическата идеология и индивидуалната ценностна система.

Измерението на ценностите в политиката е занемарен предмет на проучване и дебат, и то не само в региона на Югоизточна Европа, а и извън него. Това не е случайно, а е свързано с актуалната политическа практика. Политика без ценностна есенция не е диалог, а монолог. Политика без ценностно ядро не е дейност, чрез която хората да се стараят да подобрят своя живот и да създадат едно добро общество. В политика без ценностна система ще бъде все по-трудно човекът на Кант да се припознае като върховна цел, но все повече се сблъскваме с човека на Хобс като вълк.

В йезуитизма и макиавелизма *zoon politicon* може да доведе не до “вечен мир”, а до упадък на цивилизациите и до *bellum omnium contra omnes*. Модерната политика е по-скоро власт отколкото авторитет. В условията на безкрайна потребност и желание от една страна, и на ограничени ресурси от друга, тя се манифестира като борба за ограничените ресурси, при която властта служи за инструмент (Ласуел)⁷. Стремещт е към политика под формата на “изкуство на възможното”, към политика като “балансирано действие”, политика като балансиращ инструмент, а не като опасност и като прилагане само на насилие.

Конференцията даваше рядка възможност за обмен на мнения и позиции, за съпоставяне на аргументи, за обмен на опит и съвместно търсене на отговори. Събеседниците постигнаха консенсус по два ключови въпроса. Първо, че качеството на политическите идеи и представи и начинът на тяхното осъществяване в политическия процес са неделими от ценностната система, от нагласите и основните убеждения (в това число вярата), от основните представи за човека, неговата родова същност и неговата роля. Второ, че ЕС не е само политическа общност, а също и общност на ценности. Следователно страните от Югоизточна Европа могат да се надяват на членство в ЕС, когато притежават и развиват една ценностна система, която съответства на европейската такава.

⁷ Lasswell, H.: “Politics: Who gets, what, when, How?” New York, McGraw-Hill, 1936.

За всички интервюирани, водещи и дискутиращи, но и за всички граждани от региона, европейската идея е върховна ценност, “водеща идея”, единствената идея, която може да обедини всички политически партии, етноси и религии. Перспективата Европейски съюз е мотивация за създаване на култура на мира, на толерантността и стабилността. В нея хората от региона виждат “modus vivendi”. Създаването и витализацията на европейската идея и визия е право и дълг не само на политиците, но и на всички обществени групи и субекти.

Хората от Югоизточна Европа се считат за бивши, настоящи и бъдещи европейци в географско, историческо, политическо и културно отношение. Homo Balkanicus е Homo Europicus. Реинтегрирането на балканските граждани съдържа сиволизъм – то означава връщането към общите европейски корени, възникнали и на тяхна земя. Античното културно наследство, Римската империя, християнството, Просвещението и двете световни войни са основните моменти и свързващи звена в синергията на ценности между Запада и Изтока. Османската империя и комунизмът бяха причините за тяхното отрицание.

Според интервюираните и участниците в дебатите основните ценности в обществото и за отделния индивид са свободата, смелостта, правосъдието и справедливостта, солидарността, верността и ориентацията към семейството, човечността, патриотизмът, равноправието и вярата в Бог. Тези ценности са и основата на западната цивилизация. Предвид хетерогенните етнически и религиозни среди способността към съжителство и мирното разрешаване на конфликтите е от особено значение.

Когато става дума за близкото минало респ. за времето на реалния социализъм и комунизъм въпреки взаимностите имаше съществени различия между Албания като най-затворената и най-изолираната държавна система на европейска земя, България като член на Варшавския договор и съветски сателит и Македония като една от републиките на СФРЮ с модел за самоуправление във вътрешните отношения, блоково необвързана във външните отношения и със “свободни” комуникации със Запада. Всички комунистически режими ограничаваха свободата и издигаха за фундамент на системата равенството и солидарността.

В интервютата и дискусиата открито и критично се говори за кризата на ценностната система и опасността от ценностен вакуум в преходната фаза, което е в директна връзка с разпадането на етиката в политиката, с присъствието на олигархичния елемент в държавната власт, с партитократичния модел на държавната власт, с “brain drain”, с липсата на икономическа демокрация респ. липсата на партньорство между капитала и труда, с дезидеологизацията на партиите, които при вземането на решения се концентрират върху тесен кръг от лица, които се разминават с интересите на гражданите, с кризата на „Leaderships“ и делегитимирането на политиците, с политизираното и партийно зависимото управление, което се рекрутира на база “relations”, а не въз основа на “merit”, с политически зависима съдебна система, на автентичен и фрагментиран неправителствен сектор, със съществуващ натиск върху медиите ...

Обществеността настоява все по-шумно за борба с клиентелизма, с шуробаджанацията в икономиката и организираната престъпност, за реформи, за европеизацията на икономическите, политическите и общи процеси, за

“правова държава” и политика с ценностна насоченост. Нужни са истински реформатори, чиято политическа дейност да е вдъхновена от “общото благо, а не от личните интереси”. Има необходимост от ново поколение политици, ръководещи се от етоса, патоса и логосите. Реалистичната оценка на вътрешната ситуация и решимостта реформи ще европеизират региона.

От своя страна ЕС трябва да сложи край на гетоизирането на региона и на “създаването” на извънредни, специални критерии и формули за неговата евроинтеграция от типа на т.н. “привилегирано партньорство”⁸, защото по този начин предизвиква разочарования, апатия и даже автаркия, а и съживява останки на енорийската, патриархална и покорна култура на политиката, като подкопава партиципативната, чрез което се създават нови възможности за демагози и радикали. В региона не съществува скептицизъм, но както няма еуфория по отношение на ЕС, така има и усещането, че в ЕС господстват балканофобията и скептицизъм към Балканите.

Най-общо може да се каже, че в международните отношения ЕС се утвърждава, когато в страните има силна мотивация за вътрешни промени. Разширявайки се, Европейският съюз осигурява мир и просперитет. Светът помни думите на Кенеди: “Аз съм берлинчанин”, които той каза през 1963 г. Предизвикателният идеализъм спрямо бруталната действителност означаваше вяра в свободата, демокрацията и откровеността. Трябваше да измине над четвърт век след речта на Кенеди, за да падне Берлинската стена. Тя бе срината от хората, които тя разделяше. Нейното падане обедини един град, една нация, един континент. Основните ценности реално ще обединят европейския народ, а той се състои и от хората на Югоизточна Европа. В мозайката от основни ценности Югоизточна Европа се нуждае от регионалната солидарност и по-конкретно от солидарността на ЕС към региона.

⁸ За идеята на привилегираното партньорство се застъпи германският Федерален канцлер, г-жа Ангела Меркел в декларацията след срещата със словенския министър-председател Янез Янша по въпроса за европейската перспектива на Западните Балкани. (Merkel moots "privileged partnership" for Balkans", 17.03.2006, EUObserver, <http://euobserver.com>)

Холм Зундхаузен: Връщане в Европа? Югоизточна Европа между Запада и Изтока

Проф. д-р Холм Зундхаузен е професор по история на Югоизточна Европа в Института за Източна Европа на Свободния университет в Берлин. Той между другото е издател на "Изследвания на историята на Югоизточна Европа", създател на "Югоизточни изследвания", на "Балкански публикации", на "Австрийски източни тетрадки".

Интервюто с проф. д-р Холм Зундхаузен взе д-р Алфред Диболд.

В Конституционния договор на Европейския съюз от 2003 г. се казва: Ценностите, на които се основава Европейският съюз са - зачитане на човешкото достойнство, свободата, демокрацията, равенството, правата държавност и съблюдаване на човешките права, в това число и правата на хората от малцинствата. Тези ценности са общи за всички страни-членки в едно общество, което се отличава с плурализъм, липса на дискриминация, толерантност, справедливост, солидарност и равенство между жените и мъжете – Как могат тези ценности да се класифицират в историческо отношение?

Те са резултат от един дълъг исторически процес, който обхваща няколко епохи – тръгвайки от хуманизма и Просвещението, минавайки през Френската революция и до Революцията от 1848 г. Този процес бе свързан с постепенното по-високо оценяване на индивида спрямо обществото и с отделянето на църквата от държавата. В западните общества споменатите ценности бяха приети като основна ценностна система и включени в последните десетилетия и в международните споразумения (например в Хартата на Обединените нации). Фактът, че преди всичко - ставаше дума за естествени "западни" ценности, че те не винаги се реализират и на "Запад" и че са в конфликтно отношение спрямо други ценности (например по-висока оценка за общността отколкото за индивида), предизвика многообразни конфликти на тема ценности, които все още не са преодоленни.

Вие казвате: 'Запада' и 'Изтока' като зашифровани понятия. Какво имате предвид с това?

С това имам предвид, че 'Западът' и 'Изтокът' не могат или само условно могат да се възприемат в географския смисъл, и че става дума за ментални пространства, свързани с определени (различни) ценностни представи. Това вече не са географски понятия дотолкова, доколкото ние можем да наблюдаваме феномени или течения с антизападна ориентация в момента (да погледнем например националсоциализма в Германия) както на „запад“, така и обратно – и на Изток откриваме групи и течения с прозападна ориентация паралелно с такива, които категорично искат да се дистанцират от „Запада“. Критиката към „Запада“ респ. към неговите ценности и обществени системи се проявява в две форми. От една страна като критика към разминаването между представи и реалност. Това е прозападният вариант на критиката към „Запада“, широко разпространен като самокритика и на „Запад“. А от друга страна като критика към представите (независимо от реалността). Това е антизападната версия на критиката към „Запада“. Следователно въпросът не се решава с географската класификация. „Западът“ се свързва с каталог от ценности, които са отразени и в Европейската конвенция и други международни документи, но същевременно не са неоспорими.

Смятате ли че ценностите на Балканите са други в сравнение например с тези на Великобритания, Германия, Франция?

Поне до към 19-ти век има явни различия в определянето на приоритети. В балканските общества например общността – за разлика от „Запада“ – е била категорично по-високо оценявана отколкото индивида. Валоризирането на индивида започна с приемане на Римското право през 19-ти век. В Западна Европа юридическото откритие на „Аз“ премина през няколко векове. За разлика от нея в постосманските балкански страни Римското право бе въведено с един вид шокова терапия. И както се очакваше този процес предизвика остри конфликтни. Затова не е за учудване, че в рамките на балканското пространство (също и като в Русия) имаше и има различни лагери. Някъде от втората половина на 19-ти насам век елитите се разделят на два лагера, които бих искал най-опростено и малко съзнателно демонстративно да обознача като „западници“ респ. „европейци“ и „популисти“. „Западниците“ се стремят към модернизация на техните общества по западноевропейски образец и говорят за „връщане в Европа“. Това разбиране за Европа пак не е в географски смисъл. Защото в географско отношение балканските страни винаги са били част от Европа и затова не могат да се върнат в Европа. Следователно в този случай също имаме работа с ментална формация. „Популистите“ гледаха на западноевропейските образци скептично даже отрицателно и се позоваваха на „традиционните“ ценности. Например те възприемаха въвеждането на Римското право като посегателство върху тяхната представа за справедливост и оценяваха индивидуализма като смъртоносен удар за обществото. Ето защо приемането на Римското право се формираше като труден и конфликтен процес, защото менталните формации се променят съществено по-бавно отколкото външните обстоятелства, които се предизвикват със създаването на институции. Менталните формации и начини на мислене се променят бавно. В изявленията на много православни духовници (било в Балканския регион, било в Русия) става ясно, че те поставят други приоритети и се стремят към други ценности в сравнение със „Запада“. Както преди така и сега общността се поставя категорично над индивида. Индивидът представлява нещо само тогава, когато е част от общността. Той (почти) не притежава вътрешна стойност.

След желязната завеса ще се издига ли религиозно-културна завеса?

На този въпрос още не може да се отговори. Съвсем не би трябвало да е така, но не е и изключено. Дори и да имаше такава завеса, което не вярвам, географските разграничения от периода на противопоставянето между Изтока и Запада нямаше да съвпадат с новите разграничения. Нали до 1989 г. „Източна Европа“ беше един вид общо понятие за социалистическите страни от Източна Европа. С колапса на реалсоциалистическите системи отново ясно се откроява разнообразието в Източна Европа. И по-рано историците различаваха три подрегиона в Източна Европа: източно-централен (от Прибалтика до Унгария и Хърватска), по-близката Източна Европа (Русия, Беларус и източна Украйна) и Балканите заедно с Румъния. Източно-централна Европа още от Средновековието насам в културно и религиозно отношение се ориентира към Запада. Но в стопанско-социален аспект поема по други пътища за разлика от западната част на Европа. В по-близката Източна Европа се създаде друг културен модел в сравнение с Западна и Източно-централна Европа – източно-църковния модел със силно изразени византийски елементи. Балканският район има дотолкова някакви особености, доколкото е бил четири до пет века под османско господство. Ако сега се стигне до културна завеса възниква въпросът –

къде ще преминава тя? Аз мисля, че „Западът“ ще се измести по-нататък в посока към бившия „Изток“, докато обществата със силно подчертана православна характеристика и които считат тази характеристика за важен показател на идентичността си, вероятно ще искат да вървят по друг път за разлика от „Запада“. Те схващат развитието, настъпило от Френската революция насам, като погрешен път. Такава е формулировката и на някои православни теолози. Имам предвид сръбския епископ Николай Велимирович, когото някои считат за най-великия сръбски теолог на 20-ти век и сръбската църква през 2003 г. канонизира за светец. В многобройни съчинения и статии той винаги казва: Западът е тръгнал по неправилен, погрешен път, който ние искаме да избегнем. Той отхвърля това, което ние формулираме и приемаме като цели: не практиката или реалността, а самите цели!

Църквата има ли там голямо влияние, така че то да въздейства и върху политиката?

На този въпрос е много трудно да се отговори. В проучванията на този проблем има още много дефицити. След 1989 г. много хора сметнаха, че навсякъде е настъпил един вид религиозен „Ренесанс“. Дори и това да е така, остава открит въпросът – дали става дума за временно явление, което вече отново намалява, или за дългосрочно определяне на посоката. А от друга страна – дали религията се разбира в смисъла на набожност или като базисна културна система. Повече от векове наред религията е съществувала като културен фактор. Привързаността към определена култура (от религиозен тип) не бива да се идентифицира с набожност. Атеистите също могат да са привърженици на тази култура. В западните общества има извънредно много хора, дистанцирали се от църквата. Но това не означава неминуемо, че те са се отказали и от културата, която векове наред е била религиозно оценявана. Подобни феномени определено има и в други общества. Визирам именно балканския район – там принадлежността към религиозната общност в много случаи изпълнява функцията на национална легитимация. Един славянски македонец казва - православието е неразделен елемент от националната македонска идентичност, макар и въпросното лице никога да не ходи на църква и въобще да няма никакво отношение към религията. Затова трябва да се прави разлика между съживяването на религиозността след 1989, обусловена и от несигурността в ориентацията вследствие рухването на системата, и религията като показател за съхранение на културата, която не бива да се свързва с набожност респ. религиозност. Това важи както за християнското, така и за мюсюлманското население. Например за албанците, които 70 на сто са мюсюлмани, се твърди, че не са особено набожни. Става дума за тяхната култура, в която те се израсли. Дори и да не спазват никакви религиозни обичаи, културната система за тях е съществен елемент на идентичността.

Говорите за ценности като процес и проекти. Какво точно имате предвид с това?

С това имам предвид, че човек не е постигнал своите ценности в определен момент, след който те остават стабилни. За разлика от автомобилното състезание в развитието на обществата няма финална линия, която щом бъде премината се определя победителят. Непрекъснато се стига до целеви конфликти между различни ценности, например между свободата и социалната справедливост, правата на общността и правата на индивида и т.н. Именно в постсоциалистическите страни това е голям проблем. Но той не се свежда до постсоциалистическите общества.

Няма идеално общество. Непрекъснато се стига до разминаване между цели и ежедневна практика. Непрекъснато трябва да има стремеж за намаляване на това разминаване или за пълното му преодоляване. И когато в определена област има успех, със сигурност в друга сфера възникват нови разминавания. Това е перманентен процес.

Каква роля играе тук религията? Има ли различия между Източната и Западната църква по отношение на ценностите?

Определено има такива. Аз преди малко на кратко се спрях на тях. Ако разгледаме съчиненията на теолозите става много ясно, че Източната църква има други представи за разлика от Западната църква. В православието общността, мистиката, отрицанието на рационалното както и на псевдо-рационалното е на преден план. Индивидът има само подчинена роля. Това, в което православните теолози упрекуват Запада е, че според тях Западът практикува прекомерен индивидуализъм, че е прекалено материалистичен. Отделянето на църквата от държавата както и плурализмът в обществото се отричат и т.н. Следователно има очевидни разлики.

Казвате, че на Югоизточна Европа респ. в балканския регион липсвал историческият мирис на обор от Запада. Оттук произлизат проблемите на идентичността в съвременето. Как ще се проявяват те? Къде са различията?

Различията се основават просто на различните пътеки на развитие, които са извървяли обществата на Запада и обществата на Изтока. На нас, за добро или лошо, епохите на реформацията, на контрареформацията, Просвещението и т.н. повече или по-малко са добре познати. Това са неща, с които можем да идентифицираме себе си и миналото си. Това липсва в балканския район. Не е имало реформация и контрареформация. По отношение на Просвещението проблеми има дотолкова, доколкото наистина ни са известни отделни, много реномирани просвещенци, но те се броят на пръсти. Нямащо е мащабно действащо движение, така че и по този пункт има различия в историческия опит. Това, за което ние днес се застъпваме като идеали, са идеали, разисквани и разработвани в продължение на дълъг процес на съзряване в Западна Европа.

Има ли спорове между славофили и западняци? Това ,clash of civilizations' (сблъсък на цивилизации) ли е?

При всички случаи има спорове от този род. Знаем доста добре например за дебата между славофили и западняци в Русия през 19-ти век. След рухването на социализма в Съветския съюз през 90-те години отново възникнаха съвсем сходни лагери, които – естествено малко модифицирано – ползват същите образци за аргументация както славофилите и западняците от 19-ти век.

По-малко проучен е фактът, че сравними явления откриваме и в балканския район. И там от средата или най-късно от последната една трета/четвърт на 19-ти век елитите са разделени на два лагера. А това разцепление продължава и до днес, като отново се налага по много категоричен начин в обществеността и след 1989. Спомняйки си за многобройните дискусии от 90-те години в бивша Югославия мога да кажа, че това бе много осезаемо. Или ако си припомним Белград – град, чиито елити са силно разслоени. От една страна хора с интерес към международните въпроси, застъпващи се за правата на отделния човек и на малцинствата (етнически, религиозни,

малцинства по сексуален признак), а от друга страна хора, които интерпретират индивидуализма, плурализма, толерантността, секуларизацията и т.н. като фронтална атака и заплаха за тяхната общност и се стремят на всяка цена да избягват връзката с външния свят от западен тип.

Разширяването на ЕС е политическо предизвикателство. Става дума за среща между различни култури. Как да се изправят държавите пред тези предизвикателства?

Нуждаем се от много по-активен диалог, и то от двете страни, отколкото водехме досега. Това означава, че при разширяването на ЕС в югоизточна посока трябва да се зачитат не само политическите, икономическите и правовите системи, а и аспектите на културната идентичност и различията в ценностните системи. Това в ЕС дълго време по-скоро се пренебрегваше. Може би досега това не е било и толкова необходимо, защото доскоро в ЕС имаше само една балканска държава (Гърция), към която сега се присъедини и Кипър. Но с присъединяването на Румъния и България ще станат вече четири балкански страни в ЕС. А и държавите, които сега се обединяват с понятието “Западни Балкани”, се стремят към присъединяване. Това развитие не може и не бива да се спира. След влизането на Румъния и България в ЕС останалата част от Балканите практически ще е обкръжена от страни-членки на ЕС; това не може да бъде разумно положение. Страна като Швейцария може чудесно да съществува при такива обстоятелства, защото тя е благоденстваща и богата държава, която приема за своя отговорност същите ценности като страните-членки на ЕС. А за разлика от нея останалите страни от Западните Балкани не могат добре да съществуват при такива ситуация. Затова и нашият интерес трябва да бъде довеждането на процеса на разширяване до край и приемането на още не присъединилите се държави от Балканския регион колкото се може по-скоро. Но с това е свързана и необходимостта да обсъждаме много по-активно не само нашите сходства и прилагането на критериите от Копенхаген, а и нашите различия, и то именно в културната област. Освен критериите от Копенхаген трябва да осъществяваме процес на обучение и да се споразумеем, какви фактически са “европейските” ценности и как може ЕС да се съхрани като сплотена общност.

В по-голямата си част балканското население е православно. Същевременно на Балканите има 8 милиона мюсюлмани. Съвместими ли са ценностите на православните и мюсюлманските общества със европейските ценности, залегнали в Конституционния договор?

Няма генерален отговор на този въпрос. Както в православните, така и в мюсюлманските религиозни общности има голяма група хора, които нямат проблеми с “европейските ценности”, които не само могат да живеят с тези западни ценности, но ги и примат по собствено убеждение. Има други групи, които трудно ги разбират или решително отричат тези ценности. Такива „фундаменталистки“ групировки има и на Запад. Да вземем например Съединените щати, - и там има християнски фундаментализъм, който не е лъжица за всяка уста. Обратно разбира се, също и при православните и мюсюлманските религиозни общности има групировки, чиито представи съвсем не са съвместими с ценностите, които ние тук поддържаме.

Интерес заслужава балканският ислям. Понастоящем не може да се даде еднозначен отговор на въпроса, дали той е нещо специфично, дали е вариант на исляма, който се отличава както от исляма в други европейски страни, така и от исляма в

извън европейския свят. Има редица показатели за реалното съществуване на специфичен балкански ислям. От една страна балканските мюсюлмани се различават от сравнително младите мюсюлмански имигранти в Западна Европа по това, че те вече поколения наред живеят в региона, поддържат от дълго време контакт с християнско население в съседство и отчасти самите те или техните предци произхождат от това население, говорят вече същия език и в обичаите и нравите си често пъти не се различават много от християнските си съседи. Това би могло да означава, че ислямът в балканския регион в много отношения се различава от исляма на младите мюсюлмански имигранти в Западна Европа от една страна, или от исляма в арабските страни или в Югоизточна Азия – от друга, че наименованието “евро-ислям” може би подхожда повече за мюсюлманите в балканския район отколкото за същите в Западна Европа. Но както в християнството, така и в исляма няма единство. А още по-малко има статистическо единство.

Благодаря сърдечно за вниманието.

Интервюта

Интервютата в Албания взеха д-р Александър Дима и д-р Алфред Диболд, интервютата в България – Арнолд Вемхьорнер и д-р Алфред Диболд и интервютата в Македония – Шефан Денерт и д-р Алфред Диболд.

Албания

Реджеп Мейдани, бивш президент на Република Албания

От 1997 г. до 2002 г. Реджеп Кемал Мейдани е президент на Република Албания. Завършва физика и математика в Тирана и Париж, където през 1976 г. получава докторска степен. До 1996 г. е професор в Университета в Тирана. През 1991 г. е председател на Държавната избирателна комисия, а от 1992 г. работи активно в областта на човешките права. На реформаторския партиен конгрес на Албанската социалистическа партия през август 1996 г. Мейдани е избран за неин главен секретар. На изборите през 1997 г. влиза в парламента, който го избира за държавен глава. При кандидатирането си за председателското място на Социалистическата партия претърпява поражение от тогавашния ѝ председател и премиер на страната Фатос Нано.

Г-н Мейдани, в качеството си на бивш президент на Република Албания и като учен, бихте ли споделили кои ценности са важни за Вас? Какво мислите за себе си, какъв сте като личност?

За мен е важно да съм скромен и спокоен и да бъда доброжелателен към другите. Бих се описал като истински гражданин и интелектуалец, като човек, който работи за проправяне на институционално и законово установени пътища за решаване на проблемите и за утвърждаване на нова „философия“, чийто фундамент е спазването на правото на свобода и човешките права и солидарността между хората. По отношение на конкретния ми принос като политик и бивш президент на Република Албания ще цитирам проф. д-р Нино Бокара, който беше мой научен ръководител във Франция. Когато го срещнах след години и го попитах как оценява важната си работа като учен и педагог, той отговори без колебание: „Аз запълних само някои празнини. Ако не бях аз, щеше да го направи някой друг...“. Този отговор винаги ми е харесвал, той говори за скромен, но свободен дух и за голяма творческа сила. Ето защо не бих искал да изпадам повече в описание на себе си, а да дам точно този отговор на въпроса Ви.

Преди да влезете в политиката сте работили дълги години в областта на науката. Кои идеали бяха важни за Вас? Оказа ли някоя историческа личност или местен или чуждестранен политик особено влияние върху развитието Ви като човек и върху развитието на Вашите ценности?

Както вече казахте, аз се появих късно в политиката, въпреки че като интелектуалец още от младежките си години косвено давах своя принос с участието си в многобройни обществени мероприятия. Първата ми политическа длъжност -

председател на Централната изборителна комисия на първите свободни избори през 1991 г., ми беше предложена точно като на неутрален човек от сферата на висшето образование. Пет години по-късно - след манипулираните избори на 26 май 1996 г., за първи път в живота си станах член на партия - на Социалистическата партия, която тогава беше най-голямата опозиционна сила. Животът ми дълго време беше живот на академик и естествено тази академична среда с нейните духовни величия и образци като Аристотел, Галилей, Нютон или Айнщайн бяха онези, които оказаха влияние върху мен, моите интереси и интелектуално-хуманитарни ценности представи. Тук идеализмът се свързва със солидарното сътрудничество, с интернационализма и с желанието да опознаеш света и да служиш на човечеството като произвеждаш знания и допринасяш за неговото оформяне и еманципация.

Нямаше ли, обаче, определени политически личности, които оказаха влияние върху Вас именно като албански политик?

Естествено, чел съм много за големи политически лидери и политико-философски величия като Сартр или Хавел. Като политик съм се срещал лично с много важни фигури от нашето съвремие, а с някои работим заедно и днес в рамките на Мадридския клуб - организация на бивши държавни и правителствени ръководители. Всички те демонстрираха по време на управлението си ясно изразено демократично поведение.

Особено ценя Клинтън, чисто и просто имам слабост към него и начина, по който прави политика. Може би има нещо общо с това, че Клинтън и американската администрация допринесоха по един забележителен начин за разбиването на военната машина на Милошевич, като спряха политиката му на етническо прочистване и геноцид над албанския народ в Косово и над други народи в бивша Югославия.

От албанските личности особено ценя Гиерги Кастриота Скандербег⁹ като непреклонен защитник на християнството и на албанските територии от набезите на османските войски. Много уважавам и “патриарха” на независимостта - патриота Исмаил Кемали¹⁰, също и премиера Фан Ноли¹¹. Рядка гордост извиква у мен и великата хуманистка от световна величина, голямата албанка Майка Тереза¹². Но тя е толкова изключителна, толкова идеална, че е недостижима.

Това са напълно различни личности. Иначе ми е трудно да посоча някого като политически пример за мен – вероятно, защото идеалите в политиката в днешно време често се смятат за наивни или вредни за успеха.

Споменахте свобода и солидарност. Ако погледнете обществото във Вашата

⁹ Скандербег, с истинско име Гиерги Кастриота (1405-1468), албански военначалник и национален герой, който, въпреки че първоначално приема исляма и получава военното си образование в двора на султана в Адрианопол, организира обединението на Албания и съпротивата срещу османците.

¹⁰ Исмаил Кемали (1844-1919), албански политик, играе значителна роля при обявяването на независимостта на Албания от Османската империя през 1912 г. и е председател на първото временно правителство на страната. След оттеглянето си през 1914 г. напуска Албания и до смъртта си живее в Италия.

¹¹ Теофан (Фан) Стилиан Ноли (1882-1965), православен албански владика и политик; допринася активно за признаването на албанската независимост, включително и в САЩ. След падането на Ахмед Зогу през 1924 става министър-председател, но е свален още в същата година и по време на своето изгнаничество се противопоставя на провъзгласилия се за крал Зогу. През Втората световна война Ноли поддържа контакт с албанските комунисти начело с Енвер Ходжа.

¹² Майка Тереза, с истинско име Агнес Гонджа Бояджио (1910-1997), от албански произход и родена в Скопие, основателка на католически орден в Индия.

страна – нямате ли чувството, че всеки мисли на първо място за себе си? Това явление на всеобхватната промяна ли е и има ли нещо общо с това, че по време на комунизма нямаше свобода, или в случая става въпрос за една специфична характерна черта на населението на Балканите, на населението на Албания?

Албанският народ, както и другите Балкански народи, е страдал от постоянна окупация или вътрешни конфликти, които са били разпалвани от чуждестранни сили и от големите албански кланове. Времето на комунистическата диктатура доведе също до значително изтощение, въпреки че наред с идеологическите и духовните деформации бяха осъществени големи проекти, използвани все още и днес, например в енергийния бранш – всичко това бе направено благодарение на труда и жертвата на целия албански народ.

Ако погледнем историята на албанците веднага ще видим, че чувството за свобода и независимост е било от значение и в трудни и белязани с бедност времена. То достигна връхната си точка по време на кризата в Косово, когато в рамките на две седмици албанското население се увеличи с 600 000 албански бежанци, които бяха прогонени от родните им земи в Косово с военна сила, масови убийства и разрушения. Албанските семейства, които с готовност приеха в домовете си братята и сестрите от Косово, запазиха честта и достойнството на албанската държава. С подобна солидарност се сблъскваме и по време на Втората световна война, когато нито един еврейин, живеещ в Албания, не беше предаден на нацистите. Въпреки че рискуваха живота си, много албански семейства скриха в домовете си евреи, които тогава живеяха в Албания. С това Албания влезе по неповторим начин в световната история.

Тези два примера са доказателство, че свободата и солидарността са залегнали в дълбоките недра на албанския дух. На пръв поглед изглежда, че те са забравени или изпаднали в дълбок сън. Но когато възникне ситуация с такова значение като споменатите две, тези елементи се появяват отново в цялата си историческа виталност.

Днес обаче не можем да се отървем от впечатлението, че всеки мисли първо само за себе си. Има ли това нещо общо с политическите и обществените условия на нашето време?

Не може да се отрече, че сега, по време на този политически преход, това поведение излиза наяве под една или друга форма. Също така почти не може да се отрече, че и западният свят страда от липса на достатъчно любов, както подчертаваше Майка Тереза. Обаче за посткомунистическа Албания има някои причини за това.

От една страна живеещите в изолация албанци идеализираха в немалка степен западния свят, който познаваха само от красивите картички или от телевизията. Западът беше за тях рай на благополучието, щастието и парите. Гладни за това благополучие и западните стандарти на живот, те искаха да променят собствения си беден свят за една нощ. При това забравиха съседите, приятелите, а в някои случаи дори семейството. Това, обаче, не се отнася за всички. Например, много сериозни социални проблеми се понасят по-лесно благодарение на 600-700 милиона долара годишно, които албанските емигранти изпращат от западните страни на семействата си в Албания. За да обясним значението на тази сума за Албания: държавният ни бюджет възлиза на малко над два пъти повече от нея.

Второ, преобразуването на албанската икономика от напълно централизирана в свободна в началото започна диво и без правила, във всеки случай - с ясно изразен

популистски дух. Непосредственият резултат беше, че всички съществуващи обществени структури се разпаднаха и човешките и хуманитарни ценности бяха изпразнени от съдържание, защото всички се втурнаха безразсъдно към бързата печалба. Приватизацията беше необходима, но беше извършена без твърда стратегия и без перспективи, понякога по чисто политически критерии, което остави хиляди хора без работа. В този “жесток” капитализъм на обществената сцена се появиха хора, които не притежаваха необходимите качества, но имаха авантюристична смелост и често се впускаха със спекулативни намерения в света на капитала и печалбата. Укриването на данъци и корупцията постепенно се превърнаха в съпътстващо процеса на реформиране явление, което нанесе тежки удари на идеите за свобода и солидарност.

Трето, на това “развитие на чувства” повлияха и миграционните процеси, които представляват допълнителна трудност за бързото и солидарно хармонизиране на албанското общество. В някои случаи като Тирана и Дурес капацитетът на градовете не беше достатъчен, за да се справи с внезапния приток на хора от селските региони. Не бива да забравяме, че в края на комунистическия период населението в селските райони беше два пъти по-голямо от това в градовете, докато днес то е приблизително еднакво. И двата примера показват, че миграцията не беше балансиран процес и условията са далеч от онези в най-развитите европейски страни. Концептуалният въпрос за свободата и солидарността зависи в голяма степен от възможно най-бързата адаптация на градовете и правилното “усвояване” на миграционния поток.

Посочихте редица структурни и ментални обстоятелства, които водят до феномена на прогресивно разпространение на един егоистичен начин на поведение и западане на солидарността в албанското общество. Доколко това е свързано с отношението на Албания към други страни? Каква роля има това отношение?

Действително, тук наблюдаваме едно влияние, имащо нещо общо с това, което наричаме комплекс за малоценност. Нашата история и развитието на нашата националност от паметта на века до днес са преминали по спирала от героични, както и несправедливо трагични събития. В тази история с постоянни окупации и размирици, с пожертвователни въстания и войни за свобода и независимост има моменти, които могат да унищожат още в зародиш този комплекс за малоценност у свободолюбивото, миролюбиво, смело и гордо албанско общество.

За съжаление след толкова години усилия да предизвикаме свободно и демократично развитие в една напълно нова и отворена система, това чувство на малоценност днес все още го има. Има го като израз на най-различни интереси и е особено силно изразено спрямо чужденци в областта на политиката, запазването на властта и поемането на властта. Все по-често обаче се появява и свободният албански гражданин. Въпреки сегашните ни трудности с преходния период, тези граждани и по-точно - албанските младежи, които често следват в чужбина, хората на изкуството, спортистите, учените и интелектуалците, експертите от всички професионални области и успешните албански бизнесмени с разнообразните си и динамични международни контакти, вече са партньори и сериозна конкуренция. Благодарение на своите способности, капацитет, талант, труд, смелост, морал и почтеност, те се отърсиха значително от “историческия” комплекс за малоценност спрямо чужденците и се проявяват като все по-самостоятелни и равни в професията, а с това - и като свободни и солидарни граждани.

В една отворена система такива възможности съществуват и в областта на политиката, и в много зависими от нея институции. Човек трябва само да се раздели

окончателно с това чувство за малоценност, за да действа като истински и свободен партньор в рамките на една достойна задружност и взаимно призната суверенност. В противен случай в новите условия не бихме успели да възстановим в “лоното на народа” онези исторически ценности, от които свободата и солидарността бяха и са съществена част.

Вие сте член на Социалистическата партия, а с това и на една посткомунистическа партия. Има ли положителни неща от времето на комунизма, които помогнаха за промяната на партията и разработването на програмата ѝ?

Както вече казах, през 1996 г. станах партиен член за пръв път в живота си. Влязох в опозиционната тогава Социалистическа партия, за да дам скромния си принос за насочване процеса на демократизация на Албания в правилната посока и за известно нормализиране на ситуацията.

В началото на прехода Социалистическата партия действително наследи, в по-голяма степен от другите новосъздадени партии, политическата структура на Партията на труда. Но бивши, сред тях и ръководни членове на Партията на труда, членуват и във всички други партии. Въпреки общия произход от “партията-майка,” много от тези бивши комунисти твърдят, че за една нощ са се превърнали в “антикомунисти”. За щастие се разминах с това, защото преди не бях партиен член. Днес е трудно да говорим за идеологическите ценности на една бивша държавна партия, каквато беше Партията на труда. Но на индивидуално ниво трябва да се подчертае силно изразеният идеализъм и преданост на много комунисти, които са в основата на нейната работа, за разлика от партийната върхушка.

Но, все пак, попаднахте в Социалистическата партия. Защо точно там? Кои обстоятелства доведоха до това да не се присъедините към друга политическа формация?

Е, ако се има предвид семейният ми произход, политическата ми принадлежност би трябвало да е повече дясна, отколкото лява. От друга страна, израснах в академична среда, която обикновено се отличава с ясна социална ориентация. Всичко това се доближаваше до моя мироглед и затова симпатизирам по-скоро на една модерна социалистическа или, по-точно - социалдемократическа партия. Освен това, когато станах неин член, за кратко време бяха извършени промени в програмата, в организационната и ръководна структура на партията. Полъхна свеж вятър, който, посредством реформи, постепенно доближи партията до целта ѝ да се превърне в социалдемократическа партия от европейски тип. Обръщайки се назад, мога да кажа, че много неща се развиха в положителна посока, но има и още, които трябва да бъдат променени.

Т.е. Социалистическата партия все още не се е променила достатъчно? Къде виждате проблеми, необходимост от действия, за да се превърне тя в модерна социалдемократическа партия?

За да се задълбочи тази трансформация, погледите трябва да бъдат насочени към промените в електората на партията. Убеден съм, че с оглед на актуалната ситуация, реформирането на опозиционна партия след осемгодишно управление може да продължи, само ако успеем да нормализираме комуникацията между партийните членове и симпатизантите и да изградим взаимно доверие, да съживим отново

моралните устои в партията и ръководните ѝ структури и да се постареем да възвърнем “социалистическия дух”. Ако през времето на самоанализ и самопроверка не държим далеч от партийните структури някои лица, смятани за корумпирани или за които най-малкото има такива слухове, не ще променим имиджа си и няма да можем отново да спечелим подкрепата и доверието на народа. Ще попречим на обогатяването на партията с почтени хора - идеалисти, способни интелектуалци, талантиливи младежи. Затова в момента и на теория, и на практика борбата с корупцията като средство за забогатяване, за въздействие и налагане на собствените интереси, трябва да стои на първо място и да се превърне в основен елемент от работата. Необходимо е прочистване на партийните редици.

На партийния конгрес на Социалистическата партия през декември 2003 г., както и през октомври 2005 г., едно от моите най-важни предложения беше да бъде позволено създаването на фракции вътре в партията - не в класическия смисъл, а като представителство на алтернативи, при което кандидатите да получават достъп до ръководните органи на партията в зависимост от броя на техните поддръжници. За съжаление, през 2003 г. това предложение не беше разбрано, не на последно място поради трудната ситуация, в която се намираше партията, а впоследствие беше прието, вече при мирни условия, едва на изборния партиен конгрес през май 2005 г. Разбира се, тогава това вече не може да допринесе в същата степен за спасяването на партията, както това би могло да се случи през 2003 г., но въпреки това беше съществен напредък, който позволи демократичното реформиране на Социалистическата партия и представянето на алтернативи в ръководните ѝ структури. Това, в крайна сметка, укрепи сплотеността на тази голяма партия. С изненада, обаче, забелязвам, че това представителство на алтернативи до ден днешен все още не се прилага успешно в практиката и не представлява фактор на кохезия и плурализъм, а на разделение. Тук отново се проявява остарялата, култивирана някога от партията концепция за “абсолютната еднаквост”. Продължавам да вярвам, че чрез избрани представители на всички партийни нива ще се постигне не толкова упражняване на власт, а изравняване на силите, институционализиране на плурализма без теоретични или метафизични предпоставки, независимо от това, дали партията е в правителството или в опозиция.

Междувременно, за да се преодолее сегашната слабост на партията, смятам за задължителни два други, тясно взаимосвързани принципа: консенсус и колегиалност. Ако успеем да се концентрираме върху тези два принципа и да основем върху тях вземането на решения, ще стигнем “в точното време и на точното място” до ценни политически решения. Както вече казах през 2003 г., това е точно толкова важно, колкото приемането на представителство на алтернативи.

Това означава, че Социалистическата партия все още не се е отдалечила достатъчно от комунистическата Партия на труда, не се е разделила с нейното наследство и изглежда в това Вие виждате големи проблеми.

Мисля, че откривам една фалшива и вредна за демокрацията реминисценция на идеята за абсолютното единство в ръководството на партията. Ако тази идея отново бъде издигната в политически принцип, това ще доведе до големи грешки и трудности, дори опасности за бъдещето. Абсолютната еднаквост противоречи на колегиалността, на основния принцип на политическите партии и тяхната сплотеност. Сегашната и други ситуации могат да бъдат овладени, само ако колегиалността бъде въведена в цялата партийна структура и окаже съпротива на теоретичния и практическия унитаризъм на партийното ръководство. С оглед на

днешното обществено развитие, аргументът за вътрешнопартийното единство, който се свеждаше някога до авторитарно еднообразие, трябва да бъде изхвърлен зад борда. Единството трябва да се получи от дебата между различните алтернативи и конвергенцията на техните решения. Смисълът на свободата и солидарността в партията е да има солидарност в различието, а не солидарност в еднаквостта, свобода на отварянето, не свобода на затварянето. Това е етически принцип и в основата му са взаимното доверие, взаимното уважение, разбирателството, достойнството, толерантността и компромисът. Ръководните структури не бива повече да страдат от изключването на различни мнения в партията, защото те са важни за вътрешния процес на демократизация. Това съответства и на концепцията за партия, която не се осланя на идеология, а на избирателите и затова е свободно обединение на обществени групи и на свободни и равноправни хора. Иначе няма да привлечем почтени хора с идеали, интелектуалци, които са толкова важни за развитието на мисленето в партията. Също така трябва да се засили и представителството на жените и особено на младите хора, защото младежите са бъдещите членове на всяка демократична партия.

Говорихте много за старите партийни структури, които според Вас са пречка за демократичното развитие. Има ли, обаче, нещо от времето на комунизма, което днес Ви липсва?

Трудно бих могъл да намеря нещо такова в комунизма като политическа система и политическа практика, не като теория и идея, особено ако разглеждаме ортодоксалния вариант на комунизма в Албания.

Но през времето, което прекарах в университета, като студент и като учен, бяхме много усърдни в съвместната ни работа. Не бяхме истински свободни, но бяхме ценени и уважавани от обществото, а помежду си бяхме солидарни и си помагахме взаимно. Без съмнение тогава, дори и в онези трудни условия, вършихме достойна работа, имаше много качествено образование в професионално и техническо отношение, което създаде много ръководни кадри и специалисти, които работят не само в Албания, а в целия свят и се отличават с високо ниво, с което днес се гордеем. За съжаление, както разбирам от контактите си с университетски колеги, много от тези положителни аспекти вече ги няма.

Страната Ви иска да стане член на ЕС. Имате ли чувството, че чрез своите решения “старите” страни от ЕС пренебрегнаха Албания по време на процеса на присъединяване? Имаше ли такива решения, които се отразиха лошо на страната Ви?

Присъединяването е единственото решение, за да оцелеем и вървим напред в нашия глобален свят. Сигурно ще има и неблагоприятен ефект - бързо ще се появят сериозни проблеми за местното производство и бизнеса не само за нас, но и за много силни европейски държави. Но чрез интеграцията в ЕС всички албанци, било то в Албания, Косово, Македония или Черна гора, ще осъществят мечтата си за лична интеграция.

Независимо от проблемите, които излязоха наяве при гласуването на Европейската конституция, се вижда, че днешната нова Европа се простира от Лисабон до Балтийските страни, което е постижение с изключителна политическа стойност. Естествено, това обаче не се отнася за страните, които останаха извън Европейския съюз. Ако двадесет и петте страни членки се затворят, конкретните проблеми на

другите страни, включително Албания, ще се увеличат още. Например за страните извън ЕС свободата на движение ще стане още по проблематична, дискриминираща и ограничена, особено за жителите на Западните Балкани.

Големи проблеми ще се появят и при новите страни-членки. Този огромен процес на разширяване с общия си пазар от близо 450 млн. души непременно изисква определено ниво на икономическо и институционално хомогенизиране. Ще се стигне до конфликти както в “старите”, така и в новите страни-членки, а също и между самите тях. Оттам остава натрапчивият въпрос как този могъщ блок може да стане понятен за народите и да се превърне в благоприятна за тях реалност, в пример за другите народи. Как ЕС ще се превърне в актьор, който говори на глобалната сцена със силен политически и икономически глас? Естествено е, че пътят към необходимата конвергенция е труден, защото колкото по-голям става ЕС, толкова по-големи стават административните предизвикателства, толкова по-трудно става балансирането и хомогенизирането.

Това означава, че сам по себе си Европейският съюз е процес, и то сложен процес, който иска и трябва да постигне едновременно различност и единство. Как ще стане това и какво значение ще има за Албания?

Още преди имаше дебати за различността, за различните реакции спрямо хомогенизирането и възможностите за балансиране. Затова дълго време вече ЕС поддържа висока степен на гъвкавост. Не напразно в Брюксел се говори за “променлива геометрия”. Тази еластична логика се отрази на почти всички големи проекти през отминалите години, като най-напред засегна една част от членовете, едно “ядро”, и после постепенно се разпростря и върху други членове. Такъв беше и случаят с еврото, и с Шенгенското споразумение.

Сега вече се виждат трудности и на ниво на колективни решения. Социалната политика в Европа е слабо координирана, а външната политика и политиката на сигурността се осланят все още по-скоро на “теорията за коалиция на добра воля”, отколкото на регулирана система на институционализирани политико-административни задължения. Но чрез тази висока степен на гъвкавост ЕС постига максимална толерантност спрямо различността на страните-членки.

Законите на ЕС вече не се прилагат само в Брюксел, но и от националните правителства на страните-членки. Това изисква по-голямо взаимно доверие в различните политико-икономически системи. Например един ирландски потребител, който купува български, румънски или турски хранителни стоки, трябва да вярва не само на фермерите и производителите в тези страни, но и на администрациите по отношение на контрола, митническият преглед, граничната гаранция. Той трябва да вярва на съответните съдебни системи като правна гаранция за произхода на хранителните стоки. Може ли всяка нова или бъдеща страна-членка като България, Румъния и Хърватия или също Албания като утрешна страна-кандидат да събуди това доверие? В това отношение предизвикателствата изглеждат непреодолими. И все пак ЕС иска да продължи да върви напред и да преодолее тези бариери и колебания. Той намалява съществуващата различност чрез прилагане на различни стратегии - за либерализиране на търговията, за фондовете за подпомагане и за многостранните ангажименти и поради това може да служи като модел за бъдещата световна политика.

Но в момента не Ви ли се струва, че с оглед на вътрешните трудности на ЕС има опасност условията за прием на бъдещи страни-членки като Албания да бъдат

утежнени? Кога Албания ще стане част от ЕС?

Действително, днес в рамките на преговорите за споразумението за стабилизиране и асоцииране след голямото разширяване на Европа с десет нови страни и на евроатлантическия съюз със седем страни, се повдигат още по-остри въпроси. Да изчака ли ЕС определена степен на хомогенизиране на днешните страни-членки, докато се насочи сериозно към други страни-кандидатки, или да ускори разширяването си? Как ще се третира планираното присъединяване на България и Румъния през 2007 г.? Да бъдат ли протакани преговорите с Турция с нейното предимно мюсюлманско население, а да се ускори присъединяването на католическа Хърватия? Ще се гледа ли на Македония като на страна от Западните Балкани или като на част от Югоизточна Европа? Безпокойство буди това, че в тази връзка понятието “Югоизточна Европа”, което обхваща всички страни на Балканския полуостров, беше заменено с понятието “Западни Балкани”, което се отнася точно за онези страни, които остават пред вратата на ЕС. Ще бъде ли приложена теорията на “трите скорости на интеграция”, дългосрочната концепция за „Cordon sanitaire”, онази за “розовите (мюсюлмански) карти” или “теорията за черните дупки” според терминологията на Големия взрив, която отлага интеграцията на Албания и някои други страни от Западните Балкани за куково лято? Всичко това трябва да се анализира от компетентните албански и европейски институции при пълна прозрачност за албанците.

Трудностите по отношение на приемането на Албания по-скоро от албанска страна ли са или от страна на Европа? Процесът на разширяване като че ли по-скоро попадна в застой. Какви са причините за това?

Внимателно следих обществения дебат за Европейската конституция, който се водеше във Франция и не мога да не изразя загрижеността си. Както за застъпниците, така и за противниците, концепцията за еднонационална държава играеше голяма роля, концепция, която в същината си представлява сериозна пречка за изграждането на солиден и здрав европейски дом. И тук е капанът, тъй като тази концепция противостои на глобализацията и съпътстващото я усъвършенстване на информационните и комуникационни технологии.

Аз лично се смятам за защитник на “революционното” становище, което включва в себе си най-важните промени в днешната концепция за пространство и време. Свидетели сме на смаляване или дори премахване на дистанцията и пространството в човешките преживявания и това неизбежно се отразява във времевата структура на човешката дейност. Ние изживяваме този феномен ежедневно и все по-интензивно. Независимо от различните мнения за проблема пространство – време, това води до ерозия на старите концепции за местни и национални граници, за тяхната стойност и значение, което се отразява върху много области от човешкото мислене и постъпки. Установената с Вестфалския мирен договор концепция за суверенитета е една такава концепция, която непременно се нуждае от съществена реформа. Но и пространствено-времевите отношения в различните култури, етнически групи, нации и територии трябва да бъдат преразгледани. Иначе казано, концепцията за еднонационална държава не може да служи за основа при построяването на европейския дом, още повече - защитавайки фанатично неговото “архаично скеле”.

Какво донесе на страната Ви процесът на присъединяване към ЕС с оглед на всички тези международни и наднационални трудности?

На първо място той спомогна за промяната и консолидирането на правно-политическата и институционално-административната система и манталитета на албанското общество. Естествено, не бива да пропускаме и значителната помощ, която допринесе за развитието на материални структури в много жизненоважни области, за подобряване на условията на живот и за една значителна динамика. Без ценната помощ на европейските данъкоплатци днес нямаше да бъдем там, където сме сега.

А според Вас, кои са ценностите на Албания, които от своя страна могат да окажат положително влияние върху другите страни от ЕС?

Без да изпадам в празна реторика, аз съм убеден, че албанците като един от най-старите народи в Европа, независимо от скромния си брой, могат да предложат свои собствени ценности. Все пак институцията на семейството като основна клетка на обществото е от далеч по-голямо значение в Албания, отколкото в другите страни на Европейския съюз.

Към семейството принадлежи и младежта, бъдещето на едно общество. За да се върнем обаче отново към политиката, партиите в Югоизточна Европа имат големи затруднения с включването на повече млади хора в политиката. Какво трябва да стане, за да се промени това?

Вярно е, че у нас една част от младежите е доста безразлична към политиката в сравнение с по-възрастната част от населението. За това съдим понякога и от участието в изборите. Вероятно е свързано не на последно място с разочарованията след еуфорията в началото на прехода. Аз обаче не вярвам, че в сравнение с другите демократични страни от Западна Европа ние в Албания имаме много по-ниска избирателна активност сред младежите. Ако погледнем средната възраст на онези, които са активни в политиката или които работят в различни политически институции – правителството, парламента, градските съвети, ще видим, че става въпрос за млади хора, дори по-млади от тези в други страни с консолидирана демокрация.

Особен проблем за здравето и равноправно развитие на албанската демокрация виждам във включването на жените в политиката. Те трябва достойно да бъдат представени в най-важните институции на албанската държава и албанското общество, и това представителство трябва да е количествено и качествено съобразено.

Вашата партия се определя като социалдемократическа. С оглед на глобализацията, имат ли значение все още за нея такива ценности като солидарност, свобода и демокрация?

Албанската социалистическа партия днес е член на Социалистическия интернационал. Т.е., тя е партия, която приема за свои ценности на европейската социалдемократия и се опитва да ги въплъщава, което си личи и от програмата ѝ. Но, като партия в преход, тя има проблеми с установяването на ценности като солидарност, свобода и демокрация. Опитах се да изложа една част от тези проблеми.

Лично аз вярвам, че процесът на глобализация не може да бъде успешен, ако на

посочените ценности не се предостави подобавашо място – на свободата за всички, на солидарността и хуманизма, на една истинска демокрация, която трябва да се насочи най-вече към малцинството и слабите. В същото време съм убеден, че на глобално ниво е необходимо да се запази разнообразието на културите и езиците. На идеологическо ниво всеобщата ценност за правото на свобода и човешките права – и то за всеки човек – е решаващият фактор за необходимата сплотеност в един глобализиран свят. Освен това не мога да отрека, че на икономическо ниво вместо социалната пазарна икономика, която е обусловена от национални граници и вътрешни амбиции, бих предпочел една “морална пазарна икономика”, под което би могло да се разбира социална пазарна икономика на глобално ниво, т.е социално безгранична икономика. И накрая, по отношение на политическото ниво, не мога да си представя, че в условията на глобализация и взаимна зависимост ще възникне нов световен ред, без концепцията за еднонационалната държава и класическия суверенитет да бъде отхвърлена завинаги.

Интервю с Илир Мета

От 1999 до началото на 2002 г. Илир Мета е премиер, а от юли 2002 до юли 2003 г. - външен министър на Албания. Завършва икономика в Университета в Тирана. Като водач на студентското движение участва в падането на комунистическия режим, през 1992 г. става член на Социалистическата партия, а през 1993 вече е неин заместник-председател. От 1992 г. Мета е депутат, в периода 1996-1997 г. - заместник-председател на Комисията по външните работи, заема длъжността държавен секретар в Министерството на външните работи и по-късно заместник на премиера Пандели Майко. След оттеглянето на Майко, по предложение на Фатос Нано, през 1999 г. застава начело на правителството. Въпреки че изборите през 2001 г. оставят правителството на Мета на власт, поради разногласия с Нано той се оттегля, но през 2002-2003 г. става министър на външните работи в неговото правителство. През 2004 г. Мета напуска Албанската социалистическа партия и създава собствена партия.

Г-н Мета, бихте ли споделили кои са ценностите, особено важни за Вас в личен план и като обществена фигура? Как бихте описали себе си?

Винаги ми е било трудно да говоря за себе си и за ценностите, които се смятат за значими, защото това са именно онези неща, които ценим у другите или които бихме искали те да притежават. Е, надявам се, че те са и мои собствени ценности и аз ги притежавам. Тези ценности са свързани със солидарността, благодарността, верността, обществената сплотеност и патриотизма, т.е. с онези неща, които, според мен, са важни за интеграцията на един човек, едно общество и една нация.

В тази връзка, имате ли във Вашата политическа и морална ориентация определен човек за пример?

Без съмнение има някой, който има много голямо значение. Всъщност, това е хуманистичната душа на моята нация, на една нация, която в своята история е изстрадала много в името на свободата си, в борбата за един по-добър живот. Олицетворението на този хуманизъм може да бъде открит в образа и делото на Майка Тереза.

Имате ли конкретен политик за пример – било то в чужбина или в Албания?

Има много и най-различни политици, които са оказали влияние върху мен. Със сигурност мой духовен водач беше Фелипе Гонзалес, личност, допринесла много за преодоляването на трудностите на прехода в Испания. Гонзалес направи възможно идеалното решение на прехода от диктатура към демокрация, а с това и изграждането на една европейска страна.

По-късно срещях различни политици и ги опознавах отблизо. Много високо ценя бившия канцлер на Австрия Вранички, който през 1997 г. беше специален пратеник за Албания на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа. Срещяхме се често, както когато беше още канцлер, така и след неговото оттегляне. Също така изпитвам голямо уважение към гръцкия премиер Симитис, един изключително сериозен човек, много концентриран и лоялен, с изключително чувство за интеграция. Разбира се, има и други европейски политици, които са оказали влияние

върху мен и с които вярвам, че споделям основни ценностни представи.

Що се отнася до албанските политици, между тях има интересни личности и си струва да бъдат подложени на една по-точна преценка. Но със сигурност е трудно за толкова кратко време на демократично развитие и нова политическа култура да бъде намерен идеалният политик.

Споменахте, че солидарността и обществената сплотеност са важни ценности за Вас. Понастоящем не се ли разгръща все по-силно един егоизъм в албанското общество, а и в другите Балкански страни, и всеки мисли все повече само или поне първо за себе си?

Ако ме питате, нашите страни страдат от това, че изпадат от една крайност в друга. Нашите общества направиха преход от колективната собственост и от идеите на ориентираното към колектива общество към краен индивидуализъм. Това със сигурност е последица от липсващата по-рано свобода. Това, което виждаме днес, е резултат на един рязък и жесток преход, на един преврат, който беше трудно, дори невъзможно да бъде извършен постепенно и по-контролирано.

Но ситуацията, в която се намираме днес, е резултат и на корупцията и на моралното израждане на нашето общество въобще. Мисля, че тя всъщност е резултат от изостаналото развитие на нашия регион.

Затова солидарността без съмнение е ценност, дори необходимост, за да бъде хуманизирано това общество и за да бъде създадена друга перспектива - да бъде изградено общество, в което всички поемат повече отговорност за общото бъдеще.

Назовахте колективизма от времето на комунизма като една от крайностите, в които е изпаднало албанското общество. Според Вас, има ли ценности от онова време, които оценявате положително и които биха могли да допринесат за решаването на днешните проблеми?

Е, днес не съм член на бивша комунистическа партия, но някога бях член на Социалистическата партия. Дали комунизмът, т.е., една преодоляна система, притежаваше ценности и определени предимства, които днес биха могли да помогнат да се противопоставим на жестокостта на бързата промяна в икономиката и обществото – е, тук бих искал да посоча общото училищно образование на населението. Въпреки недостатъците на старата образователна система, безспорен факт е, че училищното образование по време на комунизма имаше приоритет и благодарение на това образование на масите процесът на преход получи подкрепа в цялата страна. Освен това то спомогна не само за развитието на страната и преодоляването на проблемите на прехода, но и за интеграцията на албанците в Европа и извън нея.

Тук засегнахте и темата за отношенията на Албания с Европа. Албания иска да влезе в ЕС и съответно трябва да отговори на редица критерии, които точно в извършващия се обществен процес на преход са обременени с не малко проблеми. Може ли Албания да изпълни условията за приемане в ЕС? Предимства или/и недостатъци ще донесе изпълнението на тези изисквания?

Ако ме питате за отношението на Албания към Европейския съюз, аз съм на мнение, че процесът на европейска интеграция в нашия случай е процес, който до голяма степен зависи от волята и готовността на албанската страна. Но въпреки че

албанският народ е единен в желанието си за европейска интеграция, за мое съжаление, усилията не са достатъчни. Албанската страна, т.е., правителството и съответните институции демонстрираха недостатъчна воля да проведат изискваните от ЕС реформи и да изпълнят издигнатите в стандарт норми.

Не вярвам, че решенията, които нашето правителство трябва да вземе съгласно изискванията на ЕС, са насочени срещу интересите на страната, гражданите или определени слоеве на обществото. Със сигурност стандартите, които Албания трябва да изпълни, нарушават интересите на определени политически и икономически групировки, които печелят от това, че страната има сериозни проблеми с функционирането на правосъдието, с нелоялната конкуренция на пазара, с връзките на политиката с организираната престъпност, със сивата икономика и др. Но Албания няма онези основни проблеми с ЕС, каквито други страни имаха - като Полша например, с която се стигна до конфронтация заради селскостопанската политика и др.

Засегнахте липсващата правова държавност в Албания, а също и пречките, които големите интереси на групировките създават за напредъка на демократизацията на страната и изпълнението на критериите за интеграция. Къде виждате основните трудности на днешното албанско общество?

Най-големият проблем са и остават честните и свободни избори. Известно е, че последните избори бяха истински скандал и че беше извършена истинска търговия с гласове на избиратели. Причината за тази недостатъчна демократичност се крие в това, че двете най-големи партии и техните сателити пренебрегнаха волята на хората, на гражданите. Това е най-важният проблем, защото без свободни избори няма да имаме истински легитимни институции, които могат да гарантират стабилност и напредък на реформите и да спечелят доверието на обществеността. Това, според мен, е основният проблем на Албания днес.

Dritero Agolli, писател

Роден през 1931 г., Дритеро Аголи става известен като писател в Албания в края на 50-те години на миналия век. Произлиза от селско семейство, завършва Ленинградския университет и след завръщането си се посвещава на журналистиката и писането. В началото публикува основно лирика, а от 1970 г. и проза. Докато през 60-те години е критикуван заради съветски ревизионизъм, в периода 1972-1992 г. той е председател на Албанския съюз на писателите и художниците. Въпреки, че това го прави част от комунистическата номенклатура, след падането на комунистическия режим той продължава да бъде уважаван като автор и обществена личност. Особено продуктивен като писател е през 90-те години, в началото на прехода представлява Социалистическата партия в парламента.

Г-н Аголи, като писател Вие сте известна обществена личност в Албания, но сте познат и в чужбина. Същевременно преживяхте социалистическия период на страната, както и доскорошните преломни години. За нас са интересни най-напред ценностите, които са важни за Вас. Как бихте описали себе си?

Трудно е човек да говори за себе си. Най-добре е това да правят другите, за да се създаде възможно най-обективна представа. Когато човек говори за себе си, може да премълчи неща, от които се срамува, или да се изкуши да говори за себе си само хубави неща. Аз като писател, както и цялото ни поколение, сме възпитани и сме се формирали като личности в едно вече отминало време, времето на социализма. Всички ние носим в себе си положителните и отрицателните страни на онази система. Би могло да се каже, че ние сме като онези лодки, които стоят на брега и ги почистват от водораслите, полепнали по тях.

Беше трудно време. Както знаете, имаше силна цензура, на която бяха подложени както литературата, наред с всички други области, така и културните и политически институции и организации. Все пак, несъмнено много неща от онова време, от онази система и онова общество оказаха влияние върху нас. Тези неща намират отражение в моите произведения – и при това са подложени на критичен анализ. Те не само не възхваляват системата, по-скоро са произведения, които я критикуват. Това е и причината, поради която някои от моите книги бяха забранени и унищожени. Така беше през 1964 г., когато се появи моята първа книга с разкази със заглавие „Шумът на някогашния вятър”. Тя веднага беше забранена, защото беше упрекната в т. нар. „дегероизиране” на персонажите. Това беше едно понятие, което тогава често се използваше. Драмата „Бялата възраст” и романът „Блясъкът и падението на другаря Зульо” изчезнаха за известно време от хоризонта след първото им публикуване. Впоследствие романът беше преиздаден едва през 1973 г. На него се гледаше като на критичен поглед върху обществото. В центъра на събитията са държавната власт и индивидът. Разказва се за това как властта променя индивида. В Европа романът се прие доста добре.

Споменавайки цензурата, засегнахте темата за преплитането на литература и политика в социалистическа Албания. Какви бяха отношенията между Вас и политиката?

Аз не съм политик по професия. Аз съм писател, който се занимава с политика –

като всеки гражданин, който отива да гласува. Ако гласуваш, значи се занимаваш с политика, ако не гласуваш - не се занимаваш. Аристотел е имал право, като е казал, че човек е *zoon politikon*, т.е. политическо животно. Аз съм едно политическо животно и фактът, че съм писател, ме прави такава в още по-голяма степен, защото всеки писател е огледало на своето общество.

Затова бях член на Партията на труда, бях комунист, че дори член на Централния комитет на партията, дълго време обаче бях и председател на Съюза на писателите и художниците. По онова време можеше да се направи много, както сторихме това аз, Исмаил Кадаре¹³ и много други. Въпреки тогавашните условия ние отразихме тази реалност. Когато дойде времето за смяна на режима, влязох в Социалистическата партия, която беше възникнала от Партията на труда и само си беше сменила името. През първите години тя носеше в себе си повече елементи на комунизма, но постепенно хората се отърсиха от тях. Аз също се изчистих от много неща, докато други си останаха.

Говорите за един вид очистване, през което Вашата страна, Вашата партия, а и Вие самият сте преминали. Беше ли то безпроблемно? Не беше ли преходът изпълнен с трудности, които и днес все още ви застрашават?

Спомням си едно стихотворение на гръцкия поет Сеферис¹⁴, в което става въпрос за един остров, на който имало една църква и един светец. Един ден островът се напълнил със змии. Светецът събрал всички котки, котките изяли змиите и островът бил напълно освободен от тях. Но едновременно с това умрели и котките. Защо? Защото погълнали много отрова. И в днешното ни общество хората погълнаха много отрова. С тази отрова отстраняваха противник, в дадени случаи и някогашни приятели, в чийто врагове се бяха превърнали. Тази отрова навреди и на самите хора.

От такова общество произхождам аз. Бях приет в Социалистическата партия, бях в ръководните ѝ органи, в началото във Висшия съвет, след това в Централния комитет. Накрая исках да я напусна. Тя се беше превърнала в партия на прехода, т.е., освободи се от онова, което по времето на социализма беше догма. Превърна се в партия, близка до европейските партии. Тогава се стигна до многобройни полемики и дискусии и в работата си като политик не се колебаех да говоря за недостатъците на тази социалистическа партия. През последните осем години често я критикувах в интервюта и статии, вероятно повече от нейните политически противници, повече от самата опозиция. Някои разбираха, други не искаха да разберат. Въпреки това не напуснах Социалистическата партия, а те не направиха опит да ме изключат. Все пак съм писател и бях близък с тях.

Това означава, че и във Вашата собствена, намираща се в преходен период партия, която понякога сте искали да напуснете, както току що казахте, сте търсили конфронтация. Това различава ли се от Вашето поведение в комунистическата Партия на труда?

¹³ Исмаил Кадаре (*1936) е може би най-известният албански писател в чужбина. От 1990 до 1999 г. Кадаре живее в Париж, тъй като в Албания е упрекван в близост с падналия комунистически режим, докато преди това е имал репутацията на човек, който не се придържа към наложените от режима правила. От 1999 г. живее отново в Албания, Тирана.

¹⁴ Георгиос Сеферис (1900-1971), гръцки лирик, носител на Нобелова награда за литература през 1963.

На мнение съм, че трябва да се казва всичко - и добрите, и лошите неща, дори и когато става въпрос за партията, на която самият ти си член. Един съвременен френски философ, Башлар¹⁵, е казал: „Преди да опознаеш някого, трябва да поспориш с него. Трябва да се противопоставиш на нещата, за да откриеш истината. Без спор и дискусия не можеш да познаеш истината. Защото тя не е дъщеря на симпатията, тя е дъщеря на дискусията.“

Винаги съм се съобразявал с това. Когато председателят на Социалистическата партия каза, че тя може да се сравни с блато, аз му отговорих, че той е бухалът на блатото. Не се колебаех да казвам истината и в рамките на възможностите си вероятно съм критикувал много неща. Въпреки това винаги съм оставал на нейна страна. Като всички нас, аз бях сложен човек. Имам си добри и лоши страни. Може би е трябвало да критикувам по-остро някои неща в бившата система, но условията просто бяха такива. И не само това – имахме също семейства и близки и не искахме да им се случи нещо лошо. В едно стихотворение е казано, че по времето на Галилей имало други Галилейовци, които можели да кажат истината, но са имали семейства. Те знаели, че Земята се върти, но ако го кажели, щели да свършат на кладата. Така стоят нещата и с писателите, които живееха в онази система: те знаеха много неща, знаеха, че Земята се върти, но имаха семейства. Ето такъв човек съм аз.

Дори и да не гледате на себе си като на политик – има ли чуждестранни или местни политици, които са оказали особено влияние върху Вас? Според Вас, кои основни ценности са от съществено значение в областта на политиката?

Личността ми се формира в социалистическото общество и по онова време имахме комунистически идеали. Действително ги имахме, като много интелектуалци по света, като великолепните комунистически писатели като Арагон¹⁶, Пол Елюар¹⁷, дори Пикасо и Маяковски¹⁸, които бяха прегърнали този комунистически идеал. Ние също вярвахме, че светът може да бъде променен, че за хората може да има повече равноправие, че бедността може да бъде преодоляна, че може да има по-голяма солидарност, по-пълна свобода. Това бяха нашите идеали, които носехме в себе си и които ни оказваха влияние. Философски знаменитости като Маркс, но също и политически като Енвер Ходжа, оказаха влияние върху мен. Това беше нашият идеал, поколението ни не може да отрече това. Това остана така за определен период от време, но постепенно въодушевляването започна да се охлажда, защото забелязахме много недостатъци в нашето общество.

Моят идеал за писател беше Наим Фрешери¹⁹, тъй като той беше поет, вдъхновен от Запада, особено от Френската революция. Той беше ориентиран към хуманността, искаше свобода, искаше равноправие сред хората, но също така и братски отношения. В това отношение, но също и в други аспекти на политиката, той беше моят идеал и имаше голямо значение за моето лично творчество. Всичко това ми

¹⁵ Гастон Башлар (1884-1962), френски философ и критик, преподавател в Дижон и в Сорбоната в Париж.

¹⁶ Луи Арагон (1897-1982), френски писател, съосновател на движението на сюрреализма, по-късно член на Комунистическата партия.

¹⁷ Пол Елюар (1895-1952), френски лирик, участва активно в Съпротивата и от 1942 г. е член на Комунистическата партия.

¹⁸ Владимир Маяковски (1893-1930), руски писател, съосновател и основен представител на руския футуризм, от 1908 е член на Болшевишката партия.

¹⁹ Наим Фрешери (1846-1900), албански писател, преди всичко лирик. Пише основно на албански и участва в борбата на албанците за освобождение.

помогна да изградя собствено становище за развитието на обществото. Той беше мой идеал не само като писател, той беше и великолепен политик, особено що се отнася до отечеството, до обединението на албанската нация и злините, които другите причиниха на нашия народ. И въпреки това той казваше, че трябва да бъдем братя с другите балкански народи. Той пишеше и на гръцки език, а едно от известните му стихотворения се казва „Албанците и гърците”. Така неговият дух имаше – ако мога така да се изразя – една интернационална страна.

Друг мой идеал беше Фан Ноли²⁰, един от нашите най-добри социалисти. Наричам го така, защото беше организатор на Юнската революция. Въпреки че правителството му се задържа на власт само шест месеца, той видимо доближи Албания до Европа, а това беше едно от желанията на хората, това беше онова, което аз и моята страна искахме.

Извън Албания, в младежките ми години мои идеали бяха Маркс и Ленин, по-късно и Вили Бранд. Бранд ми допаднаше като социалист, мъж със становище, но по-нататък той нямаше влияние върху мен. Все пак вече бях пораснал и не се оставях толкова лесно да ми влияят, но го намирах за симпатичен. Това важи и за други европейски социалисти - като Митеран например. Влияние върху мен оказаха, обаче, Наим Фрешери, Фан Ноли и Енвер Ходжа.

Сближаването с Европа очевидно има голямо значение за Вас. Европа днес вече не е чисто географско или културно понятие, а съчетание на социално-икономически и политически структури. Вярвате ли, че Албания е достатъчно зряла за тези европейски структури?

Не, не вярвам. От една страна, за да можем да просъществуваме заедно с напредналите европейски страни, трябва да имаме развита икономика. Това засяга и социалния статус, а също и културата и образованието. Хората трябва да бъдат толерантни не само помежду си, но и спрямо политиката. Един политически дебат не трябва да води до пререкание, до вражда, иначе всяка смяна на правителството ще има ефекта на установяване на нова окупационна сила.

С това искам да кажа, че на нас все още ни липсва демократичната политическа култура. Ако наред с икономическото развитие подобрим и демократичната култура, т.е., ако в дискусиата на стоящите на дневен ред проблеми преобладава толерантността и вземем мерки срещу нетолерантността и догматизма, ако вътре в обществото избегнем отмъщението – тогава ще сме зрели за Европа. Който живее изолиран между собствените си четири стени, не може да принадлежи на Европа. Тази дълбока рана на нашето общество - отмъщението, трябва да бъде отстранена.

Смятате ли отмъщението за основна ментална и социокултурна характеристика на албанското общество и същевременно нещо, което би могло да се опише като изоставане от цивилизацията?

Отмъщението или саморазправата не означават винаги кръвно отмъщение. Отмъщение може да извършим с думите, с езика. За целта не винаги е нужна пушка. Ако някой е лош и иска да причини на другите само лошо – това е отмъщение в

²⁰ Теофан (Фан) Стилиан Ноли (1882-1965), православен албански владика и политик, допринася активно за признаването на албанската независимост, между другото и в САЩ. След падането на Ахмед Зогу през 1924 става министър-председател, но е свален още в същата година и по време на своето изгнаничество се противопоставя на провъзгласилия се за крал Зогу. През Втората световна война Ноли поддържа контакт с албанските комунисти начело с Енвер Ходжа.

широкия смисъл на думата. Или един вид постоянна революция, която се състои в това, че когато една партия дойде на власт сменя цялата държавна администрация. С идването на власт – чистка на администрацията, извършвана съответно на всеки четири години. Такова нещо няма в Европа. Всичко това показва липсата на демократична култура и ни спира по пътя към Европа. Докато Норвегия, една напреднала страна, не желае да влезе в ЕС, ние искаме възможно най-бързо да бъдем приети, дори и без да сме изпълнили тези условия. Ние бързаем да получим Шенгенски паспорт, но не сме убедени, че ни е необходим паспорт за икономическо и културно развитие.

Как, с оглед на това положение, световната общност би могла да помогне на Албания? Какво трябва да направят самите албанци, за да бъдат включени в процеса на обединяване на Европа?

Онези, които идват от ЕС в Албания, трябва предварително да са се запознали добре с условията в Албания. Те не бива да идват с настройката, с която отиват в другите страни, а трябва да знаят как е устроено албанското общество, какви обичаи и нрави и какви положителни страни имат албанците. Те трябва да познават физическото състояние на тази страна. Няма смисъл да идват умни хора, които биха могли да вършат работата си по-добре в България или Румъния. Дори и да имаме много сходства с другите балкански народи, ние все пак значително се различаваме от тях.

В какво се състои тази разлика? Социално-психологически погледнато, има ли един напълно своеобразен албански тип?

Албанците са много умни, те са хора с голяма фантазия, но са и нетърпеливи и често не виждат колко много усилия изисква една работа. Ако за нещо са необходими десет години, те искат да го постигнат за една, ако за друго са нужни пет месеца работа, те искат да го свършат за един час. Ако някой познава психологията на страната и дойде тук, ще направи добра услуга на Албания.

Но на първо място албанците трябва сами да моделират страната си. За съжаление, свикнали сме други да ни вършат работата, а това означава, че сме научили лош урок. Психологията ни е такава, че когато други ни водят, сме способни на много неща. Например в Турция е имало тридесет министър-председатели и кой знае колко командири, добри войници и великолепни държавници от албански произход. Или да вземем Гърция – колко смели герои на гръцката революция са били албанци? Албанците са способни на много неща, когато са водени от други. Ако те, все пак, правят това сами, настъпват хаос и пререкания. Този психологически момент албанците трябва да променят сами. На първо място те трябва да се борят за това сами да вършат работата си и да разберат, че по пътя си към Европа нямат нужда от наставленията на една бавачка.

Добре, значи албанците трябва сами да работят за влизането в ЕС. Същевременно те са много способни хора, но са нетърпеливи и лошо координирани. Може ли да обобщим по този начин това, което казахте?

Албанците правят за кратко време големи промени, особено в градовете. Те са хора с много енергия, с неограничена фантазия във всички области на мисленето, но също така и способни мафиоти – в това отношение надминават италианците или руснаците. В делата на мафията те попадат по-бързо на ръководни позиции,

отколкото в други дела, изискващи ръководни функции. Способностите им не са еднопосочни, а многопосочни и се разпиляват. Именно поради това те самите се нуждаят от силни и способни ръководители, които да ги напътстват. Един ръководител не бива да изостава от работния процес. У нас народът се развива бързо и добре, той разбира нещата по-бързо и по-лесно от ръководителите си, които нищо не разбират или се правят, че не са разбрали. Това означава, че народът е по-бърз и по-адаптивен от ръководителите.

Политическото бъдеще е свързано и с бъдещите политици. В тази връзка, как гледате на днешната албанска младеж? През последните години тя като че ли повече страни от политиката, политическият ѝ ангажимент е по-скоро незначителен.

По-рано имаше младежи, които бяха активни в политиката, млади хора, които искаха промени и бяха застъпници на прогреса. Но след това сред младежите се настани една инертност, защото функционерите на партията не се грижеха да привлекат нови, млади сили. Останаха само старите кадри, които не разбираха правилно младежта. Тази погрешна политика си пролича по това, че в момента, в който Социалистическата партия се разцепи, всички младежи отидоха в Социалистическото движение за интеграция.

Само тогава, когато партийното ръководство постави младежите на ръководни позиции в обществото, икономиката, партията, в културата и образованието, в съответствие с техните способности, те могат да се доближат до партията и да дадат своя принос. В крайна сметка става въпрос за хора, които са ходили на училище, които умеят да работят и да бъдат ефективни. Така те могат да станат активни и няма нужда просто само да изчакват.

Искате да кажете, че става въпрос основно за проблем на Социалистическата партия и нейните ръководители? Това звучи така, сякаш от страна на младежта има голяма откритост и готовност и е необходимо единствено да бъде потърсен контакт с тях.

Самите младежи също трябва да правят повече за себе си. Те трябва да станат по-активни и да допринасят трайно за решаването на обществените проблеми. Те не трябва да гледат на развитието на обществото като на нещо повърхностно и да искат само да се забавляват или да имат неограничена свобода. Все пак, тук ръководителите на партиите и съюзите имат голямо значение. Те би трябвало да се ангажират и да проведат повече семинари за ролята на младежта в обществото, за ролята им в създаването на едно свободно общество.

Ние се нуждаем от по-голямо сътрудничество с европейските представители, с местните представителства на фондациите, с ОССЕ. Трябва да организираме работата с младежите. Доколкото знам, в това отношение някои страни са много активни, преди всичко Италия, но Франция и Германия също правят много в тази посока, въпреки че имат различен подход. Очертава се едно събуждане, една нарастваща активност, главно по време на демонстрации, стачки и протести, в които участието на младежите е голямо.

По времето на антифашистката борба например, в Албания предимно младежите бяха тези, които се бориха и променяха страната. 70 000 партизани се бориха, и ако погледнем загиналите, годината им на раждане е 1925, 1920, най-много 1915. Падналите герои бяха на средна възраст 22 години. По време на войната в Косово

младежите бяха активни. Те излизаха от домовете си и прибираха при себе си бежанци от Косово. Те участваха също в прехода от социалистическа система към демократично общество. Без младежите не би имало промяна. Сега, обаче, те трябва да участват активно в ежедневната политическа работа. Участието в ръководството на страната трябва да се превърне в техен начин на живот.

За да се върнем още веднъж на казаното досега и да обобщим с оглед на сегашното състояние на албанското общество: гледате ли на епохата на комунизма в Албания като на изгубено време?

Не, не мисля така. Защото освен недостатъците на целия социалистически лагер, които се дължаха на системата, тя имаше и много положителни страни. В политико-морално отношение една от тях беше голямата солидарност, която се дължеше на това, че хората живееха в една общност. Тя имаше също важен принос за еманципацията на жените – точно при нас на Балканите, където жените бяха по-скоро изолирани. Също така тя допринесе за развитието на училищата, на културата и др. По времето на Ахмед Зогу²¹ и до 1944 г. в Албания имаше само седем средни училища, докато по време на социализма бяха построени 370 средни училища и 12 университета – преди това нямашме даже университет! Също така бяха създадени Театърът за опера и балет, Народният театър, едно филмово студио, което произвеждаше 14 игрални филма годишно и много други институции. И днес електричеството ни идва от построените тогава Водно-електрически централи, докато през последните 15 години не бе построена нито една електрическа централа. От културното развитие печелеше музиката, но преди всичко литературата. Преди времето на социализма никой от нашите писатели не беше преведен на друг език, така че светът да може да се запознае с него. Но по това време бяха направени преводи и нашата литература беше разпространена по света и направи писателите ни известни, в Германия например. Това говори за едно високо ниво. Преведени бяха също произведения от най-ранната албанска литература - на автори от Средновековието или от времето на Ахмед Зогу до онези от епохата на социализма. Това изигра значителна роля.

Следователно считате социалистическия период за значителна крачка в развитието на страната в посока на модернизация, но в същото време и за период на изолация, и то в по-голяма степен, отколкото при останалите източноевропейски страни. Не беше ли прекалено ограничена комуникацията на албанците с останалия свят – въпреки възможностите за запознаването му с някои албански автори?

Имате право, що се отнася до Албания от 60-те години насам. Изолацията действително беше много силна. Във всеки случай все още се извършваше търговия и то както със западни, така и със социалистическите страни. Въпреки че ставаше само с чуждо посредничество, имаше комуникация с външния свят. Нашите културни ансамбли, като Държавния ансамбъл за народни песни и танци, имаха участия в чужбина - примерно във Франция, а в Париж и Рим беше показана археологическа изложба.

Т.е., имаше една определена комуникация. За съжаление, ние сме свикнали да бъдем

²¹ Ахмед Зогу (1895-1961), крал на албанците, известен като Зогу Първи от 1928 до италианската окупация през 1939 г., официално свален през 1946 г. В периода 1923-1924 г. е бил премиер, а през 1925-1928 г. президент на Албания, преди да се провъзгласи за крал.

прекалено черногледни и директно да отхвърляме нещата. Някои питат дори: Имаше ли по времето на социализма любов? Ако хората не се обичат, не създават деца. Омръзна ни от такива въпроси. Само този още не е зададен: А по времето на социализма раждахте ли деца?

Следователно, Вие пледирате времето на социализма да бъде разглеждано диференцирано. Може ли да се каже, че от това време има ценности, които са от значение за Вас?

Да, социализмът имаше и добри страни. Ограничени бяха някои изостанали и средновековни обичаи, нямаше вече и кърваво отмъщение. На хората не им се налагаше да живеят скрити между четирите си стени, диктатурата не търпеше такава самоизолация. Семействата бяха по-стабилни от днес. Хората бяха по-скоро равноправни, нямаше големи различия в заплатите. Това, разбира се, доведе до определена изостаналост в сравнение с днешния свят, защото в капиталистическото общество начинът на заплащане е друг.

Нещо положително тогава беше и солидарността между хората, която се основаваше на това, че всички работеха заедно – и наистина го правеха. По времето на социализма комунистите се опитваха да използват традиционно добрите страни на нашия народ като солидарността, която отново и отново се проявяваше в определени моменти от нашата история. Днес критикуваме онази система заради диктатурата и други неща. В деня на учредяването на Социалистическата партия, в който тя се нарече с ново име, аз бях първият, който стана, за да критикува системата, Енвер Ходжа и диктатурата. Всички останали делегати скочиха отгоре ми. Разбира се, аз не изразих радостно критиката си, а по-скоро с определено чувство на болка. Защо трябваше да става така, защо много неща бяха напразни, безуспешни?

Но не всичко, не цялото време на социализма беше напразно. И Средновековието не е било напразно. Във всяка система могат да бъдат намерени положителни елементи. Същност, в Средновековието може да няма Сервантес, но в действителност го е имало, имало е и Дон Кихот, имало е и немските Нибелунги, имало е големи художници, които произхождат точно от онова време, а не от модерното, днешното време. Социализмът беше система, която беше изградена в едната половина на Европа. Нещо подобно се е случило и по времето на Карл Велики. Искал ли е Карл Велики чрез войната да обедини почти цяла Европа?

България

Сергей Станишев, министър-председател на Република България

Сергей Станишев е министър-председател на България от август 2005 г. Следва история и политология в Москва и има докторска степен по история. Станишев постъпва в Българската социалистическа партия (БСП) и се ангажира с нейното модернизиране и прозападно ориентиране. През 2001 г. става председател на опозиционната БСП и на парламентарната ѝ група. След изборите през 2005 г. социалистите успяха да го наложат за премиер в правителствената коалиция. По време на предизборната борба Станишев отдаваше централно значение и на необходимите за присъединяването към ЕС реформи.

Г-н премиер, Вие произхождате от комунистическо семейство. Това попречи ли на решението Ви за политическа кариера или Ви повлия по друг начин? Все пак доста късно решихте да влезете в политиката.

Да, едва след промяната в България. Свързано е с това, че следвах история и получих научна степен с тема за историята на Русия през 19 век. След края на докторантурата стана ясно, че поради промените през 90-те години и хаотичните условия в началото на прехода, в България няма големи перспективи за академична кариера. Най-напред известно време работих като журналист на свободна практика по международни теми и пишех за ситуацията в страните от Западните Балкани, Русия и някои други региони, които по онова време бяха интересни. Така се озовах в позицията на експерт в отдел „Външна политика” на Социалистическата партия.

Що се отнася до ролята на семейството ми, всъщност, в България семейството е от голямо значение за политическата ориентация. Има хора, които в съответствие със семейната си традиция, от 1920 или от 1940 г. постоянно принадлежат към едното или другото политическо крило. Тази принадлежност оказва влияние върху поведението на децата и внуците при упражняване на техния вот, защото семейството е това, което създава атмосферата на доверие и оформя ценностите на всяка личност.

Като историк имате широк поглед – включително и от гледна точка на времето – върху политическите събития. Това беше ли от значение за Вас? Има ли исторически личности или политици, които са пример за Вас?

Не бих казал, че имам определен човек за пример. Но със сигурност за един политик е голямо предимство да бъде историк. Той има основна представа и познава различните събития, знае какво се е случило в различни страни и в различни периоди от време. Това изостря погледа му върху това, което става днес.

Ако, все пак, трябва да посоча определен човек, мисля, че Васил Левски²² - апостолът на националното възраждане и на националноосвободителното движение,

²² Васил Левски или Васил Иванов Кунчев (1837-1873), водач на българското национално движение срещу османското владичество. В периода 1858-1864 г. Левски е монах, но скоро се включва в движението за независимост и се опитва да организира въстание в България. През 1872 г. е заловен от турците и по-късно е екзекутиран.

може да бъде важен пример за всеки българин. Той е бил също така интересен политик и мислител по времето на освободителните борби срещу османското потисничество, когато е запознавал обществеността с вижданията си за бъдещето на България. Интересно и важно е, че точно в онова време, в което в цяла Европа са се зараждали национални движения, Левски си е представял България като толерантна страна, в която всеки гражданин, независимо от своята религия и етническа принадлежност, трябва да живее добре и да има равни права.

Все пак, нямате ли политически наставници, които Ви въведоха в политиката и оформиха в значителна степен политическото Ви мислене?

Не, нямаш такива. Разбира се, в детството си имах възможността да наблюдавам как функционира политиката, дори и като че ли скрита зад завеса, и смятам, че това до известна степен разшири днешния ми кръгзор. По този начин човек реагира с по-малка еуфория при постигане на успехи, защото знае, че след всяка победа отново се появяват много предизвикателства и много нови проблеми, които трябва да бъдат разрешени.

В Българската социалистическа партия сте заемали поста на експерт по външната политика. След това, в качеството си на секретар по международни отношения в същата партия, до голяма степен сте допринесли за приемането на БСП в Социалистическия интернационал. Ценностите на социалдемократията в днешно време все още ли са от значение за Вас, особено от позицията Ви на министър-председател?

Естествено, че са. Те имат значение в модерния свят, имат значение за мен и поста ми на министър-председател. Всяка политическа партия участва в изборите, за да постигне определени позиции във властта и да наложи вижданията, приоритетите и основните си ценности. Естествено, всички знаем колко много се промени светът през последните 15 - 16 години след вдигането на желязната завеса и разпадането на някогашната социалистическа система в Източния блок. Този процес се отрази на западните страни, на Западна Европа и те поеха по пътя на глобализацията.

Изглежда, че глобализацията е обективен процес, който в икономическо отношение по никакъв начин не можем да избегнем. Каква роля трябва да играят социалдемократическите ценности в този случай?

Проблемът е, че глобализацията се приема като чисто икономически феномен, който следва единствено собствени правила. Точно в този момент, обаче, за всеки социалдемократ и всеки социалист по света е много важно да намери начин да направи глобализацията по-социална и по-отговорна по отношение на изправеното пред глобалните предизвикателства човечество. Виждаме какво става около нас - в много страни бедността расте. Глобализацията увеличава пропастта между бедни и богати страни. В една и съща страна, и това не се отнася само за страните от третия свят, има различни, паралелно съществуващи светове. Има острови на модерното развитие и богат слой от населението, а същевременно сме свидетели на тежка бедност, болести и много други проблеми.

Поради тази причина всеки социалдемократ би трябвало да използва възможностите, които глобалният свят с по-големите си шансове за международно сътрудничество предлага в изобилие. Също така вярвам, че точно интернационализмът, като основна

ценност и принцип на социалдемократията, е важен в днешния глобален свят. Свидетели сме как социалдемократическите партии и Партията на европейските социалисти инициират Глобалния прогресивен форум, изключително важно мероприятие, на което представители на ляво-центристкото пространство обсъждат световните проблеми заедно с неправителствени и екологични организации. Ние, социалдемократите, търсим нашия собствен път и собствени отговори, защото с промените в икономиката трябва да се променят и политическите партии. Освен това, понякога именно социалистическите партии провеждат реформи, които не са типично социалдемократически по отношение на старото понятие "общество на благоденствието". Трябва да бъдем прагматични и да се адаптираме към променените условия, но в никакъв случай не бива да забравяме ценностите и принципите си. По-скоро трябва да потърсим хармония между тях и новата реалност и да намерим нови механизми, които да осмислят тези ценности и принципи в един променен свят.

Като стана въпрос за ценности, бихте ли ни казали по-конкретно кои са основните ценности и принципи на Вашата партия?

Е, един от основните принципи на всяка социалистическа партия е солидарността – солидарност между хората, между гражданите. Това е особено важно в днешно време, когато сме свидетели на атомизирането (бел. прев. – разпадане на отделни индивиди) на света, в който, в условията на пазарна икономика, всеки индивид се бори единствено за собственото си оцеляване и за собствения си успех, един свят, в който сме изгубили част от основните си ценности. Това е тъжната истина и над нея трябва да се замислим, защото не вярвам, че ултра-либералното поведение, ориентирано само към свободния пазар, може да реши проблемите. Напротив, като цяло то не е в състояние да реши проблема на социалната интеграция и ефективността на едно общество.

Споменахте какво значение имат традиционните семейни ценности в българското общество и лично за Вас. Според Вас, а и според българското общество като цяло, учението на православната църква играе ли някаква роля в развитието на тези ценности? Фактор ли е религията все още?

Да, мисля, че тя играе определена роля. Според мен, тя е по-скоро културен, отколкото религиозен фактор, защото ми се струва, че българите като нация не са особено религиозни, в сравнение с гърците например. На мнение съм, че Българската православна църква, все пак, е играла много важна роля в развитието на българската нация. Основната заслуга на църквата е приносът ѝ за запазването на българската нация, националност и култура по време на петвековното чуждо владичество – чуждо и от религиозна гледна точка, защото, както знаете, османските турци са били мюсюлмани.

Самото националноосвободително движение води началото си от борбата за освобождение на църквата, защото в Османската империя гръцката православна църква е представлявала всички християни. Така най-напред започва Възраждането на българската църква с всички спомени за средновековното българско царство, с преподаването на български език, с азбуката, литературата и т.н. Следващият етап е вече споменатото движение за освобождение на църквата, което има за цел да извоюва независимостта ѝ като институция. Едва по-късно е направена крачката към етапа на националноосвободителното движение.

Очевидно, Българската църква е играла важна роля за националното съзнание и движението за национална независимост. С какво, обаче, тя може да допринесе в днешната ситуация, когато не става въпрос толкова за национално освобождение, колкото за формиране на междунационални и наднационални структури?

Според мен, толерантността е много важно качество, присъщо на православната църква, ценност, която тя изключително много почита. Това е характерен именно за България феномен - дори и в Средновековието еретичните движения или други противници на църквата не са били подлагани на религиозно преследване. Ако това все пак се е случвало, то е било рядкост, за разлика от действията на Католическата църква, например. Религиозното преследване по онова време не е било характерно за България и е важно да отбележим, че такова поведение се е развило едва по-късно, след началото на националноосвободителното движение.

Толерантността в българското общество има силни традиции и висока стойност. Точно тук, в центъра на София, в обхват от 500 метра можете да видите православна църква, мюсюлманска джамия и синагога, които съществуват мирно в близост една до друга. Ето това е една значителна особеност на България, която се основава на толерантността между различните религии и етнически групи. През Втората световна война, когато България е свързана с националсоциалистическа Германия, тя е една от малкото страни в Европа, наред с Дания, които, окупирани от фашисткия режим или свързани с него, спасяват своите евреи - и то, под силния натиск на православната църква, на българската общественост и на силите от съпротивата, активни по това време. Мисля, че предвид тези интересни феномени, можем да направим извода колко важна роля играят в модерната история именно тези ценности, оцелели през вековете. Това, което заслужава внимание в периода след 1990 г. и, въпреки всички проблеми и лош опит, разкрива, според мен, една положителна страна на България, е фактът, че имаме добре балансиран етнически модел. Различните религии и етнически групи общуват добре помежду си, що се отнася до политическото развитие на страната или до участието им в социалното развитие на обществото.

Православната църква е част от историческото наследство на страната, друга част от него са десетилетията на социализма. Ако сравните политиката и ценностите от времето на комунизма с днешните, как бихте ги описали и къде виждате основните разлики?

По принцип съм на мнение, че човешките ценности и принципи са много стари, почти древни. Десетте Божии заповеди са формулирани много добре. Ако сега насочим поглед към най-новата история на България и особено към комунистическия период, ще забележите, че повелите на комунистите много приличат на Десетте заповеди от християнската религия. Това е и причината, поради която гледам на тях като на основни ценности, които не се променят с времето.

Означава ли това, че ценностната ориентация изобщо не се е променила? Такова изказване е учудващо на фона на голямата промяна през последните петнадесет години.

Разбира се, има неща, които се променят, особено в политиката, още повече, че в периода от 1944 до 1989 г., всъщност, нямаше политика в смисъла на плуралистична

политическа система. Комунистическата партия не беше партия, тъй като по дефиниция една партия представлява общите интереси на част от обществото. Комунистическата партия, противно на това, беше създадена да представлява цялото общество и в този смисъл тя не беше политическа партия. Според мен, тя беше по-скоро част от управлението на тоталитарната система. Много хора нямаха леви симпатии, убеждения или ценности, а членуваха в партията, само защото това беше предпоставка, дори неизбежно условие, да направиш кариера в управлението или в някоя друга област. Действително, след 1990 г., когато хората имаха свободата да избират сами, много от формалните членове на партията направиха почти екстремно преминаване в десния политически спектър.

От друга страна, смятам, че през последните години Социалистическата партия не просто само се придвижи към центъра. Естествено, нашата програма, нашата политика и т.н. в известен смисъл доказват това. Струва ми се, обаче, че Социалистическата партия се разви и в друга посока, в едно съвсем друго отношение. От партия, която беше част от държавата, тя се превърна в нормална политическа партия, отвори се към гражданското общество и, доколкото това е съвсем различно развитие, то повлия на самата ѝ дейност и политика.

Споменахте една от основните ценности на социалдемокрацията – солидарността. В същото време говорихте за разпадащото се на отделни индивиди общество. Вярвате ли, че именно на по-младото поколение му липсва солидарност и затова слабо се интересува от политика, партийна принадлежност и активна позиция в обществото?

Да, съгласен съм, че сред младото поколение има по-малко солидарност. Действително, обществото в България значително се промени - в много области - към добро, но в някои отношения - към лошо. Това е, както вече споменах, прекалено разпространеният ултра-либерален начин на мислене и крайният пазарен либерализъм. Наложил се е принципът да гледаш на всеки друг като на конкурент, да внимаваш за себе си и самият ти да трябва да бъдеш конкурентоспособен. В същността на този принцип има нещо много лошо, защото така основните и национални ценности на солидарността и взаимопомощта постепенно се изгубват и не вярвам, че това е добре.

Бихте ли препоръчали на младите хора да влязат в политиката? Според Вас как би могъл да се събуди интересът към политиката у тези все по-аполитични хора, към какво трябва да се апелира?

Младите хора трябва да влязат в политиката, само ако искат да променят нещо. Винаги, когато се срещам с млади хора и те започнат да критикуват това, което става в обществото, се опитвам да им обясня, че единствената възможност нещо да бъде променено е политиката. Защото политиката е навсякъде. Онзи, който иска да промени нещо, трябва да се кандидатира за член на Общинския съвет или да влезе в партия, за да повлияе върху политиката ѝ и да я насочи в посоката, в която той иска. Следващата стъпка би била да влезе в парламента и този път трябва да продължи по-нататък, защото политиката е навсякъде и във всеки един момент е в допир с нашия живот. Решенията на Общинския съвет, решенията на парламента, на правителството засягат всекиго, влияят върху начина, по който е организирано обществото, по който е устроена образователната, здравната или социалната ни система. Всичко това е много важно и аз забелязвам нарастващия интерес на

младите хора към Социалистическата партия. Доказателство за това са изборите, изборните резултати и структурата на избирателите, които са гласували вляво.

Нараства ли отново интересът на младите хора в България към Социалистическата партия? Все пак, при падането на социализма младежите насочиха вниманието си към други политически сили.

Действително, в момента се извършва широкообхватен процес на подмладяване на избирателите на Социалистическата партия. Считаю това за напълно нормално. Виждате, напълно разбираемо е, че в началото на 90-те години, когато в България започнаха демократичните промени, младото поколение подкрепяше дясноцентристките политически формации и Съюза на демократичните сили, защото те представляваха промяната. В онзи момент отварянето на обществото ни за западната демокрация и пазарната икономика наистина беше революция. Затова повечето млади хора се присъединиха политически към дясноцентристките партии. След това повечето от тях доста се разочароваха от това, което се случи, защото бяха дадени обещания, че всичко, което е било добро в социалистическата система, ще се запази - социална сигурност, свободен достъп до образование и други подобни неща, че българите ще могат да пътуват и да прекарват отпуската си на Канарските острови. Такива очаквания бяха подклаждани. Фактът, че именно младото поколение беше най-засегнато от икономическите реформи, доведе по-късно до разочарование и много млади хора се върнаха обратно при левите.

Традиционно, точно лявото крило е силата на промяната в обществото. Социалистическите партии, всъщност, са партиите, които не желаят да търпят несправедливостта и неравенството. Те не приемат, че има хора, изключени от обществото, осъдени на бедност, само защото са родени в бедно семейство. Да нямаш образование и да си беден, без добра работа и без възможност да пътуваш, е неприемливо за Социалистическата партия. Вярвам, че това са нещата, които младите хора желаят да променят в този момент. Те искат да имат свободата да са активни, имат нужда от възможност да разгърнат талантите си. А това никога не може да стане единствено на базата на свободния пазар.

Вече десет години България води с ЕС преговори за присъединяване. Това предполага много промени в областта на законодателството, изпълнение на препоръки и т.н. В случая, обаче, става въпрос по-скоро за формалния аспект на присъединяването. От друга страна, забелязва ли се някакво влияние върху българското общество, върху неговите ценностни представи, начин на мислене, начин на поведение?

Реформите, които бяха проведени у нас, могат в по-голямата си част да се обяснят с волята и решителността за членство в ЕС. Това е висшата цел, която си постави обществото ни: да бъдем приети отново в европейското семейство, и то в политическо, икономическо и социално отношение. Както знаете, по отношение на членството в ЕС, България е изключително оптимистично настроена - повече от много други страни в Европа. Това може би се дължи на факта, че все още не сме част от ЕС. Някои хора гледат на ЕС с очи на консуматор, вярвайки, че станем ли веднъж пълноправен член, ЕС автоматично ще реши проблемите ни – нещо, което няма да се случи, защото, в края на краищата, ЕС не е благотворителна организация.

Т.е., членството в ЕС означава не само предимства, а е свързано и с най-различни

предизвикателства. Няма ли опасност от разочарования, които биха могли да доведат до съвсем други реакции от страна на българите?

В техния оптимизъм виждам принципно една много положителна тенденция, защото това показва, че волята за присъединяване към ЕС е много силна и по този въпрос има широк консенсус. Това подпомага много реформи, които трябва да бъдат проведени в обществото ни. Освен това, изискванията и условията на ЕС са стимул за българското общество и за българската държавна администрация, за политиците и всички институции в страната. В течение на този процес ние ще се променим, ще се променят и действащите у нас правила. Точно заради това вярвам, че присъединяването е предимство за България. То е важно и защото по този начин ще бъде завършен процесът на отделяне от управляващите, тъй като ще се стигне до подобър контрол над институциите от страна на гражданите и до въвеждане на ясни пазарни правила, които ще важат за всеки.

Когато важат ясни правила, това оказва влияние на всеки член на обществото. Точно този процес може да се види в България.

Според мен, българите са много гъвкави и адаптивни по отношение на промените. От много години сме свидетели на трудни дебати в Германия по повод реформата в Закона за пенсиите и някои други реформи в социалното законодателство. В България, от своя страна, в течение на 15 години проведохме множество огромни реформи. Това беше основна промяна в обществото, но, все пак, успяхме да я превъзмогнем и да се адаптираме. Има българи, които участваха в извършването на тази промяна и сега, в рамките на новата система, в която населението започва да се увеличава, те могат да работят и живеят успешно в новото общество.

Ще се придържа ли България към критериите от Копенхаген за приближаване до Европейския съюз? Обществата в преход, които и без друго трябва да положат огромни усилия, допълнително се сблъскват с изисквания, които им се поставят отвън. Не се ли очакват трудности в тази връзка?

Е, тук става въпрос за продължителен процес. Вярно е, че в момента се намираме в най-трудния етап на промените. България, обаче, постигна забележителен напредък в реализирането на критериите за членство в ЕС и през цялото това време доказва, че е страна, която може да се справи и да преодолее трудностите – и то точно в един изключително напрегнат етап, в който се вижда, че самият ЕС има вътрешни проблеми във връзка с двата неуспешни референдума и липсата на финансови перспективи и съответни споразумения. Въпреки всички трудности, България изпълни своите задължения доста бързо. Естествено, имаше известно забавяне и дори застой заради парламентарните избори в страната, защото вървяха предизборните кампании и никой не намери политическа воля да проведе договорените реформи. След изборите, обаче, понастоящем имаме ново правителство, което се радва на широка подкрепа в парламента и е поддържано от трите най-големи парламентарни групи и партии. Ние се нуждаем от тази подкрепа, ние трябва да обединим политическа воля и политически сили, за да проведем необходимите реформи и да отговорим на европейските критерии преди датата на пълноправното ни членство в ЕС.

Споменатите от Вас референдуми във Франция и Холандия показват, че има съмнения относно разширяването. Как ще се отрази това на България и на другите Балкански страни?

Ние сме страна в преходен период, страна, която вече е подписала договора за присъединяване. В момента в страните от ЕС се извършва процес на ратифициране на договорите за разширяване, но аз мисля, че въпросът за приемането на България вече е решен. Цялото напрежение се върти около това дали ще бъдем приети в ЕС още през януари 2007 г. или приемането ще се отложи с една година. Крайният резултат няма да повлияе на това. България ще бъде част от Европейския съюз и аз мисля, че това ще доведе и до предимства за ЕС, защото, в края на краищата, не сме просяци, които само чакат проблемите им да бъдат решени със средства на европейските фондове.

Ще има ли присъединяването на България положително влияние върху ЕС?

България може да даде съществен принос, служейки като добър пример на целия регион със своите 15 години стабилност и успешни реформи. Ако говорим за бъдещето на страните от Западните Балкани, аз съм убеден, че членството на България от януари 2007 г. ще бъде изключително важен и окуражаващ сигнал за тяхното развитие. Ние знаем, че след етническите конфликти и войните, които избухнаха в страните от бивша Югославия, демокрацията и развитието на пазарната икономика са все още слаби и крехки. Също и мирът в тези страни е все още изключително нестабилен - има прекалено много спорни въпроси в региона. Обществото и политиците в тези страни следят от непосредствена близост и с голямо внимание каква ще бъде съдбата на България, на „добрия ученик“ на Балканите. Те ще следят също доколко Европа ще изпълни задълженията си към България. Ето защо, отлагането на приемането на България би могло да бъде разбрано като отрицателен сигнал за тези страни и тяхното развитие.

Меглена Кунева, министър по европейските въпроси

Д-р Меглена Щилянкова Кунева е министър по европейските въпроси в правителството на Симеон Сакскобурготски и заема същата длъжност и в новоизбраното правителство на Станишев. Тя е доктор по право, работила е в областта на висшето образование, както и за Българското национално радио. В периода 1990-2001 г. е юридически съветник към Министерски съвет и участвала в работата по законопроекти в областта на екологията, информационните технологии и др. От 2001 г. е депутат в парламента и оттогава отговаря за преговорите с ЕС и за европейските въпроси.

Най-напред бихме искали да Ви поздравим за преизбирането Ви за министър по европейските въпроси, което е и сигурна гаранция за последователността на европейската политика на България в предприсъединителната фаза. През 2001 г. за първи път бяхте избрана за министър по европейските въпроси в правителството на премиера Симеон Сакскобурготски. Как влязохте в политиката?

Когато през 2001 г. няколко мои колеги от Юридическия факултет на Софийския университет предложиха да ме номинират, първата ми реакция беше: „Не, защо точно аз?“ После, обаче, след като ден след ден обмислях тази възможност, все пак приех предложението, защото разбрах, че е настъпил един по-зрял стадий на демократично развитие, т.е., дошъл е точният момент да се поеме отговорност за развитието на страната.

По професия съм адвокат, дипломиран юрист, и съм убедена, че, поне за мен, това е най-добрата професия. Следвах екологично право, а темата на дисертацията ми бяха правните аспекти на екологията. Може би работата в областта на екологията има по-дълбоко значение, тъй като е въпрос на убеждение. Тя не се свежда само до решаване на чисто юридически проблеми, а по-скоро човек понякога трябва да се бори, за да постигне това, в което вярва. Така че работата в областта на правото за мен е и въпрос на лично убеждение за това кое е законно и кое противозаконно, кое е правилно и кое грешно. Освен това, между нещата, които правя днес, и професията ми на юрист има много допирни точки, а обществото действително може да се промени чрез правни методи и процедури.

Човек носи отговорност и изпълнява свързаните с това задължения не само като член на управляваща партия, а и чрез работата си в парламента, чрез всяко политическо участие в полза на изграждането на една демократична държава. Още по време на работата ми в Министерски съвет в качеството ми на правен съветник бях тясно обвързана с политиката дотолкова, доколкото предложенията ми за решения и препоръките ми са били правилните и добрите за страната.

Междувременно спадам към онези политици, които са част от структурите на една партия и съм много доволна, че нашата партия намери своето място в политическия спектър като либерална центристка партия.

Ако правилно съм Ви разбрал, преди 2001 г. никога не сте мислили да работите активно в политиката. Все пак, имахте ли ментори или определени личности за пример, които оказаха влияние върху политическата Ви кариера и политическия Ви живот?

Всъщност, семейството ми е имало изключително горчив опит в областта на

политиката. Въпреки че по никакъв начин не са участвали особено активно в политическите събития, а само са служели на държавата, семействата на двамата ми родители са страдали много от политиката. Поради тази причина перспективата да взема участие в политическия живот на страната не беше много привлекателна. Въпреки това, в крайна сметка стигнах до решението, че сега е точният момент да поема пътя, който всъщност са избрали много от демократично мислещите хора в България. Този път означава да отворим политическия живот за нови идеи и добри демократични практики.

Чета много за времето преди така наречената социалистическа революция в България, т.е., преди 1944 г. Действително, открих някои личности от това време, които биха могли да бъдат примери за мен. От друга страна, обаче, досега съм търсила личности за пример или модели от социалистическия период на моята страна. Занимавам се обстойно с българската история и се опитвам да бъда горда с историята на свободна България - на България преди 1944 г. - и да не се срамувам от семейството, родителите и приятелите си. Това са в общи линии политическите ми примери. Естествено, силно влияние върху мен оказа и личността на предишния премиер Симеон Сакскобурготски²³. Според мен, той е един наистина изключителен човек, който допринесе много за политическата култура и политическото разнообразие на България.

Вие сте член на центристка партия. Какво означава това за Вашата политическа работа, кои са за Вас основните ценности в дейността Ви в тази партия?

Самоувереност. Ако трябва с една дума да изразя ценностите, които смятам за важни, бих казала самоувереност. Това означава вяра в самия себе си, вяра в собствените способности, да влияеш на нещата и да даваш на обществото това, което всеки от нас трябва да прави за хората в неравностойно положение със средствата на модерната държава. Това е част от личната отговорност на всеки отделен член на нашето общество. Вярвам, че тази кратка, но ясна дефиниция може да обясни на широката общественост либералните идеи. Разбира се, има още много други аспекти на либералните ценности представи, които се отнасят до либерален икономически ред, либерална социална политика или либерална политика на ЕС. Но те са малко по-сложни.

Според мен, това, което отличава един либерал като политик, е застъпването за идеята, че човек трябва да се стреми да отговори на потребностите на страната си със собствени сили, а не да чака държавата да се развие до такава степен, че да може да предложи на другите членове на обществото необходимата социална политика. Необходимо е да бъде поета отговорност и то - незабавно. Така могат да се опишат нашите основни ценности. Разбира се, не може всичко да бъде направено наведнъж, а и ние по принцип не искаме да подкрепяме резки промени. В нашите представи, обаче, държавата ще изглежда по друг начин, ако за в бъдеще пазарната икономика се развива с необходимата социална чувствителност и с инициативата на всеки отделен член на обществото.

Не на последно място задача на политиците е да дефинират какво е солидарност в

²³ Симеон Сакскобурготски (*1937) или Simeon von Sachsen-Coburg-Gotha. Сакскобурготски е последният български цар (Симеон Втори), свален през 1946 с падането на монархията. Изпратен в изгнание в Испания. Връща се в България едва през 1996 г., през 2001 г. основава Национално движение Симеон Втори и след сериозна изборна победа става министър-председател за периода 2001-2005 г.

обществото и какво означават свобода и справедливост. Бихте ли ни обяснили, какво е разбирането на Вашата партия за справедливост, солидарност и свобода?

Ценностите, които споменавате, ни определят като истински европейци. Гарантираната от правовата държава справедливост – това е синоним на държавност. Всъщност, това днес е понятието ни за държава. Може би дори е синоним на цивилизация. Без справедливост, без правов ред, целият модел на Европейския съюз изобщо не би бил възможен. Без справедливост не може да има разбирателство. Ако икономиката и социалният живот не се основават на правото и закона или без останалите правово-държавни аспекти на обществото, не бихме могли да постигнем разбирателство вътре в българското общество. За една държава стриктната правова основа е единственото средство за нормален обществен живот.

Споменахте Европейския съюз и обърнахте внимание на задължителната основа на функциониращия правов ред. При провеждането на референдумите за приемане на Европейската конституция във Франция и Холандия, обаче, се откриха значителни трудности. Вярвате ли, че това би могло да се отрази на страните от следващата вълна на разширяване и евентуално да забави процеса на интеграция? В тази връзка, как виждате бъдещето на Балканските страни?

Тук съм много оптимистично настроена, тъй като на 3^{-ти} октомври Съветът на Европа даде нов импулс на процеса на разширяване. Едновременно с това не трябва да забравяме, че разширяването като политически процес е много важно за целия Европейски съюз. Като представител на България в преговорите за присъединяване мога само да изтъкна, че след всички трудни законови реформи, дълбоки промени и институционално изграждане, сега страната ни изглежда по съвсем друг начин в сравнение с преди. България е място, където може да се живее много по-добре, отколкото в началото на преговорите за присъединяване.

Този процес е добра перспектива и за съседните страни, защото предлага принципна възможност на всяка страна, която отстоява същите ценности и която намира сили да премине през целия този процес. Може би най-трудното в случая, през всичките тези години на продължителни преговори, е да бъде запазен ентузиазмът. Но когато това свърши и трудностите бъдат преодоленни, страната ще спечели изключително много. Вярвам, че това може да се види и в източната част на Германия, въпреки че не може да се прави директно сравнение. Там се вижда как обещанията вече стават реалност, въпреки че за източногерманците беше малко по-лесно, защото станаха част от ЕС без драматични преговори. Очевидно е, обаче, как положението там наистина се промени, откакто е нормална европейска страна.

Ако се запитаме с кои страни би могъл да се разшири или ще се разшири ЕС в бъдеще, възниква и въпросът за общия фундамент на ЕС. Споделят ли страни като Босна и Херцеговина или Турция ценностите на централноевропейските страни или тук виждате разлики?

Важно е не само как четем историята на европейското минало, но и как ще формулираме историята на европейското настояще. Смятам, че имаме много общи неща. Европа е единна по въпроса, че Европейският съюз е политически проект. Това предполага общи ценности, но също и да се застъпваш за тези ценности, което е по-трудно от това да се интересуваш от тази или онази страница на общата ни история или да твърдиш, че някоя държава в определен момент е била от голямо

значение за Европа, защото е допринесла значително за европейското развитие с книга, откритие или нещо подобно. Това днес вече не е достатъчно. Да участваш в политическия проект на Европа означава много повече и това “повече” се отнася за бъдещето, не за миналото.

Европа днес е политически проект повече от всякога. Тя е проект, който има нещо общо с нашите нагласи: с Протокола от Киото или с генетично изменените организми, с въпроса дали сме готови да се откажем от националните компетенции и да ги прехвърлим на Европейския парламент, дали сме готови да приемем правилата за решаване с квалифицирано мнозинство или за анонимност, например когато се вземат решения за данъчната политика в Европа. В много еднонационални държави това одобрение все още е проблематично. Това също е един аспект на членството, показател за готовността на държавата за присъединяване към Европа. Въпрос на ценности също е това как се води политическият диалог вътре в отделните страни.

ЕС е отворен проект, защото е насочен към настоящето на Европа, а не към миналото. Често обосноваваме претенциите си да сме част от Европа с географски или исторически аргументи, но това не е достатъчно. Точно сега ни е нужно нещо като европейско призвание. Но, всъщност, определението “европеец” не е на мястото си: би трябвало да говорим за призиването да бъдем членове на Европейския съюз, което има по-дълбоко значение. С право обърнахте внимание на проблемите с Европейската конституция. Става въпрос за едно изпитание за Европа.

Ако Европа е политически проект за бъдещето, нека да насочим вниманието си към най-засегнатите от това бъдеще. Мислите ли, че младите хора би трябвало да играят по-голяма роля в политиката? Как могат да бъдат включени повече млади хора в нея?

Тук отново опираме до личностите, които имаме за пример. В нашата партия имаме достатъчно млади министри, а средната възраст на парламентарната ни група в последното Народно събрание и на последното правителство беше най-ниска. Бившият премиер често казваше на шега, че това било заради него, за да компенсира пределната му възраст. Либералната партия “Национално движение Симеон Втори” наистина успя да привлече много млади хора. Мнозина от тях са завършили образованието си в чужбина. Струва ми се, че в това отношение следваме модела на други страни, на нашата съседка Гърция, например. Гърците започнаха да призовават своите образовани и успели съграждани в чужбина да се ангажират в собствената си страна и да участват в управлението ѝ.

Впрочем, аз вярвам, че човек може да бъде истински доволен само в родината си, защото там може да направи нещо не само за себе си или за семейството си, а и за собствената си страна. Това важи особено за първото поколение емигранти. Може би след първото поколение ситуацията ще се промени, но чувството за същинското значение на действията си човек изпитва само тук, в родината. Освен това, тук са семействата на хората и дори българите, които живеят в чужбина, търсят признание в родината си. Имам много приятели, които работят в чужбина, създали са там собствени фирми и водят доста стабилен живот. Но когато се срещаме в България, те търсят точно тук признание за това, че наистина са успели и че усилията им имат значение и за другите. Единственият начин отново да обединим българите в чужбина с родината им е да ги приканим да работят за нея. Ако те са сигурни, че могат да се реализират в родината, аз съм убедена, че ще се върнат отново.

Желязко Христов, председател на КНСБ

Д-р Желязко Христов е председател на Конфедерацията на независимите синдикати в България (КНСБ). Учредителният конгрес на КНСБ се провежда през 1990 г., след което Централният съвет на българските синдикати се разпуска. Произлизащата от старата синдикална система КНСБ, с около 600 000 членове в момента (през 1993 г. са били 1,6 милиона), е най-големият синдикален съюз. КНСБ е член на Международната конфедерация на свободните профсъюзи и на Европейската конфедерация на профсъюзите.

Г-н Христов, като председател на КНСБ Вие сте обществена личност. Кои ценности представи имат решаващо значение за Вас? Какъв трябва да бъде човек?

Израстнал съм в семейство, в което християнските добродетели се пишеха с главни букви. Почтеност и благоприличие, любов, доброта и състрадание, уважение и толерантност към чуждото мнение, нагласа и поведение, ангажимент и чувство за отговорност – това са ценностите, в които бях възпитан. Високо ценя семейството и приятелството и мразя двуличието и предателството. По-късно, особено когато избрах синдикалната работа за моя професия и мое призвание, в ценности за мен се превърнаха свободата, справедливостта и солидарността. Благодарение на тях Европа успя отново да се изправи от руините на една унищожителна война, да преодолее конфронтацията и да създаде днешната обединена Европа. Развитието на обществото е немислимо без свобода, демокрация и хуманизъм.

Истинският човек, онзи, който е личност, се отличава, според мен, с определена динамика и е сериозно ангажиран професионалист в своята област, непрекъснато се стреми към усъвършенстване, отговорен е, готов да сътрудничи и толерантен към многообразието, притежава силно развито чувство за дълг и се докосва до мъката и болката на другите.

Застанали сте на пресечната точка на политиката, обществото и икономиката с една богата ценностна система. Има ли български или чуждестранен политик или друга личност, която е оказала голямо влияние върху Вас при формирането на тези ценности представи?

Като изключим родителите и семейството ми, най-голямо влияние върху развитието ми като човек и личност имаше Апостолът на свободата Васил Левски²⁴ с неговата всеотдайност, безкористност и смелост, с неговия истински и извисен патриотизъм. Що се отнася до професионалната ми дейност - две водещи личности в немското синдикално движение – Ханс Бюклер²⁵ и Ернст Брайт²⁶ бяха за мен ранен пример за

²⁴ Васил Левски или Васил Иванов Кунчев (1837-1873), водач на българското национално движение срещу османското владичество. В периода 1858-1864 г. Левски е монах, но скоро след това се включва в движението за независимост и се опитва да организира въстание в България. През 1872 г. е заловен от турците и по-късно е екзекутиран.

²⁵ Ханс Бюклер (1875-1951), от 1894 г. синдикалист и член на Германската социалдемократическа партия. В периода 1928-1933 г. е депутат в Райхстага, след 1945 г. участва във възстановяването на синдикатите и от 1949 г. е председател на Германската федерация на профсъюзите. На негово име е наречена Фондация Ханс Бюклер на Германската федерация на профсъюзите.

структурирането и развитието на синдикалните ценности и тяхното влияние предопредели бъдещата ми принадлежност към каузата на синдикатите и работниците.

Като председател на най-големия синдикат в България, бях силно впечатлен как двамата големи германци Конрад Аденауер и Ханс Бьоклер си подадоха ръка в следвоенна Германия. И то не в духа на популизма, не за да си осигурят спокойствие и да създадат голото впечатление за социален мир, а с цел да проектират и изградят заедно един социален модел, който, независимо от присъщите си противоречия между труд и капитал, но съдържащ, все пак, подходящи правила за поддържане баланса в обществото, беше спешно необходим.

Няма да забравя срещата ми с Ернст Брайт през 1999 г. в София. Впечатли ме най-вече неговата увереност, че дори и в кризисни времена социалната справедливост трябва да бъде отстоявана и синдикатите нямат право да отстъпват пред каквито и да било предизвикателства, че както в икономическата, така и в социалната сфера могат да бъдат постигнати успехи дори и в трудни времена, ако социалните партньори са сплотени. Йозеф Грубер, ръководител на бюрото на Фондация "Конрад Аденауер" в София, също оказва влияние върху мен.

От българските политици бих искал да посоча Иван Костов²⁷, Петър Стоянов²⁸ и Георги Първанов.²⁹ Въпреки, че Иван Костов беше на върха на дясно правителство в едно съдбоносно за България време, когато бяха необходими непопулярни мерки, той имаше държавнически начин на мислене и осъзнаваше голямото значение на социалния диалог и ролята на синдикатите в процеса на реформиране на обществото. В този период заедно създадохме новите социални и трудови закони на България, и то в смисъла на модерния европейски социален модел. Ернст Брайт ми даде кураж, а Емилио Габалио - морална подкрепа³⁰.

Имайки предвид ценностите, които изповядвате като синдикалист, нека погледнем сегашната ситуация в страната. Оставаме с чувството, че всеки мисли преди всичко за себе си. Това феномен на прехода ли е и има ли нещо общо с факта, че сега вече отпаднаха предишните ограничения на свободата, присъщи на комунизма или това е характерно за населението на Балканите?

²⁶ Ернст Брайт (*1924), синдикалист, от 1957 г. е член на Германската социалдемократическа партия, в периода 1971-1982 г. е председател на Германския пощенски синдикат, а в периода 1982-1990 г. - на Германската федерация на профсъюзите.

²⁷ Иван Костов (*1949), български политик. Работи като университетски преподавател, докато през 1990 г. е избран за народен представител от Съюза на демократичните сили (СДС) и в края на годината е финансов министър в коалиционното правителство на СДС и Българската социалистическа партия (БСП, партията наследник на комунистическата партия). През 1997 г., подкрепян от изборната коалиция "Обединени демократични сили" на СДС с по-малки партии, става премиер на България. След парламентарните избори през 2001 г., обаче, отстъпва мястото си на Симеон Сакскобурготски, бившия Симеон Втори, който малко преди изборите създава собствена изборна платформа.

²⁸ Петър Стоянов (*1952), български политик, президент на страната от 1997 до 2002 г. Като член на СДС през 1991/92 г. адвокатът Стоянов е зам.министър на правосъдието, от 1994 г. е депутат в парламента, междувременно - зам.председател на партията. През 1997 г., като кандидат на гражданската опозиция, е избран за президент на страната.

²⁹ Георги Първанов (*1957), български политик, от 2002 г. президент на страната. От 1981 г. Първанов е член на Българската социалистическа партия. През 1994 г. е зам.председател, в периода 1996-2002 г. е председател на БСП. От 1994 г. е депутат. След изборите за президент през 2001 г. сменя Стоянов на президентския пост.

³⁰ Емилио Габалио (*1937), икономист и синдикалист, през 1991 г. е избран за генерален секретар на Европейската конфедерация на профсъюзите.

Това действително е така и ме тревожи много. Смятам за тревожно обстоятелството, че старите ценности бяха унищожени без междуременно да бъдат установени нови. Падането на Берлинската стена беше шок за милиони хора и доведе до объркване на ценностите, до тотално отхвърляне на всичко старо и опит за пълно разделяне с миналото. При голяма част от хората пропагандираният някога колективизъм, утвърденото единство на индивидуални, колективни и обществени интереси и упражняваното съзнателно или в резултат на конформистко приспособяване колективно поведение се превърнаха в негова противоположност - в индивидуализъм. Страхувам се, че индивидуализмът в неговите ирационални форми ще доминира все повече в ценностната система на обществото ни и ще се прехвърли върху семейството, което има голямо значение за нас българите от паметни век, но сега все повече се разрушава. За много хора безцеремонността, егоизмът и дебелашината чисто и просто се превърнаха в добродетели. Такова ценностно поведение, обаче, е далеч от европейските ценности.

Така или иначе, не вярвам, че индивидуализмът е характерна черта на балканските народи, която би трябвало да се приеме за даденост. Тя е по-скоро резултат на прехода, чийто товар е разпределен неравномерно и сега, когато държавата все повече се оттегля от ролята си на покровител, всеки се опитва по свой начин да се справи със ситуацията, дори и ако понякога накърнява интересите на другите. Тази липса на истинска солидарност е в конфликт с принципите на синдикалното движение.

Когато поставим тази диагноза на нашето все по-егоистично общество, задаваме си въпроса как трябва да третираме този проблем. В тази връзка, виждате ли положителни ценности и ценностни представи от времето на комунизма, които биха подпомогнали настоящите обществени и икономически промени, Вас и Вашата синдикална работа?

Тук в България това не ми се струва уместно. За политиците в комунистическите общества понятията “свобода”, “солидарност” и “справедливост” имаха голям авторитет, но си останаха празни фрази, не допринесоха за промяна и не се превърнаха в ценности за обществото. “Солидарността” излъчваше идеологичен примитивизъм, “справедливостта” се състоеше в поучаване и равенство в бедността, а понятието “свобода” никога не беше интерпретирано в контекста на уважение към достойнството на всеки отделен човек.

Преоткриването на ценности винаги е труден процес, но в годините на прехода за големи слоеве от обществото това придоби драматични и болезнени очертания. Трудно е да убедиш една пета от трудоспособното население, която сега е без работа, че пълната заетост в пазарната икономика е химера. Как може да се възвърне вярата у 35-40% от живеещите в мизерия и бедност хора, че, все пак, ще могат да намерят правилния изход и че обществото е солидарно с тяхната съдба, когато поляризацията между бедни и богати приема такива драстични размери? Тези хора не са свободни, те не могат да се радват на човешкото достойнство, защото са натоварени с ежедневните грижи и страхове за себе си и семействата си. Те не са и в състояние да носят отговорност, защото само свободните хора могат да бъдат отговорни.

Казвам това с голяма болка, но без следа от копнеж по миналото. В онова време хората бяха равнодушни и бяха свикнали с липсата на свобода. Това е единственото възможно историческо сравнение с комунизма и то е ужасяващо.

Ако днес, в условията на реална политическа демокрация, се примирим с липсата на свобода, това ще бъде равно на самоубийство.

Разбира се, в известен смисъл легендарното търпение на българите и вярата им, че и без решителната им намеса всичко ще се оправи, създадоха благоприятна среда за политическия преход, за избягването на насилие и проливане на кръв. Но те също така си направиха лоша шега с него, защото голяма част от българското общество не можа да преосмисли ценностните си представи и гражданското общество остана недоразвито.

Означава ли това, че от времето на комунизма няма нищо, което да Ви липсва днес?

Това не може да се обобщи така смело. Мисля, че трябва да се отнасяме към миналото си с известна предпазливост. Аз съм противник на двата крайни подхода към по-новата ни история, единият от които радикално отрича всичко, което е било, докато другият копнее по миналото и го приема без каквато и да е преоценка. При комунизма, в условията на авторитарна държавност, имаше повече сигурност в живота на хората, в известно отношение имаше ред, държавност и институционалност. Не мога да приема, че днес здравната система и сигурността се превърнаха в стоки, което за повечето хора в страната ни означава “луксозни стоки”. Не мога да приема, че междувременно в страната ни има установени трудови отношения с назначения без договори и социални осигуровки, с неизплатени заплати на стойност стотици милиони лева, с 15-16 часов работен ден, неизплатени извънредни часове, с масово нарушаване на трудовите и дори на човешките права, с преобладаващите условия на див капитализъм, при които хиляди жени работят във фабриките на гръцки и турски предприемачи. Досега нямаше такова нещо, а днес все пак се намираме в 21 век и искаме да влезем в Европа.

Споменавайки Европа, засегнахте важна тема. Страната Ви скоро ще стане пълноправен член на ЕС, след като премина през сложен процес, за да изпълни условията за приемане. Имате ли чувството, че при преговорите за присъединяване старите страни-членки на ЕС изискваха да се вземат решения, които, в действителност, не бяха подходящи за страната Ви?

Да, това е вярно. Тук можем да споменем исканото затваряне на АЕЦ “Козлодуй”, все пак налице са прогнозите на експерти, които предупреждаваха за негативните последици за енергийното стопанство и свързаните с това неблагоприятни социални ефекти – нарастващи цени на тока, намаляване на заетостта и закриване на работни места. Друг пример е приемането на седемгодишен преходен период за свободно движение на работници от асоциираните страни.

Част от предстоящите проблеми са резултат от едностранната форма на преговорите за присъединяване. Всъщност, няма преговори, по-скоро на асоциираните страни се предписват определени правила и се преговаря само за условията и сроковете. Това би могло да има неблагоприятни последици за някои сектори, особено след присъединяването. Преговорите при присъединяването на други страни бяха като че ли по- безболезнени.

Честно казано, имам чувството, че в последно време липсва европейска солидарност спрямо новите асоциирани страни, особено от страна на “старата Европа”. Това е особено обезпокоително тогава, когато в нашата нова Европа искаме да видим нещо повече от общ пазар на стоки и система на колективна сигурност. След отхвърлянето

на Европейската конституция на референдумите в някои страни от ЕС, сега още по-остро се поставя въпросът каква е нагласата на гражданите на ЕС по отношение на присъединяването на България. От друга страна, страховете на хората за имуществото им, техните работни места и социална сигурност са напълно разбираеми.

Изтъкнахте непосредствените трудности за Вашата страна и обществото ѝ в процеса на присъединяване. Кои са положителните или отрицателните страни на този процес за България от гледна точка на основните ценности, за които говорихме?

На 25 април България подписа договора за присъединяване към ЕС. Без съмнение това е исторически шанс за нашата страна, който, обаче, изисква висока степен на отговорност и ангажимент. Правителството, икономиката и различните работни сфери са изправени пред множество предизвикателства. Преговорите за присъединяване и усилията, които България направи за изпълнение на икономическите и социални критерии несъмнено допринесоха за реформирането на страната в посока на демокрация и пазарна икономика. Естествено, присъединяването към ценностите на обединена Европа – свобода, солидарност, справедливост – ще бъде процес, който изисква време. Едновременно с това трябва да защитаваме социалните права на всички българи, задължение, което нашата страна поема с ратифицирането на Европейската социална харта. Ние, КНСБ и лично аз като неин председател, искаме, както преди, да работим за социалния диалог, за трудовите, социалните и синдикалните права, за осигуряването на справедливи условия на труд и достойна перспектива в живота на всички български граждани, защото иначе не можем да бъдем част от обединена Европа.

Но как страната Ви ще успее да наложи тази линия на поведение и ориентиране към ценностите в общество, в което демокрацията и пазарната икономика намериха място едва преди няколко години?

Според мен, голото популяризиране не е достатъчно. Тези ценности трябва да бъдат утвърдени с помощта на конкретни институционални и административни механизми. Демокрацията като политически ред е немислима, ако не е налице адекватен икономически ред, в противен случай свободата като ценност ще загуби съдържание, защото какво значи политическа свобода без икономическа свобода.

Използвайки понятието човешка свобода, нямам предвид деклариране на идеи и намерения, а формиране на политика, която гарантира на отделния гражданин задоволяване на неговите най-важни икономически и социални потребности. Разчитаме на повече свобода и социална справедливост, на икономическо стабилизиране и повече сигурност. Това, обаче, може да се постигне само, ако ние самите работим ежедневно за изграждането на гражданско общество и заемем позицията на активни граждани. Тук не можем да разчитаме на помощ отвън. Никой не може да свърши това вместо нас. Трябва да е ясно, че няма да получим безвъзмездно европейския стандарт на живот, а трябва да го постигнем сами чрез гражданско съзнание и нашия труд. Присъединяването към Европейския съюз не е излет през уикенда. Утвърждаването на общоевропейските ценности ще изисква много усилия, талант и силна воля, за да могат хората от Балканските страни, към които принадлежи и България, да дадат своя принос към големия европейски проект. Но да се върнем още веднъж към конкретния Ви въпрос: не смятам, че преговорите

за присъединяване се отразиха негативно на България. Както вече казах, проблемите ни с ценностните представи са свързани с процеса на преход в страната ни.

Понеже споменахте приноса на Балканските страни за Европа, нека да погледнем на нещата от обратната страна: според Вас, кои ценности на България ще се отразят положително на другите страни от ЕС?

Българското съзнание за идентичност и значението му за Европа се основава без съмнение на миналото на страната. Българската държава съществува повече от 1300 години и още в края на 9 век България прави две много значими стъпки – покръстването в християнската религия и приемането на славянската писменост, на които може да се погледне като на нейните първи стъпки към интеграция. Канонизирането на създателите на българската азбука и обявяването им за покровители на Европа е нещо, което бихме могли да дадем на Европа. България даде на Европа и света Джон Атанасов, откривателя на компютъра, както и много великолепни певци и музиканти. Българският фолклор и “мистерията на българските гласове”, както и преди, удивляват със своето съвършенство и уникалност. Друг принос на страната ни без съмнение ще бъде примерът за мултиетническа толерантност, която позволява да живеем заедно и да запазим величие на духа въпреки различията в културното многообразие. Също така да не забравяме големия интелектуален потенциал на българите и особено на младите хора. В същото време съзнавам, че без споделена отговорност, само с индивидуално и национално самочувствие не могат да бъдат изградени общи европейски ценности.

Споменахте големия потенциал на българската младеж. Това би трябвало да бъде предпоставка за значително участие на младежите в процеса на трансформация и интеграция. Но от друга страна, партиите в Югоизточна Европа срещат огромни трудности с привличането на млади хора в политиката. Какво трябва да се направи, за да се промени това?

Имате право, действително все по-малко млади хора се интересуват от политика и политически партии. Подобно е положението и със синдикатите. Трябва да направим всичко, за да ни повярват и да разберат, че не са манипулирани и използвани за егоистични цели. Младите хора не трябва да се чувстват използвани. По-скоро трябва да ги убедим, че действително могат да определят съдбините на страната и да участват в споменатите процеси. Политиците трябва да се дистанцират от лъжите, неистините, популизма, евтините обещания и хубавите лозунги. Младежите не се нуждаят от ласкави думи, а от активни действия, които ще направят сегашния им живот по-добър, и то тук, в България, за да не се налага да емигрират от грижа за оцеляването си.

Обяснението на този феномен изглежда е разпространяващият се индивидуализъм, за който вече говорихме. Отделният гражданин и особено младите хора са все по-малко склонни да гледат на себе си като на част от една политическа, професионална или друга общност. Това води до отдръпване от политическите партии, а също и от синдикатите. Очевидно, политическата класа в България се нуждае от нова политическа култура на компромиса и консенсуса на мястото на високомерието и агресията в политическия живот, обръщане към реалните проблеми на хората и вслушване в проблемите на младите хора.

Присъединяването на България към ЕС е тясно свързано с глобализацията, с която

ще се сблъскат страните от този свят. Според Вас, имат ли все още някакво значение ценности като солидарност, свобода и демокрация в тази ера на глобализация?

Всъщност, въпросът Ви е дали в ерата на глобализацията тези ценности не са утопия. Глобализацията с всичките си икономически предимства доведе в същото време до възникването на един дълбоко разделен свят, разделение не само между имащи и нямащи, между богати и бедни, а също между зоните на мира и зоните на конфликтите. Тя създаде един свят и начин на живот, които са все по-несигурни и зависими от случайността, един безмилостен, ограбващ всякаква солидарност свят, един свят със собствена ценностна система, която, естествено, е далеч от социалната справедливост.

Тези нови реалности наистина са огромно предизвикателство за ценности като свобода, солидарност и демокрация. Според мен, обаче, точно поради това нараства значението им, защото новите възможности, които предлага глобализацията, могат и трябва да бъдат използвани за постоянен растеж и подобряване на условията на живот на повечето хора. Повече от всякога се нуждаем от глобално сътрудничество, за да намерим алтернативи най-вече на глада, бедността, болестите и престъпността. Ето защо ние напълно подкрепяме и искането на Международната организация на труда и на международните синдикати за “глобализация с човешко лице”, за глобализация в посока на растеж, социална справедливост и стабилност. Ще продължаваме да упражняваме натиск върху правителството, що се отнася до поетите задължения във връзка с целите за развитие на новото хилядолетие.³¹

³¹ Тук, вероятно, става дума за целите за развитие на хилядолетието, формулирани в приетата през 2001 г. от страните-членки на ООН “Декларация на хилядолетието”.

Македония

Радмила Шекеринска, бивш зам. Министър-председател на Република Македония

От 1 ноември 2002 г. Радмила Шекеринска е заместник министър-председател на Република Македония и в правителството отговаря за Европейската интеграция и координацията на чуждестранната помощ. От 1995 г. до 1999 г. тя е председател на Социалдемократическата младеж на Македония и до 1999 г. - втори председател на Социалдемократическия съюз на Македония (СДСМ). В периода 1996-1998 г. Шекеринска е член на Градския съвет на Скопие. От 1998 до 2002 г. е депутат от парламентарната група на СДСМ в македонския парламент и член на различни парламентарни комисии. След като завършва електротехника, най-напред работи като асистент в Университета в Скопие. През 2004 г. печели наградата на Световния икономически форум и става член на Young Global Leaders. Разговорът се състоя на 12 октомври 2005 г. в Скопие.

Политиката може да бъде дефинирана като налагане на влияние върху реда и формирането на общността, изхождайки от определена представа за човека и неговите ценности? Какъв трябва да бъде човек, според Вас? Какви са Вашите ценностни представи?

Питате ме за мотивацията ми да бъда политик. Е, в обществата, намиращи се в процес на преход, професията на политик не се цени много. Колегите от Европа често ме питат какво ме е накарало да се захвана с тази неблагоприятна и гледана с лошо око професия. В отговорите си често съм изхождала от тезата, че личният ми живот е изцяло въпрос на личен избор, а въпросът за бъдещето и развитието на една страна - въпрос на общ избор. Аз реших да участвам в този процес на промяна във време на криза и труден преход за обществото ни.

Още в миналото не исках да се задоволя с положението, в което се намирахме. Македония се нуждаеше и все още се нуждае от промени. По този въпрос цари консенсус. Възникват, обаче, други два въпроса. Първият е какви промени? Вторият е кой трябва да подкрепи тези промени? По тези два въпроса има различни становища. Според мен, пасивността ни като граждани е много лошо наследство от социализма и бившата югославска федерация.

Казвам го, без да съм стопроцентов критик на социализма. През тези 50 години Македония се промени много. От една предимно селскостопанска и недостатъчно образована страна се развихме до общество, в което образованието играе значителна роля. Но преди всичко през последните 20 години на социализма, Македония, а предполагам и другите бивши републики, свикна някой друг да взема решенията вместо нея. От една страна това е много недемократично. От друга - според мен, дори по-лошо – отразява състояние на подчертан конформизъм: аз не решавам нищо, значи не нося и отговорност. Вярвам, че точно тук беше извършена най-дълбоката от всички реформи, които преживяхме през последните 15 години – готовността да поемеш лична и обществена отговорност. Според мен, най-важната задача на политиците в този регион и в такова време е да дефинират перспектива, да работят за нея и да осигурят обществена подкрепа за необходимите промени.

Очевидно отговорните действия са за Вас една от централните категории в днешния политически живот на Македония. Ценности са и справедливостта, свободата и солидарността. Наред с казаното досега, има ли ценности, които са особено важни за Вас?

Ако бях доразвила отговора си, щях да се опитам да намеря баланс между принципа на индивидуалната отговорност и този на солидарността. Но аз реших да Ви дам този отговор, защото мисля, че в момента най-много ни липсва точно това, за което вече говорих. Лично за мен, към основните ценности спада и принципът на равните възможности, който е възможен само чрез принципа на солидарност. Принципът на равните възможности у нас може да бъде разглеждан в друг аспект. Досега в политическата реторика доминираше фокусът върху етническото, т.е., равни възможности за всички етнически групи. Това със сигурност е много важно за Македония. Няма стабилно мултиетническо общество без равни възможности, съществуването му, така или иначе, е много трудно. Но същността на принципа е много по-дълбока - равни възможности за половете и различните социални групи. Естествено, и за мен свободата и човешките права са фундаментални, но ако можех да избирам, бих казала, че принципът на равните възможности лично за мен е много важен.

Ако погледнем в миналото, да кажем преди 20 или 30 години, и направим сравнение, ще открием ли промяна в ценностните представи на обществото или в общи линии те са се запазили?

Това е труден въпрос. В политиката правим анализи ден след ден и забравяме да гледаме 20 или 30 години назад. Но, тъй като сме общество в преход, все още не можем да дадем окончателен отговор на този въпрос. Някои обществени сфери се промениха много бързо, други - не. Например принципът на солидарността беше съществена отличителна черта на македонското общество и още е така. Но пък свободата, човешките права и демокрацията, според мен, бяха възприети едва сега. Ако анализираме македонското общество и неговите слабости, струва ми се, че то притежава типичните слабости на другите европейски общества, само че при нас тези проблеми са много по-силно изразени.

Положителното в македонското общество, но нямам предвид „етническата концепция“, е голямата откритост спрямо другия вътре в собственото общество и извън него. В този смисъл то не е ксенофобско, въпреки че между етническите групи царят известно недоверие и страх. Това вероятно се дължи на влиянието на събитията около нас и многобройните конфликти на Балканите. Но всички проучвания сред македонската, албанската и другите по-малки етнически общности показаха, че няма интерес към никакви радикални, крайни или военни решения или конфликти. Това е добра основа и в една такава държава е важно да се създава по-силно доверие между етническите общности чрез по-добра комуникация.

Да се върнем все пак обратно към Вас като политик. Вече чухме някои неща за мотивацията Ви. Но как в края на краищата попаднахте в политиката?

Това действително стана случайно и не беше планирано. Дори образованието ми няма нищо общо с политиката. Аз съм електроинженер и работих като асистент във Факултета по електротехника в Университета в Скопие. Професионалните ми планове бяха по-скоро насочени към академична и техническа кариера. Когато

станах член на политическата партия СДСМ, първоначално имах само намерението да подкрепям нейната политика, но бях убедена, че в такива преломни времена човек трябва да бъде поддръжник на партии, които предлагат рационални, а не радикални решения. Това беше през 1992 г., когато подкрепих дейността на някои депутати от СДСМ. Но тогава нещата се развиха така, че постепенно започнах все по-интензивно да се занимавам с политика. До 2002 г. не исках да си призная, че политиката е моя професия, но сега вече не мога да отрека това.

Има ли определен човек, който е пример или ментор за Вас в ангажимента Ви като политик, дори и според Вашите думи да сте тръгнали по този професионален път постепенно и непреднамерено?

Ние сме малка страна и затова действително нямаме добре функционираща система на политически ментори. Когато през 1992 г. влязох в политиката, СДСМ не беше партия, която привличаше много млади хора, тъй като началото на 90-те години се отличаваше с една по-твърда реторика. На малкото от нас, които станаме членове на партията, партийното ръководство обърна голямо внимание. Настоящият президент на страната, тогавашният министър на финансите и посланикът ни в Атина, които тогава бяха в партийното ръководство, ни помогнаха и въведоха в политиката.

Днес бихте ли препоръчали на младите хора да влязат в политиката и да се ангажират активно в тази област?

На онези, които наистина искат да направят нещо, го препоръчвам от цялото си сърце. Много мои приятели, колеги и хора, които ценя, ми казват, че не биха влезли в политиката, защото да си политик е непочтена и неблагодарна професия и често, като че ли, е само борба за лични интереси. Ако обаче такива хора, на които това пречи и които искат да променят това положение, не влязат в политиката, нещата могат само да се влошат. В такива случаи често ги провокирам и казвам: естествено, най-лесно е да стоиш настрана, да наблюдаваш и да критикуваш. Който смята, че политическата сцена в Македония се нуждае от свежи сили, трябва да бъде готов да инвестира в нея.

Политиката е професия, която те ангажира 24 часа на ден и 365 дни в годината. В този смисъл тя е неблагодарна. Когато отивам да си купя хляб в близкия магазин, все още съм политик и трябва да внимавам как се държа, с кого говоря и какво казвам. Това понякога е доста натоварващо. Но от друга страна, за кратко време в политиката можеш да натрупаш повече опит, отколкото в друга професия. През тези десет години срещнах толкова много хора, събрах толкова опит, чух и видях толкова много, за което в друга професия вероятно биха ми трябвали 30 години.

Като политик Вие сте особено популярна със своята ефективност. Кои добродетели непременно трябва да притежава един политик? Не са ли нужни малко интелигентност, смелост, съобразителност и чувство за справедливост?

Има три съществени качества, без които изобщо нищо не става. Първо - нужна е решителност, второ – умение да слушаш внимателно и трето – почтеност в работата в най-широкия смисъл на думата. Има много почтени политици, които не постигат резултати, защото не вземат решения. Има също така политици, които лесно вземат решения, но не се вслушват в мнението на другите. Те могат да бъдат част от един

екип, но няма да успеят да заемат лидерски позиции. Също така е много важно, това не съм го споменавала, един политик да е в състояние да контролира своята суетност. Ние често присъстваме в медиите и ако понякога правим грешки в политиката и след това не ги признаем, а ги премълчим, за да предпазим суетата си, това е много лошо. Още в началото човек трябва да си каже: аз също мога да допусна грешки, но ще се постарая, те да са възможно най-малко. Но за да стане това, трябва да се вслушваш и в мнението на другите.

Колко важна е справедливостта за Вас – като политик и човек? Какво значение има тя за Вас?

Лично за мен, надявам се и за много други политици и граждани на Република Македония, справедливостта е нещото, на което бяхме научени още от малки от литературата, която четяхме и от филмите, които гледахме. Техните герои често демонстрираха, че справедливостта е модел, който винаги си струва. Тя трябва да бъде основата, върху която се развиваме като личности. Тя е не само човешка, но и обществено рационална концепция.

Сега ми се иска да поговорим за европейската интеграция на Македония. Мислите ли, че Македония вече е достатъчно зряла за членство в ЕС или на страната са необходими още много стъпки за приближаването ѝ към ЕС?

За да бъде напълно честна и открита, ще кажа, че в момента Македония няма готовност да стане член на ЕС. Македония, обаче, е готова да получи статут на кандидат-член на ЕС. Бих искала да аргументирам становището си с помощта на концепцията за справедливост, за която току що говорихме. Сред една част от гражданите на Република Македония има известна тенденция за апелване към европейската справедливост, с цел на страната да бъде предоставен асоцииран статут. В такива ситуации казваме, че през петнадесетте години на своята независимост Македония винаги е била лоялен и верен партньор на ЕС. При всяка криза, в която ЕС се намесваше, Македония предлагаше своята помощ и спазваше обещанието си. Ние предоставихме страната си като база за военните и полицейските мисии на ЕС и приехме бежанци от няколко съседни държави.

Но не смятам, че това е нашият единствен аргумент и не вярвам, че е достатъчно. Естествено, мисля че ще бъде справедливо, ако ЕС реагира положително на македонската молба за членство. Но ние трябва да убедим ЕС и страните-членки, че нашето присъединяване е разумно. Македония се промени неимоверно и сега отговаря на по-голямата част от критериите за членство в ЕС. Тя има доста стабилна икономика, която, обаче, все още не е достатъчно конкурентноспособна. Но това беше проблем и на много от приетите страни – в предишните доклади на Комисията за асоциираните страни, които през 2004 станаха членки на ЕС, това беше подложено на критика. Но преговорите и поставените на тези страни условия доведоха до големи промени и в момента на присъединяването им те бяха готови. Накратко - ние сме за новите условия, за силен контрол от ЕС, но също и за решение, което ще подпомогне Македония.

Смятате ли, че ЕС е в криза с оглед на отрицателния вот на референдумите за Европейската конституция във Франция и Холандия? И ако това е така, мислите ли, че ще се отрази на Балканите?

Очевидно е, че в момента ЕС подлага себе си на изпит. Това се вижда много ясно в няколко страни и мисля, че при толкова сложни структури, каквито има ЕС, това е нещо напълно естествено. Последните 50 години на европейския континент бихме могли да опишем като епоха на няколко по-малки революции и на една огромна, но тиха революция. Тази революция преобрази целия континент и повдигна много проблеми. ЕС се опитва да намери отговори на въпросите, докъде трябва да стигне разширяването и на кои основни принципи и ценности трябва да се основава то - на ефективност, сила или солидарност, или и на трите заедно?

Страните-членки нито споделят една и съща история, нито имат еднакви традиции и обичаи. На повърхността изплуваха съмнения, които трябваше да бъдат разгледани в процеса на ратифициране. Струва ми се, че двата референдума имат отрицателно влияние върху процеса на разширяване, но успехът от разширяването на Изток беше резултат на един силен и самоуверен ЕС. Стана ясно, че Германия и Франция поеха ръководството, дефинираха концепцията и после направиха всичко за успешното ѝ прилагане.

За този Съюз, след изясняване на някои въпроси по статута, Балканите биха били дреболия от гледна точка на разширяването. Македония има общо 2 милиона жители. Ако утре стане член на ЕС, никой няма да усети никакви негативни ефекти от това решение. Но тук става въпрос за едно по-голямо решение - какво ще стане с Балканите? Няма нито стратегическо, нито политическо оправдание на тезата, че ЕС би могъл да бъде цялостен без Балканите. Цената на неинтегрираните Балкани би била много по-висока от цената на интеграцията им. Затова решението на ЕС да започне преговори с Хърватия трябва да се оцени положително и се надяваме това да е знак, че процесът продължава.

Теута Ариффи, зам-председател на партията DUI и парламентаристка

Д-р Теута Ариффи е професор по мултикултурни изследвания в Университета в Тетово. Едновременно с това е втори председател на Демократичния съюз за интеграция - създадената през 2002 г. албанска партия в Република Македония. Понастоящем е депутат в парламента. Тя е една от най-известните фигури на македонските албанци, председател е на Парламентарния комитет за международни отношения и член на Делегацията на македонския парламент в Съвета на Европа. Като учен както и като политик тя се е посветила най-вече на темата за албанското малцинство в Македония, както и на проблема за равенството на половете. Разговорът с нея се състоя на 13 октомври 2005 г. в Скопие.

Д-р Ариффи, Вие работите активно в областта на науката и в политиката. Ако дефинираме политиката като налагане на влияние върху реда и формирането на общността, изхождайки от определена представа за човека и неговите ценности, какъв трябва да бъде човек според Вас? Какви са Вашите ценностни представи?

За мен са важни честността и старанието, да се изказваш открито по актуалните проблеми, да бъдеш директен и винаги да се бориш за равни права за всички. Това са моите лични ценности, които съм отстоявала още преди да стана политик.

Що се отнася до представата ми за човека, то основната разлика, според мен, между човека и останалите живи същества е в човешката съвест. Основен белег на човека е неговата съвест, това за мен е най-важното.

Вие сте депутат от все още младата партия Демократичен съюз за интеграция, която се подкрепя от албанското население в Македония. Как се отнася Вашата партия към ценностите на социалдемокрацията? Разбира се, тези ценности – свобода, справедливост и солидарност - изповядват и други политически партии.

В програмата на нашата партия сме записали четири основни ценности: равенство, равни възможности, солидарност и свобода. Както виждате, споделяме ценностите, които назовахте.

Вярата и религията по-рано често имаха голямо значение за изграждането на ценностите в едно общество и донякъде това е така и днес, въпреки че важноста им в западните общества значително е намаляла. Според Вас, каква е ролята на вярата и религията в днешното македонско общество?

По принцип религията е важна част от всяко общество. Като част от живота на всички хора, тя със сигурност влияе на това какви ценности се изграждат в едно общество и оттам - в отношенията между хората. Солидарността в това отношение ми се струва особено важна. Но пък в нашата партийна програма – и това означава в политическите представи, които имаме и искаме да реализираме – застъпваме идеята за светско общество и светска държава. Следователно ние сме за разделянето на държава и вяра, тъй като, според нас, само светските общества могат да се формират като толерантни общества. Това важи най-вече за мултирелигиозните общества.

Както вече споменахме, Вие сте член на една още млада, създадена едва през 2002 г.

партия. Как точно влязохте в политиката?

Всъщност аз съм професор в университета и идвам от академичните среди. Действително още преди съм писала политически текстове, но никога не съм била член на политическа организация. Влязох в политиката, когато стана ясно, че след подписването на Рамковото споразумение от Охрид през 2001 г. и прекратяването на конфликта³², хората, които бях част от тогавашните въоръжени сили, трябваше да участват и в политическия живот. От друга страна беше очевидно, че политическият блок на албанците се нуждае от нови политически сили, които биха работили за пълната реализация на Споразумението от Охрид и неговите ценности. Според мен, интелектуалците също би трябвало да участват в политически движения и в политическия живот, тъй като политиката има нужда от интелектуални ценности и възгледи.

Има ли хора, които са Ваши пример или като ментори са оказали силно влияние върху Вас в политическата Ви и академична кариера?

В академичния живот мой ментор беше високо уважаваният от мен професор Ферид Мухич. Той ме напътстваше в академичното ми развитие от следването до получаването на научна степен. Мухич е един от най-известните философи на региона и по времето на комунизма беше известен с позицията си по проблемите на толерантността и междуетническото съжителство. Затова той беше пример за мен в личното ми и политическо развитие, но също и като интелектуалец. Разбира се, много политически идеи взаимствах от международната литература, без естествено да мога да назова някого за пример. Чела съм трудове на Хенри Кисинджър, от когото уча много, както и на Уинстън Чърчил. И все още го правя.

В нашите разговори с политиците от региона ние се интересуваме от ценностите, които стоят зад политическата дейност. За да се върнем още веднъж на вече споменатите идеали на социалдемократията – какво свързвате с тях? Струва ми се, че Вашата партия има ясна социалдемократическа ориентация.

Аз лично имам социалдемократически възгледи и настоявам партията да тръгне в тази посока. Наистина, в партията се дистанцираме от чисто идеологическата ориентация, защото като че ли е прекалено рано да поемем в категорично определена посока, но аз смятам, че социалдемократичната идея е правилната и трябва да я прегърнем по-силно. За мен ценностите на социалдемократията – т.е., социалните права, отношението към чужденците, към различните от нас и към жените – са прогресивни ценности, които би трябвало да подкрепяме. Като политическа партия направихме много в областта на етническите права и все още го правим. Дискусиите за етническата ориентация ни се струват особено важни. Аз, обаче, съм убедена, че една политическа партия трябва да има идеологическа линия – било то в ляво, в дясно или в центъра. Вътре в нашата партия ще имаме все повече идеологически дискусии и няма да можем да се ограничим с етническия аспект и междуетническите права.

³² Подписаното на 13 август 2001 г. в Охрид с посредничеството на ЕС и САЩ споразумение между представители на албанското и славянското население на Македния слага край на конфликта, възникнал вследствие на действията на екстремистки албански партизани в северозападната част на страната. Демократичният съюз за интеграция се създава в края на май и през ноември същата година влиза в коалиционно правителство със Социалдемократическия съюз на Македония.

С междуетническите отношения и правата на етническите групи засегнахте един несъмнено централен въпрос в политическото развитие на Македония през последните години. В това отношение какво се дискутира във Вашата партия? Как си представяте съжителството на етническите общности?

За нашата политическа мисия беше голямо предизвикателство да създадем законова рамка, която, изхождайки от Охридското споразумение, регулира обстойно и окончателно етническите отношения и етническите права в Македония. Основните въпроси по това време се въртяха около висшето образование на албански език и Университета в Тетово, около децентрализацията, която е политически въпрос, но имаше и етническо измерение, около използването на албанския език в задграничните паспорти и в други документи, около въпроса за знамената, който също е етнически. Всичко това имаше голям приоритет за нашия политически мандат. Но в бъдеще това ще се промени, защото ние постепенно приключихме тези въпроси и ги регулирахме с положителни правни норми.

Ако ме питате за нашите представи за съжителството на етническите групи в Македония – естествено, ние сме за Македония, в която всички етнически общности са интегрирани. Но ние с всички сили се застъпваме за равното отношение и равните права и възможности за всички, т.е. за принципа на недискриминацията, защото само чрез него изобщо е възможно формирането на едно интегрирано общество.

По отношение на налагането на тези права, Вашата партия гледа ли на себе си като на изключителен или основен защитник на интересите на собственото малцинство или етническа общност, т.е., на албанците, или смятате, че сте борци за правата на всички етнически общности, които живеят в Македония?

Ние смятаме, че застъпвайки се за нашите права, се застъпваме и за правата на другите. В нашата политическа програма е записано, че ще създаваме партньорства и с другите етнически общности в Македония. Рамковото споразумение от Охрид предлага възможности и равни шансове за всички етнически общности. Когато ние се застъпваме, например, за равни и справедливи възможности за заетост на етническите общности в общественния сектор, да речем в полицията, тази заетост става пропорционална на процента на съответната етническа група от населението. Това биха били 25% за албанците, за останалите етнически общности - в съответствие с техния дял от общото население.

Следователно, когато се застъпваме за правата на малцинствата, не можем да го правим само за собствената народностна група, а споделяме тези ценности и с другите. Опитваме се да подходим така, че тези ценности и права да са валидни за всички. Въпреки че в Рамковото споразумение от Охрид не беше предвидено, ние подкрепихме и това, личните данни на втората страница на задграничния паспорт да бъдат написани на майчиния език на притежателя. Но само, ако той го иска.

Може би някои се опасяват, че така веднага се разбира етническата им принадлежност и ще им бъде поставен печат: Ти принадлежиш към тази или онази група.

Възможно е, но аз мисля, че хората трябва да имат възможност да поискат данните в паспорта им да бъдат написани на собствения език – и то като право, от което да могат да се възползват. По отношение на това, дали данните на първата страница на

паспорта могат да бъдат и на албански език, мненията са различни. Някои се страхуват, че това може да доведе до дискриминация. На това искам да отговоря, че етническата принадлежност е като кръст, който трябва да се носи и който понякога може да бъде много тежък. Но човек може и да се гордее с нея и да се бори за толерантни отношения в обществото. След две години другите ще свикнат с факта, че има хора с паспорти и данни на друг език. Това не е чак толкова лошо и не е и краят на света.

След като засегнахме някои основни вътрешномакедонски въпроси, сега бих искал да се спрем на Европейския съюз. Вярвате ли, че Вашата страна вече е зряла за членство в ЕС?

Със сигурност страната ми не е достатъчно зряла, за да бъде пълноправен член на ЕС през 2006 г. Но тя е достатъчно зряла, за да стане кандидат-член в началото на 2006 г.

Какво свързвате със статута на кандидат-член на ЕС? Защо това е толкова важно за Вас?

Реформите ще се извършват с едно по-бързо, по-постоянно темпо. Ще имаме повече и по-силни партньорства. Като кандидат-член ще получим достъп до фондовете за подкрепа на вътрешните реформи, което ще бъде важен сигнал за нашите граждани. Гражданите на Македония дълго време живяха в размирици, които обаче бяха последвани от стабилизиране на страната след конфликта. Независимо от това, че ни предстоят още много години трудна работа, нашата цел е ясна: членство в ЕС и поради назованите причини то е много важно за нас. Освен това то би имало голямо значение за региона, дори би сигнализирирало, че сме поели правилния път и че си струва да работим за стабилност и мир, за мултиетническо общество и съответно за реализирането на Рамковото споразумение от Охрид като ясен път на Македония към ЕС.

Политическите наблюдатели във Вашата страна говорят за една държава с несигурен мир. И Вие ли смятате, че сегашната ситуация все още е много нестабилна? Съществува ли евентуална опасност от ново възпламеняване на етническо напрежение?

Не мисля, че нашата държава или нашето общество са особено нестабилни, в крайна сметка ние успяхме да преодолеем най-трудните времена. Ако все пак получим отрицателен отговор, ако се появи впечатлението, че в процеса на членството ни в НАТО и ЕС няма напредък и интересите ни не се признават – тогава се опасявам, че това ще бъде грешен сигнал. Защото би означавало, че сме работили напразно за функционирането на едно мултиетническо общество.

Политическата класа в Германия е на мнение, че много от проблемите на Балканите могат да бъдат окончателно решени с една средносрочна интеграция в ЕС. Споделяте ли тези, всъщност, доста оптимистични очаквания?

Да, напълно. Много е важно Балканите да получат европейска перспектива, защото перспективата за членство в ЕС е отговорът на всички етнически проблеми и всички негативни проекции, които предлагат етнически и териториални подходи за

решаване. За страните на Балканите няма друга перспектива освен европейската. Разбира се, ние трябва да свършим работата си тук и да изпълним задачите си, но също така очакваме от институциите в Брюксел справедлив и положителен отговор. Регионът, и най-вече Македония, след Споразумението от Охрид е място, в което международната общност инвестира много, що се отнася до мира и формирането на ново общество – било то с финансови средства, военна сила, разоръжаването или изграждането на нови ценности. Фактически, това са директни инвестиции от страна на международната общност, особено на ЕС, и затова смятаме, че тя също ще защитава инвестициите си.

Нека сега обаче засегнем не само въпроса за присъствието на военни сили или Европол, а също и въпроса за присъствието на неправителствени организации, за промените в НПО тук в страната след натиска на ЕС или финансирането от ЕС - какво влияние оказва международната общност върху промените в македонското общество през последните 15 години? Промени ли се с това и ценностната система?

Според мен, присъствието на международната общност е най-доброто, което можеше да се случи на Македония. Известно международно присъствие имавме още след обявяването на независимостта на страната, но мисля, че интервенцията в смисъла на Уудроу Уилсън, е много важен за Македония, защото тя директно ни спаси от гражданска война. Това, че за разлика от други конфликти в региона, в нашия конфликт международната общност се намеси незабавно, допринесе значително за това, че успяхме да стабилизираме обществото ни след конфликта. Затова оценявам ролята на международната общност изключително положително и никога не съм считала присъствието ѝ за някакъв натиск. Точно обратното – това беше желание да ни се помогне, за да станем възможно най-бързо член на клуба на страните, които споделят тези ценности: демокрация, човешки права, равни права за всички въпреки различията, развитие на толерантността. Естествено, за целта тези ценности трябва да бъдат също част от нашата всеобхватна политическа система и мисля, че това е ясно на всички.

Но така ли се прие това и от обществото, от нормалните хора? Действително ли въз основа на това влияние през последните 15 години се промени мисленето на хората?

Нека да погледнем последните допитвания. Над 80 % от гражданите са за членството в ЕС, т.е. те искат да споделят европейските ценности както от политически, така и разбира се от икономически съображения. Има една положителна промяна и по отношение одобрението на членството в НАТО. Непосредствено след конфликта то беше много високо сред албанското население - 80%, докато сред македонското беше много ниско, което се дължи на различното възприемане на конфликта и на международната интервенция. Но пък в най-новите допитвания 70 % от двете групи от населението са за членството на Македония в НАТО. Може би ни е било нужно дълго време, за да приемем тези ценности. Гражданите имат положително мнение за международната общност, но, естествено, те не са в ежедневен контакт с нейните представители, за разлика от нас. Все пак, те усетиха положителния ефект от многобройните международни проекти и това със сигурност ще бъде така и в бъдеще, когато ще има повече международни и чуждестранни инвестиции.

Г-жо Арифѝ, Вие влязохте в политическия живот във време, в което, поради конфликтите в македонското общество, това не беше равен терен. Според Вас, с какво се отличава един добър политик? Какви качества трябва да притежава той?

Това е един доста философски въпрос, който изисква да се помисли малко. Най-напред, един добър политик трябва да приема сериозно професията си и да не гледа на нея като на възможност да се постигне много за кратко време или да се издигне от дълбините на анонимността на върха на обществената йерархия. Добър политик е онзи, който приема политиката като изкуство на възможното и се опитва с демократични средства да постигне най-доброто за своите избиратели и гражданите на своята страна. Добър политик е онзи, който работи за правата на всички хора, но също и за правата на онези, които са различни от него. През своя мандат той трябва да се опитва да направи нещо, което никой преди него не е направил – той трябва да е малко по-революционен от другите, дори когато това не се възприема добре в партията му. Но затова си струва да си политик. Добрият политик може да убеди другите, че неговата политика е най-добрата – и в практиката. Той трябва да се противопоставя директно на политическите противници, да бъде силен и да убеждава аргументирано. В партията си той трябва да е критичен дух и да заема критична позиция спрямо работата на съпартийците си. Накрая, добрият политик трябва да може да прави компромиси, за да може да се постигне най-доброто решение. Но той никога не бива да прави компромиси със своята личност и своите човешки ценности.

Миряна Борота-Поповска, Университет "Св. Кирил и Методий"

Д-р Миряна Борота-Поповска е ръководител на Центъра за развитие на човешките ресурси към Института за социологически, политически и правни изследвания в Университета „Св. св. Кирил и Методий“ в Скопие. Наред с организирането и участието в многобройни изследователски проекти и друга академична дейност, тя провежда и програми за обучение по мениджмънт на публичната администрация, частния и нестопански сектор. Разговорът се състоя на 12 октомври в Скопие.

Д-р Борота-Поповска, Вие сте ръководител на Центъра за развитие на мениджмънта и човешките ресурси. Бихте ли ни разказали кои са акцентите във Вашите изследвания?

В Института за социологически, политически и правни изследвания се занимавам с изследване на мениджърската практика и свързаните с нея ценности. Целта на последното изследване бе посредством представителна извадка да бъде проучена нагласата на служителите към работата. Например, изследвахме как са организирани работните места и системата на работа. Резултатите от изследването могат да бъдат сравнени и дават информация за властта и влиянието, трудовите ценности, постиженията, жените като служители и мениджъри и комуникацията вътре в предприятието.

Друго по-ново изследване е посветено на децентрализацията - един много актуален и важен процес. По-точно, изследвахме какво е мнението на гражданите за децентрализацията и дали вярват, че услугите в общината ще се подобрят. Процесът на децентрализация започна официално на 1 юли 2005 г. с прехвърлянето на сгради, парцели и др. Законът за децентрализацията беше приет още през 2001 г., но Законът за финансирането на общините - по-късно. По тази причина голяма част от въпросите бяха насочени към получаване на оценка от страна на гражданите дали считат, че има промени към настоящия момент, на лице ли е подобряване на услугите и приближаване на общинските администрации до гражданите и дали хората имат положително мнение за това. Резултатите показаха, че няма различия в оценката на отделните сфери на компетентност. По-скоро, гражданите имат еднакво мнение за всички компетентности на общината и искат всички услуги да бъдат подобрени.

Позволете в тази връзка да задам директно един въпрос. Според Вас, доколко този резултат е свързан с една нагласа на обществото да очаква и занаяпред голям брой услуги от държавата. Изглежда хората имат много пасивно поведение, при което разчитат най-вече на действията на държавата, без сами да се активизират и, както показва изследването, очакват много повече услуги. Това означава ли минимум толкова публични услуги сега, колкото при комунизма преди 15 години, или днес нагласата у хората е вече друга?

Ние не настояваме да ползваме единствено публични услуги. Аз съм на мнение, че гражданите съзнават какво означава общинско самоуправление. Доказателство за това са отговорите на един друг комплекс от въпроси от споменатото изследване. Попитяхме гражданите дали са готови да участват във вземането на решения и реализирането им. При това въпросите умишлено бяха за участие на чисто доброволни начала. Т.е., беше ясно, че дори няма да бъдат възстановени възникналите разходи. Резултатите са интересни, защото цели 40 % бяха готови да

участват на доброволни начала.

После се опитахме да свържем тези отговори със социалните структури, за да видим кои граждани са готови да участват в тези процеси. Отчасти при нас се стигна до изкривяване на целите, поради това, че някои кметове, които инициираха определени дейности, възприеха участието на гражданите по-скоро като възможност за трупане на политически дивидент или като средство за бързо ликвидиране на определени социални проблеми. По-рано получаващите социални помощи бяха използвани за почистване и други дейности в града, за което получаваха възнаграждение. Основната идея, все пак, е, че, ако общината иска да засили участието на гражданите, трябва да активира интелектуалния капитал.

Поради тази причина резултатите бяха особено интересни при онази група, която разполага с интелектуален капитал: това са безработни с висше образование, студенти, служители в общественния сектор и други служители с висше образование в икономиката. Резултатите показват, че всички те са готови да участват в работата на общината. Безработните и студентите дори изявяват готовност да отделят толкова време, колкото е необходимо. Но и заетите в общественния сектор и икономиката заявиха, че са готови да се ангажират в общината и да жертват до една седмица от времето си за това.

Тези резултати може би са доказателство за това, че чувството за отговорност на гражданите се е повишило и те вече не чакат някой друг да прави всичко за тях, а са готови и желаят да се ангажират. Страхувам се, че за сметка на това знанията и готовността на институциите да мотивират хората да участват са много малки. Също така попитахме гражданите дали са били информирани за прехвърлянето на определени компетентности върху общините. Може би са получили информация от телевизията и част от вестниците, но едва ли от своите общини или от Министерството на местното самоуправление. За съжаление от това можем да заключим, че институциите не са достатъчно готови да активизират гражданите.

Това са интересни резултати. Означава ли това, че на ниво ценности и нагласи през последните 15 години на преход народът на Македония е преживял процес на трансформация и вече е готов да поеме повече отговорност, отколкото по време на комунизма? Означава ли това, че хората живеят в една нова Македония на демокрация и гражданска активност?

Да, мисля, че това е така. Но този ангажимент и това участие трябва да са предмет на добре координирани и обмислени действия. Ще се върна още веднъж на изследването. Например, очаквах, че неправителствените организации най-добре ще информират хората за тези процеси, тъй като по това време бяха създадени много НПО. Но, противно на моите очаквания, НПО информираха най-малко. Предполагам, че се ориентират по-скоро към потенциални дарители и по-малко към осъществяване на реална дейност.

Това звучи като тясно обвързване на НПО с бизнеса, като една истинска НПО - индустрия!

Натам вървят нещата. Това може да бъде критикувано, но много НПО нямат постоянни източници на финансиране или контакти с държавни институции, за които биха могли да извършват или контролират определени дейности. Може би това обяснява и поведението на някои НПО и в това отношение то може да бъде оправдано. Аз лично съм на мнение, че този сектор не е достатъчно диференциран.

Но всичко иска време и трупане на опит.

Говорихме за ценностите и нагласите на македонския народ и успяхме да установим много положителни неща. Според Вас, в това отношение има ли разлики между различните етноси в Македония?

Предполагам, че несъмнено има разлики. Основните ценности на двете големи групи от населението в Македония, македонците и албанците, се различават със сигурност - религиозните убеждения, както и вътрешните ценности на всяка от етническите групи. В изследванията си аз се съобразявам и с етническата принадлежност. Сега въпросите ни бяха насочени към желанията на гражданите за подобрения за в бъдеще, за промени и участие в работата на общината. Интересното обаче, е, че в случая в отговорите нямаше разлика по критерия етническа принадлежност, а много по-решаващо беше дали анкетираният е студент, работник или служител в обществения или частния сектор. За мен беше изненада, че жените-домакини в Македония най-малко искат да вземат участие в работата на общината и представляват най-малкия процент от анкетираните, понякога дори по-малък от този на пенсионерите. Но между етническите групи тук не може да се открие разлика.

Преди малко говорихте за различни основни нагласи и ценности на етническите албанци и на македонците. Ако тези различия не се крият в нагласата за ангажимент към общината, то къде можем да ги открием? Съществуват ли те изобщо?

В допълнение мога да посоча изследванията, които бяха проведени напоследък в Македония. Така например, в нашия институт изследваме мнението на албанците и македонците за политическите партии, политиката като цяло и политическата култура. Напоследък институтът на Сорос „Отворено общество” публикува едно изследване на тема *Мултикултурализъм в Македония*.

Но да се върнем още веднъж на предишния въпрос дали гражданите очакват само институциите да действат. Струва ми се, че резултатите от изследването ни показват, че това вече не е така. Сега можем да направим връзка с едно друго изследване, от което става ясно, че институциите, в които все още доминира старата административна система, трябва да станат по-активни. Тук се визират и икономически предприятия, които по своята структура не се различават от една обществена институция, министерство или община. Структурата и вътрешната постройка на предприятията не съответстват на изискванията на труда и на ситуацията в модерния свят. Поради различни, отчасти психологически причини - от претоварване или от страх от собствената си заменяемост, работниците в предприятията оценяват стойността на своя труд и своите постижения по-високо отколкото в други страни. Всичко това говори за огромната мудност на нашите институции, както на обществените, така и на онези в частния сектор. Много е трудно да се въведат иновации от областта на мениджмънта.

Ако сравним данните от Корея, Япония и САЩ с тези от Македония, много неща говорят за това, че хората всъщност, ментално не са конкурентоспособни или нямат желание да се конкурират.

Да, възможно е, но не бива да пропускаме институционалното ниво. Дори хората да искат да променят нещо, винаги е нужна институционална подкрепа. Това е

централен аспект на мениджмънта. В бивша Югославия бяха създадени отдели за управление на персонала, които изпълняваха чисто административни функции и само регистрираха отпуски и болнични. Но имаше и друго развитие, особено в Словения и Хърватия, и нашите експерти знаеха за това. Направен беше опит познанията от практиката в САЩ да бъдат внедрени в отделите за управление на персонала.

За съжаление, през последните 15 години станахме свидетели на обратното развитие – те се превърнаха в отдели, които само регистрират служителите. При това се изгуби идеята на положителната, активизираща практика. Според мен управлението на персонала има големи предимства само тогава, когато искаме да осъществим стратегически промени, и то без значение дали в държавата, в общинската администрация или в бизнеса. Едното ниво на промяната е индивидуалното ниво, другото ниво е организацията и третото е обкръжаващата среда. Аз съм на мнение, че в момента имаме дефицит на организационно ниво. Липсва институционална основа.

Осмелявам се да формулирам тезата, че политическата трансформация в Македония стана доста бързо, но менталната трансформация изостава значително. Съгласна ли сте с тази теза?

Още веднъж искам да подчертая, че всяка промяна и всяка нова ценност първо трябва да бъде институционализирана, при това като правова или морална норма. Струва ми се, че имаме слабости и в двете области и все още се намираме в процес на търсене.

Освен правни и морални норми, не липсва ли и механизъм за тяхното прилагане? Достатъчно ли е да имаме правни и морални норми, ако те не се прилагат?

Съгласна съм с Вашите възражения – правната реализация не означава само наличие на правно основание, но и наличие на механизъм за нейното прилагане. Ако тя се спазва, това е добре. Ако човек обаче не я спазва, отива на съд, за да го накарат да я спазва.

Положението не е ли още по-лошо? Какво става, ако нормата съществува, но държавата не е в състояние да се грижи за прилагането ѝ? По този начин не се ли ускорява упадъкът на ценностите и на морала, отколкото ако тази норма изобщо не съществуваше?

Това е интересен въпрос и може би имате право. Но държавата е не само горе, тя е и долу. С това искам да кажа, че в нашата ситуация става въпрос за хора, които много трудно се организират сами или могат да бъдат организирани. Например, в бизнеса нямаме професионални сдружения със собствени ценности и организационни структури, които да се придържат към тези ценности и да дават легитимност на членовете си. Ако имаше такива организации, то тогава тези сдружения щяха да имат правото да изключват онези, които не се придържат към нормите.

Може би на Вашия въпрос може да се отговори с „Да”. Действително може да се стигне до бързо разложение и упадък на ценностите. Но от друга страна, възможно е също да се извърши реструктуриране и да се появи мотивация за изграждане на представителства на интереси, които ще започнат да уважават тези ценности. Надявам се, че това са положителните страни, които могат да бъдат резултат от това.

Отрицателните и без това вече са познати на всички ни.

Може би проблемът, за който говорим, има нещо общо с корупцията, която очевидно представлява проблем във Вашето общество. Виждате ли възможност корупцията да бъде ограничена в близко време? Как би трябвало да се действа в този случай?

Да, и като гражданка, и като човек, който се занимава с това, категорично виждам възможност за подобряване работата на една фирма. Практиката показва, че във фирми, в които има корумпирани елементи, лесно могат да бъдат въведени практики за борба с тях. Също така сме свидетели на това, как държави успешно противодействат на корупцията. Корупцията е проблем и ако не се борим с нея, тя може да вземе застрашителни размери и да доведе до разруха в обществото. Това е въпрос, с който държавата трябва сериозно да се занимае.

Мога да дам примери как могат да бъдат намалени кражбите в едно предприятие. За това вече има натрупан голям практически опит. Без съмнение е много по-трудно да изнесеш инструмент от предприятието, ако на него е написано името на служителя, който отговаря за него. Отношението към инструмента тогава е като към човек, когото познаваме и с когото ще се конфронтираме при кражба. Предприятието пък е нещо абстрактно и нещо далечно, съответно - и отношението към него е анонимно. Следователно, към инструмента трябва да се изгради отношение като към човек, а не като към нещо непознато.

Същото би трябвало да важи и за една държава, в която има съдилища, полиция и затвори. Държавата трябва да се бори срещу корупцията. Има много варианти и практически възможности, но хората, вземащи политически решения, трябва да имат волята да ги реализират и да се откажат от своите собствени предразсъдъци.

Вярвам, че ако получим положителни сигнали от ЕС, волята за реализиране на тези решения ще бъде по-голяма. Виждат се вече и конкретни мерки при правителствения елит, който иска да се заеме с това. Според мен, понякога формалното е по-важно от съдържанието. На всички ни е ясно, че някои страни, между които България и Румъния, приеха само формално някои процедури и правила на ЕС. Но това формално признаване е крачка напред към действителното им признаване. По-добре да имаме някакви практики или правила, отколкото да нямаме никакви. Има ситуации, в които хората по-бързо одобряват прилагането на някаква мярка, ако тя е свързана с авторитета на ЕС и се твърди, че това е негово изискване. ЕС има много голям авторитет у нас. Това може да се използва и да се превърне в положителна практика и тогава ще бъде по-лесно, отколкото, ако само твърдим, че нещо е добро за Македония. Ако тези норми първо се институционализират само според формата, ЕС си има средствата и начините да напълни тази форма със съдържание и да я превърне в нещо значимо.

Сашо Орданоски, журналист

Сашо Орданоски е ръководител на Центъра за стратегически изследвания и документация на списание „Форум“. Завършва журналистика и като главен редактор на сп. „Форум“ е един от най-известните македонски журналисти. Политическите му анализи на събитията в Македония и в бивша Югославия са известни и на международната публика. Преди това е директор на Македонската телевизия, работи за Световната банка и като консултант на различни международни организации. Орданоски е един от създателите на Transparency International в Македония и е член на различни регионални и международни комисии на професионални и неправителствени организации, които работят в областта на медиите, демокрацията, сигурността и регионалното сътрудничество. Разговорът се проведе на 12 октомври в Скопие.

Г-н Орданоски, Македония е страна, чиято независимост трае точно 14 години. Следователно процесът на изграждане на автономна държава е започнал сравнително скоро. Същевременно през последните години вниманието на Европа беше привлечено от конфликти между етническите групи в Македония. На този фон, бихте ли ни казали кои ценности са залегнали в македонската конституция?

Действително, конституцията на Република Македония е една от най-модерните в Европа, защото беше приета преди около 10 години и след това беше променяна няколко пъти. В създаването ѝ участваха най-утвърдените чуждестранни експерти, а проектът ѝ беше подложен на оценка от председателите на някои от най-големите европейски Конституционни съвети под ръководството на председателя на Френския конституционен съд, г-н Бадинтер. Това стана в началото на деветдесетте години и тогава се ширеше мнението, че благодарение на своите конституции само две от тогавашните бивши югославски републики изпълняват критериите за независимост: това бяха Словения и Македония.

Конституцията отразява македонската действителност. Тя определя Македония като унитарна и суверенна държава на своите граждани, които живеят в мултиетническо и мултикултурно общество. Тя защитава всички малцинствени и човешки права и другите права, които хората в модерните европейски държави имат. В областта на правата на малцинствата тази конституция има по-високи стандарти от повече от 90 % от европейските конституции, включително и германската. В нея се съдържат механизми за гарантиране правата на малцинствата. Без един определен, много специфичен вид гласуване, не могат да бъдат променени принципните основи, на които се базира държавата.

Македония е определена и като социална държава, в която е гарантирано правото на работа. Също така е гарантирано правото на здравословна и чиста околна среда, както и десетки други права, характерни за модерните европейски и международни конституционни постижения: правото на демокрация, на демократични избори, правото да се кандидатираш за длъжност и да бъдеш избран, правото на защита от изтезания, от политически или друг натиск и други права, присъщи на една модерна, демократична и правова държава.

Конституцията и конституционната действителност обаче не винаги са едни и същи. Бихте ли конкретизирали отново кои са ценностите, залегнали в основата на

конституцията, и да опишете, как се развиха тези ценности през последните 40 - 50 години? Как беше преди и как е днес?

Естествено, винаги възниква въпросът какво става на практика с дефинираните на такова високо ниво и предписаните от конституцията права. Как се прилагат те? През последните 10–15 години Македония натрупа опит, тъй като многократно бяха променяни важни членове от конституцията, за да бъде възможен нормален живот в обществото. Мисля, че благодарение на своята конституция, Македония е единствената функционираща мултиетническа демокрация на Балканите.

В отговор на молбата Ви да назова ценностите – не съм експерт по конституционно право и не мога да ги изброя поред, но те могат да бъдат прочетени в конституцията. Има, обаче, две съществени промени, които касаят конституционно-правното определение за Македония – едно за времето преди 90-те години на 20 век и едно - за самите 90-те години. Най-напред, в началото на 90-те години променихме политическата и икономическата система на страната; от комунистическо общество се превърнахме в демократично общество с пазарна икономика. Естествено, тази промяна намери отражение и в конституцията. По-късно в актуализираната конституция изтъкнахме мултиетническия характер на държавата. За разлика от предишния конституционен ред, който, наред с другите малцинства, дефинира македонския народ като “народа на държавата Македония”, днешната дефиниция е “гражданите на Македония”.

За германската социалдемокрация, а и за много хора, най-важните ценности, свързани с формирането на една общност, са свобода, справедливост и солидарност. Така ли се гледа на това и в Македония? Как по-точно се дефинират тук свободата, справедливостта и солидарността?

Сега не мога да Ви дам правно-конституционна дефиниция на тези понятия, за целта трябва първо да прочета конституцията. Но това със сигурност са три важни елемента, които са записани в конституцията като ценности на новото общество – ценности, които се съдържаха още в предишната македонска конституция, а днес, доколкото виждам, те са реалност, особено що се отнася до политическите ѝ елементи. Политическата свобода е нещо, което в днешната ни демокрация е гарантирана правно-конституционно.

Описахте Македония като мултиетническа и мултикултурна държава. Играят ли религията и вярата важна роля в днешното обществено развитие на Македония?

Не. Вярата е защитена от конституцията област и принадлежи към човешките права и свободи. Т.е., човек има право свободно да изповядва своята вяра. Тя е важна за личния и семейния живот, но в политическата и обществената сфера вярата няма ключова роля, тя не стимулира активността и енергичността и не би могла да влияе съществено върху общественото поведение и дейност.

Смятате ли, че във Вашата все още млада по отношение на политическата си независимост страна, на политиците може да се има доверие? Следват ли определени добродетели, така както ги познаваме? Отличават ли се с особен ум и съобразителност? Отговарят ли политиците на Македония на общовалидните критерии?

Политиците у нас отговарят на много важни критерии, по които се оценяват и политиците в Европа и света. Но те, все пак, не изпълняват някои важни и задължителни критерии. Трябва да имаме предвид, че всички тези политици принадлежат към едно поколение, което преживя трудната петнадесетгодишна трансформация на държавата. Тази трансформация беше особено сложна, защото ставаше въпрос не само за една идеологическа трансформация, но и за установяването на суверенна, произлизаща от югославската федерация държава, а в нашия особен случай и за установяването на суверенитет на македонската нация. Това е труден и сложен процес с много възходи и падения, успехи и неуспехи. Такава трудна и сложна политическа задача изтощава политиците и ги ангажира много силно. Доверието в тях, в тяхната легитимност и порядъчност, се изчерпва по-бързо, отколкото в една нормално функционираща държава като Германия, например. Тук става въпрос за исторически процес. В тази ситуация, в която институциите или отчасти изобщо не функционират, или все още не функционират по еднакъв начин, както е в страните с дълги традиции, политиците трябва да компенсират и техните пропуски. Освен това, техните партии се намират в процес на създаване, изграждане и стабилизиране. Всичко това много силно ангажира политиците.

Можем ли да кажем тогава, че много македонски политици все още не са достатъчно морално укрепнали?

Те са не по-малко такива от политиците в Германия.

Това означава ли, че те постепенно са достигнали една политическа култура, която може да се сравни с политическата култура в Централна Европа?

Да, във всички случаи. Политиците използват всяка възможност да се държат много автократично, когато това им бъде позволено. Те използват всеки шанс да работят за своята партия, вместо за държавата. Някои от тях са корумпирани, точно както някои немски политици, само че при нас става въпрос за по-малки суми, отколкото в Германия. Но решаващо е функционирането на цялото общество, което политиците постоянно контролират и което трябва да ограничи „креативността” им, за да не прекратят границите на благоприличието и морала.

Естествено, казвам това с определена ирония. Аз съм един от основателите на Transparency International в Македония, международна организация, която се бори с корупцията. Мога да се закълна, че днес в Македония е още по-трудно да бъдеш корумпиран политик, отколкото преди десет години. Известна степен на контрол, общественото съзнание, медиите като куче-пазач, следствената процедура и институциите не допускат да се злоупотребява толкова лесно с пари и постове както преди 10 или 15 години. Съществената разлика с политиците в Германия е, че когато те бъдат заловени, отиват в затвора. Ние не сме толкова напред, но се стараем.

Ако Ви разбирам правилно, хората в Македония имат все по-голямо доверие в държавното развитие и в политическата класа. Как си представяте бъдещето на Вашата страна? Каква роля трябва да играе Македония на Балканите с оглед и на членството в Европейския съюз?

Гражданите нямат голямо доверие в политическата класа, не съм твърдял такова нещо. Като експерт по Програмата за развитие на ООН (UNDP) проучвам доверието

на македонското население в политическите институции. Ако се анализират отговорите на хората на такива въпроси, веднага става ясно, че причините за недоволството им и оттам - недостатъчната легитимност на политиците, се крият преди всичко в социално-икономическата област. Ако ситуацията там беше по-добра, тогава и доверието щеше да е по-голямо.

Що се отнася до ролята на Македония на Балканите, страната може да се определи като *catena mundi*, като регионален кръстопът на световите, като свързващо място между Севера и Юга и между Изтока и Запада. Македония принадлежи също към страните, които не имплодират, а експлодират, когато проблемите преминат една определена граница. Ако в Босна в продължение на 10 години може да бушува гражданска война, без конфликтът да се прехвърли в съседните страни, то в Македония не е така. Нашата тектоника на потенциални сблъсъци въвлича винаги и съседните страни. Затова стабилността на Македония е решаваща за стабилността на Балканите.

Естествено, Македония не е единствената страна в региона с тази отличителна черта. В тази връзка Сърбия също е много важна, защото от нейната стабилност и напредък зависи стабилността на целия регион. Тъй като Македония е малка страна, а според дефиницията на Хегел малките страни черпят стабилността си от своите съседи, съседните държави влияят върху стабилността на нашата страна. Редица фактори Македония не може да контролира сама, ако съседните държави искат да дестабилизируют страната. Това се видя многократно, последния път през 2001 г., когато конфликтът в нашата страна в голяма степен беше вдъхновен и подкрепен от съседите.³³ Затова стабилността на Македония, както и функционирането на нейния мултиетнически модел, са изключително важни за целия регион. Парадоксално, обаче, този модел може да застраши дори някои съседни страни, които в своите конституции са дефинирали държави-нации. Въпреки че целите Балкани са мултиетнически, тук все още има държави като Гърция, които не признават етнически малцинства. Затова развитието на мултиетнически демокрации застрашава основите на техния конституционен ред, защото мотивира малцинствата им да се борят за своите културни и политически права.

Европа и Европейският съюз са не на последно място модел за това, че такива конфликти могат да се решават по мирен начин. Как изглежда това в Македония? Стабилизира ли се държавата междуременно до такава степен, че занаят да очакваме мирно решаване на тези конфликти?

Досега и във време на големи предизвикателства, Македония показва воля да решава по мирен начин конфликтите. Нашата конституция и нашите закони дават възможност за мирно ограничаване и решаване на такива конфликти и аз смятам, че всички политически сили в страната са абсолютно убедени в тази идея. Тук няма да намерите никого, който да иска да реши със сила политически конфликти и неразбирателства от всякакъв вид. Затова и Македония остана незасегната от силните разрушения и вътрешни турбулентности, които в други Балкански страни доведоха до войни със стотици хиляди жертви.

Важно е също, че от самото начало Македония разбра, какво голямо значение има международната общност за подкрепата на стабилността на страната и решаването на конфликти и потенциални конфликтни ситуации. Според мен, само внесен отвън

³³ Тук Орданоски се позовава на избухналият през пролетта на 2000 г. конфликт между албанското и славянското население на Македония, предизвикан от действията на албански екстремисти в Северозападната част на страната.

проблем може да доведе до дестабилизиране на страната и до конфликт. Ние живеем в регион, в който все още не могат да бъдат решени важни въпроси като суверенитета, вътрешния ред или стабилността на някои държави, границите или преминаващите през Балканите канали на организираната престъпност.

Ако действително външните фактори са тези, които застрашават Македония и нейната стабилност, означава ли това, че хората в Македония имат ценностна система, благодарение на която са готови да живеят в едно мултиетническо общество и взаимно да се уважават? Не доведоха ли обстоятелствата през последните 10 или 15 години, т.е., през периода на трансформация с неговите проблеми с корупцията, организираната престъпност и икономическия упадък, до промяна на ценностите в цялото общество?

Македония не е мултиетническа само през последните години, а от векове, т.е., тя има вековна традиция на съжителстване. През последните 15 години бяха адаптирани правната и политическата рамка, за да бъдат защитени и подкрепени мултиетническите елементи в живота на всички хора в Македония. Това беше направено преди всичко, за да се адаптираме към многобройните и подробни правила и принципи на ЕС. Това се случи в едно много турбулентно време, когато в други Балкански страни за такива въпроси се водеше война. Сегашното ниво на политическо разбирателство между етническите групи в Македония и практическото общуване помежду им заслужават пълно уважение. От 15 години непрекъснато имаме мултиетническо правителство, а от 10 години представители на малцинствата в правителството контролират над 50% от държавния бюджет. Представете си нещо такова във Франция или Великобритания! Спомнете си Рамковото споразумение от Охрид³⁴: Македония не е единствената държава, която след конфликт е подписала такъв договор – тя обаче е единствената държава, която реализира такъв договор! Договорените точки бяха осъществени с планираната скорост. Тази скорост зависи, обаче, и от социалните, политическите и историческите характеристики на малцинствата. Например, едно малцинство не може да намери и назначи наведнъж 500 образовани юристи, те първо трябва да бъдат обучени. Всички ключови елементи на договора бяха реализирани и договореното се изпълнява в съответния срок без големи социални и политически турбулентности.

Ако ме питате, сред по-голямата част от населението, т.е., сред етническите македонци, няма истински екстремисти или радикали, както в Холандия и Франция. Те са политически нерелевантни и не са организирани в група. Заслугата да не се появят на политическата сцена не е тяхна, а е резултат от действията на останалите политически сили. Националистите на Балканите никога не бива да се подценяват, но тук в Македония свободата им на действие е много ограничена, и то не само формално, а в резултат на културата и на политическата практика в страната. По време на кризата през 2001 г. няхахме нито един граждански инцидент, нито един! Ако анализираме наличните данни, ще видим, че обществото е разделено, но все пак основните ценности се зачитат. Да разгледаме така наречената активност на етническите предразсъдъци. У нас тя е много малка – 1-1,5% и по това македонците се различават значително от другите народи на Балканите. Ако проучим готовността да бъде предприето нещо срещу албанците или македонците, виждаме, че това биха направили по-малко от 1 % от населението. Ако се стигне до ситуация, в която те

³⁴ Подписаното в Охрид на 13 август 2001 г. споразумение между представители на албанското и славянското население на Македония има за цел да потуши вече споменатия, възникнал през 2000 г. конфликт.

действително трябва да направят нещо, този процент би бил още по-малък. В Босна, Сърбия, Хърватия, Гърция и България е съвсем различно. Това е доказателство за дългогодишната, вековната мултиетническа традиция на хората и на този доказуем факт според мен се основава и мултиетническата македонска държава.

Това са интересни и значителни факти, които бихме могли да коментираме още дълго време. Ако все пак съм Ви разбрал правилно, конфликтът през 2001 г. е бил изключение в историята на едно иначе мирно съжителстващо мултиетническо общество. Следователно общественото разделение и сегрегацията, на които бяхме свидетели през 2001 г., няма да продължат дълго.

Въпреки че съм експерт по конфликта от 2001 г., нямаме време да говорим за него подробно. Но анализите на участниците в конфликта, на най-важните места, където той се случи и на състава на Армията за освобождение на Косово показват недвусмислено, че конфликтът беше внесен в страната отвън. Всъщност, той започна като борба на престъпни интереси, но във втората си фаза се трансформира много бързо в борба за територии, като целта беше с помощта на международния фактор да се превърне в борба за човешки права. В крайната си фаза, т.е. със Споразумението от Охрид, той подпомогна междуетническите отношения в страната. В този смисъл той допринесе за подобряване на междуетническите отношения, въпреки че и без това всички въпроси от Споразумението вече бяха включени в програмата на процеса по присъединяване на Македония към ЕС. Повечето от тези въпроси щяха и без този конфликт да намерят място в политическата дискусия в годините след 2001 г. Но конфликтът беше предизвикан от лица, които не живеят в Македония. Нито едно от главните действащи лица на АОК не беше от Македония.

Всъщност, въпросът ми беше дали сегрегацията след конфликта между двете групи от населението, т.е. между албанци и македонци, ще се разсее през следващите години. Ще живеят ли хората отново безпроблемно заедно или сегрегацията ще бъде трайна и продължителна?

В Македония още дълги години ще има напрежение в отношенията между македонци и албанци. Премахването на това напрежение зависи от два фактора. Първо, от икономическото положение в страната. Винаги когато то е лошо, това напрежение нараства, но пък в икономически по-добри времена то намалява. Вторият фактор е нивото и скоростта на интеграция на Македония в региона и в ЕС и то въз основа на вече споменатите фактори, които Македония не може да контролира сама. Колкото повече Косово, Сърбия и Албания се приближават до Европа, толкова повече ще намалява и натискът върху Македония и етническото положение в страната. Това не е военен, а социален и културен натиск и засяга и свободното движение на хора. 2001 беше годината, в която албанско-македонските отношения ескалираха. Днес, обаче, живеем в институционално укрепнала, функционираща държава, в която конфликтите в това отношение се канализират и решават по политически приемлив начин. Съвсем нормално е да се стигне до напрежение и сблъсъци, но те остават в рамките на съществуващите държавни институции и гражданското общество.